

« Cremonensis episcopus bonæ memoriæ Luizo (seu Liuzo) intimus summista regius, in consilio providus, et amore divinitatis repletus, quem imperator in secundo regni culmine dicavit (*lego* locavit) frequenter ingrediens, et exiens a facie regia, » Quibus ex verbis intelligimus, Liutprando fuisse quoque nomen *Liuzo*, quod tamen suspicari possumus, idem sonasse seu fuisse ac *Liutprandus* apud illorum temporum vulgus. Simulque hinc manifestius elucet quanta auctoritate polleret quantoque in honore et gratia apud Ottonem Augustum foret idem Liutprandus. Additur in eadem narratione: « Laudabilis autem præfatus pontifex animadvertabat qualiter sancti conderet sacrum » (nempe corpus Cremonam advectum). « Sed tamen non fuit hoc illi datum, quia imperiali servitio coactus, Constantinopolim directus, illuc amplius haud est reversus. » Ex his verbis suspicio ingeritur legenti, non diu post legationem peractam superfuisse Liutprandum. Et sane eum quidem in Italia egisse anno 970 ac interfuisse synodo in civitate Ferrariensi coactæ, testantur Acta a Rubeo laudata Hist. Ravenn. lib. v. Ibi quoque *Liuzius episcopus Cremonensis* inscribitur, uti et a Continuatore Reginonis et Chronographo Saxone ad annum 965 *Liuzio* dicitur. Nulla post annum illum monumenta, quæ supersint, viventem exhibent Liutprandum. Unus Julianus Toletanus, historicus, si superis placet, vetustus, auctor est, anno 973 Liutprandum venisse Toletum, nec multo post mortuum ibi atque sepultum. Sed, uti jam sole clarius apud eruditos constat, Chronicon Juliani illius, et Dextri, et Hauberti, aliorumque hujus farinae historicorum, mera commenta sunt, ab impudentissimis hominibus fabricata, a nimium credulis et bonis evulgata, et ab ipsis Hispanis emunctioris naris nunc improbata, atque despecta. Ac proinde fabulis accensenda quæ de peregrinatione Liutprandi nostri in Hispaniam ejusque ibi morte ab impostoribus illis referuntur.

Fuit autem Liutprandus supra infelicissimi illius sæculi modulum litteris excultus; nam non Latino tantum, sed etiam Græco sermone valuit; imo Saxoniam, sive Germanicam linguam tenuit, cujus peritiæ specimen luculentum Romæ dedit in synodo, ubi quæ Otto Magnus Augustus patria lingua efferebat, Cremonensis episcopus interpres Latine reddebat ad concilii Patres. Neque prosa solum, sed etiam metro suum ingenium exercuit. Sunt qui

illum nimis licentiæ incusent, quod sui temporis, principumque etiam virorum, ac mulierum vitia ac fœditates graphicæ exprimat, ac fortassis etiam amplificet. Hujus loci non est accusationem ejusmodi ad trutinam revocare. Ad nos quod attinet. Liutprando nostro tribuitur *Chronicon de Hispanicis rebus*; tribuuntur et *Adversaria* quædam, in quorum laudem Franciscus Bivarius multa congescit. Ea quoque Laurentius Ramiresius et Hieronymus de la Higuera notis illustrarunt, Matrini et Antuerpiæ edita. Jam diximus hæc fabulis Romanensibus esse accensenda, utpote omnino supposititia, et mendaciis ad saturitatem referta. Moguntiæ quoque anno 1602 liber *de Romanorum pontificum gestis a S. Petro usque ad Formosum papam* prodiit Liutprando eidem tributus. Sed et hoc opus ab ipso prorsus abjudicandum contendunt eruditi, quippe ab ejus stylo nimis dissonum, et a maleferiato aliquo Germano, fortassis etiam recentiorum temporum, verisimilius profectum.

Quæ igitur germana sunt Liutprandi scripta nunc iterum in lucem efferimus. Ea sunt *Historia rerum in Europa suo tempore gestarum libri VI*, quæ Basileæ anno 1532 impressa est, ac subinde a Justo Reubero in tomo Veterum Scriptorum Hanoviæ anno 1619 edito rursus exhibita. Sex posteriora libri sexti capita, ubi de damnatione Joannis XII papæ agitur, inter Baronium, Vossium, Caveum, Dupinium aliosque disceptatum est, num Liutprandus auctorem habeant, an alium quemquam continuatorem ejusdem historiæ, qui tamen iis aut proximis temporibus vixerit. Adhuc sub judice lis est. Equidem puto integram ad nos non pervenisse Liutprandi historiam; neque enim in ea legimus propiora tempori, quo ipse scripsit, ac potissimum Berengarii II facinora, quæ ipsum acrius torquebant, atque ad scribendum incitabant. Alterum Liutprandi opus est *Legatio ad Nicephorum imperatorem Constantinopolitanum*, ab ipso peracta simul atque descripta. Libellum hunc e Trevirensi codice m. eductum, mutilum tamen, Christophorus Browerus e soc, Jesu ad Marcum Velsorum misit; hic autem Henrico Canisio commendavit, cujus cura typis excusus est anno 1600 Ingolstadii. Ipsum deinde in Annales suos cardinalis Baronius intulit ad annum Christi 968. Utrumque hoc opus, Italicæ Historiæ cum primis utile hic Lector conjunctum habebit.

LIUTPRANDI

CREMONENSIS EPISCOPI

HISTORIA GESTORUM REGUM ET IMPERATORUM

SIVE

ANTAPODOSIS

(Apud Pertz *Monumenta Germaniæ historica*, Script. tom. III.)

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, incipit liber ἀνταποδόσεως antapodoseos id est retri-

butiois, regum atque principum partis Europæ, a Liutprando Ticinensis ecclesiæ diacone ἐν τῇ ἐχμα-

VARIÆ LECTIONES.
¹ vox retributionis supra antapodoseos legitur, sed eam additis id est eis postponendam duxi; ita in sequentibus quoque feci.

λαοῖς αὐτοῦ en ti echmalosia autō, id est in peregrinatione ejus ², ad Recemundum, Hispaniæ provinciæ Liberritanæ ecclesiæ episcopum, editus.

1. ³ Prohæmium.
2. De castello Fraxineto ⁴ et situ ejus.
3. Qualiter Saraceni Fraxinetum prius adepti sint.
4. Qualiter invidia Provincialium et ipsis invitanti-
bus Saraceni Provinciam devastaverint.
5. Quis imperator tum Grecis præerat qui Bulgariis, Bagoariis, Francis, Saxonibus, Suevis, Italicis, reges præerant, vel quis Rome papa habebatur.
6. Cur Leo imperator sit Porphyrogenitus dictus.
7. De domo Porphyra, quis eam edificaverit,
8. De genealogia Basilii, et qualiter imperator Michael in palatio eum receperit.
9. De infirmitate Michahelis ⁵ imperatoris, et qualiter a Basilio sit interfectus, et ipse imperator effectus.
10. De eo quod Basilius in somnis dominum nostrum Jesum Christum se interpellantem pro morte Michahelis vidit, et de climosina quam isdem Basilius fecit.
11. Qualiter Leo imperator a suis sit noctu captus, et non agnitus custodie ⁶ traditus atque flagellatus, et qualiter custos carceris eum dimiserit, et quod ipse imperator se non flagellantes ⁷, flagellaverit, et flagellantes honoraverit.
12. De optimo ludo quem isdem Leo imperator fecit, de dormientibus et nummis aureis.
13. Cur Arnulfus rex clusas fregerit, et Hungarios ⁸ exire permiserit.
14. De Widone et Berengario, qui juramento amicitiam firmaverunt quam non observaverunt, et quod hujusmodi amicitia servari non possit.
15. De Berengario in Italia post mortem Karoli rege constituto.
16. Qualiter Wido culpa dapiferi sui a Francis sit repudiatus.
17. De reditu Widonis in Italia.
18. De pugna inter Widonem atque Berengarium.
19. De alia iterum inter eos pugna et Berengarii fuga.
20. De filio Arnulfi Zentebaldo, quem in Italiam pro Berengarii ⁹ auxilio misit.

- A 21. Qualiter in duello Langobardus Bagoarium occiderit.
22. De Arnulfo rege, qui, invitante Berengario, in Italiam venit.
23. Quod isdem Arnulfus Pergamum ceperit, et comitem Ambrosium suspenderit.
24. De Mediolanensibus et Papiensibus, qui ad Arnulfum venerunt.
25. De fuga Widonis ob Arnulfum.
26. Exhortatoria locutio Arnulfi ad pugnam.
27. Qualiter Roma Leoniana sit capta.
28. Quod Arnulfus propter Formosum papam multos Romanorum decollare præcepit.
29. Cur esset inimicitia inter Formosum et Romanos.
- B 30. De Sergio papa, qui Formosum de sepulcro jussit extrahere mortuumque deponere.
31. De corpore Formosi a Sergio in flumen projecto, atque a piscatoribus invento, et ab imaginibus sanctorum salutato.
32. Qualiter Arnulfus castrum vocabulo Firmum obsederit, et a Widonis uxore mortiferum potum acceperit.
33. De malicia quam Arnulfi homines fecerant.
34. De reditu Arnulfi et prosecutione Widonis.
35. Quod Italici de Arnulfo non curabant, et de Anscario marchione qui in Eporegia latitavit.
36. De turpi morte Arnulfi regis.
37. De morte Widonis regis, et electione Lamberti ejus filii, qui est rex constitutus.
38. De expulsionem Lamberti et revocatione Berengarii.
- C 39. De Maginfredo comite, qui decollatus est a Lamberto ob rebellionem.
40. ¹⁰ De Adelberto marchione atque Ildeprando comite, qui contra Lambertum venerant ut pugnarent,
41. De eo quod Lambertus rex noctu super Adelbertum atque Ildeprandum irruit ¹¹, illorum milites occidit, cosque vivos cepit.
42. Qualiter Lambertus in Marince ¹² ab Hugone Maginfredi filio sit ob vindictam patris occisus.
43. Quod Berengarius post Lamberti mortem bene regnum obtinuit.
44. Laus Lamberti ¹³ regis.

INCIPIIT LIBER PRIMUS.

1. Reverendo totiusque sanctitatis pleno, domno Recemundo ¹⁴, Liberritanæ ecclesiæ episcopo, Liutprandus ¹⁵, Ticinensis ecclesiæ, suis non meritis, levites, salutem. Biennio ingenii parvitate petitionem

D tuam, pater karissime, distuli, qua totius Europæ me imperatorum regumque facta, sicut is, qui non auditu dubius sed visione certus, ponere compellebas. Hæ siquidem res animum, ne id inciperem, deter-

VARIÆ LECTIONES

eujus 1. ³ argumentum deest 3. ⁴ fraxaneto corr. fraxineto constanter 4. ⁵ mihahelis 4. ⁶ custidie 4. ⁷ vox bis scripta in 4. ⁸ hungarius corr. hungarios 4. ⁹ berengari 4. ¹⁰ numerus omissus, et in quatuor sequentibus littera X omissa 4. ¹¹ iruit 4. ¹² marico 4. ¹³ lamberti constanter scribit 5 a. ¹⁴ regemundo 5. 5 a. ¹⁵ liuprandus 3. Hinc et lectione oppido cap. tertio, codicem 3 ex codice 4. nondum omni parte correcto fluxisse, indicari videtur.

ruere meum, copia cuius sum pœnitus expers dicendi, detrectatorum invidia, qui supercilio tumentes, lectionis desides, ac secundum eruditi viri sententiam Boetii (50) philosophye vestis particulam habentes totamque se habere putantes, hæc mihi sunt insultantes dicturi: *Tanta decessores nostri scriptitarunt, quod multo amplius lectores quam lectiones deficiunt.* Illudque comicum garrient:

Nich. dicetur, quod non fuerit dictum prius.

Quorum latratibus hoc respondeo, quia philosophy ydropicorum more, qui quo amplius bibunt eo ardentius sitiunt, quo sepius legunt eo avidius nova quoque perquirunt. Quod si perplexa faceti Tullii lectione fatigantur, talibus saltem neniis animentur. Nam, ni fallor, sicut obtutus, nisi alicujus interpositione substantiæ, solis radiis reverberatus obtunditur, ne pure ut est videatur, ita plane mens academicorum, peripatheticorum, stoicorumque doctrinarum jugi meditatione infirmatur, si non aut utili comœdiarum risu aut heroum delectabili historia refocilatur. Quod si priscorum ritu execrabilis paganorum, non solum inquam non proficiuus, verum auditu ipso non parum nocuus, tomis memorandus inscribitur, quid istorum imperatorum bella, Jullii, Pompeii, Hannibalis, fratrisque ejus Asdrubalis, ac Scipionis Africani ¹⁶, insignium imperatorum, laudibus coequanda silebitur? cum præsertim in his sit domini nostri Jesu Christi, dum sancte vixerint, bonitas recitanda, tum si quid deliquerint, salubris ab eodem correctio memoranda? Nec moveat quempiam, si enervorum facta regum principumve effeminatorum huic libellulo inseruero. Una est enim justa Dei omnipotentis, Patris scilicet, Filii et Spiritus sancti, virtus, quæ hos juste suis pro secleribus comprimit, illos dignis pro meritis extollit. Hæc inquam est vera domini nostri Jesu Cæristi sanctis promissio: *Observa et audi vocem meam, et inimicus ero inimicis tuis, et affligentes te affligam, et præcedet te angelus meus (Exod. xxiii).* Per Salomonem quoque sapientia, quæ Christus est, clamat: *Pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos (Map. γ).* Quod cottidie fieri ¹⁷, etiam qui stertit, animadvertit. Ut autem evidens ex innumeris subdatur exemplum, me tacente loquetur ¹⁸ opidum vocabulo Fraxinetum (51), quod in Italicorum Provincialium ^D que confinio stare manifestum est.

2. Cujus ut cunctis liquido pateat situs, quemadmodum tenet latere minime reor, immo melius scire, sicut ab ipsis qui vestri sunt tributarii regis, Abderahamem scilicet, potestis conjicere, mari uno

A ex latere cingitur, cæteris densissima spinarum silva munitur. Quam si ingressus quispiam fuerit, ita sentium curvitate tenetur ¹⁶, acutissima rectitudine perforatur, ut neque progressionis neque reditus, nisi magno cum labore, habeat facultatem.

3. (An. 891). Sed occulto, et quoniam secus esse non potest justo Dei judicio, 20, tantum Saraceni lintre parvula ex Hispania, egressi, nolentes istuc vento delati sunt. Qui pirate noctu egressi, villamque clam ingressi, christicolas, pro dolor! jugulant, locumque sibi proprium vendicant, montemque Maurum villulæ coherentem contra vicinas gentes refugium parant; spineam silvam hoc pacto majorem et spissiore sua pro tuitione fatientes, ut si quis ex ea vet ramum incideret, mucronis percussione hominem exiret: sicque factum est, ut omnis præter unius angustissimæ viæ aditus demeretur. Loci igitur asperitate confisi, vicinas gentes clam circumquaque perlustrant. Accersitum quam plures in Hispaniam nuntios dirigunt, locum laudant, vicinasque gentes nichili se habere promittunt. Cantum denique tantummodo sedum mox ²⁰ Saracenos reducunt, qui veram rei hujus caperent assertionem.

4. Interea Provincialium, quæ illis gens erat vicinior, invidia cœpit inter sese dissidere, alius aliam jugulare, substantiam rapere, et quicquid mali excogitari poterat facere. Sed quia pars partem, ut invidia et dolor postularant, satis sibi facere non poterant, hos quos prædiximus Saracenos, non minus callidos quam perfidos, in auxilium rogat; cumque ^C his una proximum conterit. Nec juvat solummodo proximum ²¹ trucidare, verum terram fructiferam iu solitudinem reddere. Sed videamus quid justa (52) secundum quendam profuerit invidia, quam ita describens ait:

Justius invidia nichil est, que protinus ipsum
Auctorem rodit excruciatque animum.

Quæ dum decipere conatur, decipitur; dum extinguere molitur, extinguitur. Quid igitur? Saraceni cum suis hoc viribus minime possent, alteram alterius auxilio partis debellantes, suasque copias ex Hispania semper augentes, quos primo defendere videbantur modis omnibus insecuntur. Seviunt itaque, exterminant, nil reliqui faciunt. Trepidare jam vicinæ cæteræ gentes, quoniam secundum prophetam horum unus persequebatur mille, et duo fugerunt decem millia (Deut. xxxii), Et quare? Quia Deus suus vendidit eos et Dominus conclusit illos.

5. (An. 886-912,) Hæc itaque tempestate Leo Porphyrogenitus, Basilii imperatoris filius, Constantini

VARIÆ LECTIONES

¹⁶ deest loco vacuo 3. ¹⁷ deest 5. 5 a. ¹⁸ loquitur 3. ¹⁹ t. et a. 5. 5 a 5 a. ²⁰ opido corr. mox 4. oppido vodd. 3. ²¹ proximum — feliciter regnat (capite 5) manu secunda Liutprandi. 4 ita capita editionum anteriorum indicavi.

NOTÆ.

(50) De consol, phil., lib. 1

(51) Fraxinet, haud procul a Frejus.

(52) Id est juxta.

hujus pater qui nunc usque superest et feliciter regnat (53) Constantinopolitane civitatis regebat imperium. Simeon fortis bellator Bulgariis præerat, christianus, sed vicinis Grecis valde inimicus (*An.* 883-927). Ungariorum gens, cujus omnes pœne nationes experte sunt sevitiã, quæ miserante Deo sanctissimi²² atque invictissimi regis OTTONIS potentia, ut latius dicturi sumus mutire²³ non audet exterrita, nobis omnibus tunc temporis habebatur²⁴ ignota. Quibusdam namque difficillimis separata a nobis erat interpositionibus, quas clusas²⁵ nominat vulgus, ut neque ad meridianam neque ad occidentalem plagam exeundi habuerit facultatem. (*An.* 887 *Dec.* 900 *Aug.*) Per idem tempus Arnulfus rex potentissimus, defuncto Karolo prænomine Calvo (54), Bagoariis, Suevis, Francis Teutonicis²⁶, Lotharingis, audacibusque principabatur²⁷ Saxonibus. Cui Centebaldus, Maranavorum dux, viriliter repugnabat (*An.* 892-893). Borengarius et Wido imperatores ob regnum Italicum conflictabantur (*An.* 888-894). Formosus Portuensis civitatis episcopus, Romane sedis summus et universalis papa habebatur (*An.* 891 *Sept.* 19, 896, *Apr.*). Sed nunc, qui sub unoquoque horum gestum sit, prout brevius possumus explicemus.

6. (*An.* 886-912.) Leo igitur, Grecorum piissimus imperator, cujus supra fecimus mentionem, Constantini scilicet hujus Porphyrogeniti pater, undique pace habita sancte et juste Grecorum regebat imperium. Porphyrogenitum autem non in purpura, sed in domo que Porphyra dicitur, natum apello. Et quoniam res processit in medium, quid de hujus Porphyrogeniti genei audivimus, proferamus.

7. Constantinus imperator augustus, ex cujus nomine Constantinopolis est sortita vocabulum civitas, τὸν οἶκον τοῦτον, ton icon touton, id est domum istam, edificare jussit, cui Porphyra nomen inposuit; voluit que successuram nobilitatis suæ sobolem istic in lucem prodire, quatinus, qui suo ex stemate nascerentur, luculenta hac apellatione Porphyrogeniti dicerentur. Unde et hunc Constantinum, Leonis imperatoris filium, ex ejus sanguine nonnulli dicunt originem ducere. Veritas autem rei hujus ita se habet.

8. Basilius imperator augustus, avus hujus, Macedonia humili fuerat prosapia oriundus, descenditque Constantinopolim τῆς πτοχίας, tis ptochias, quod est paupertatis, jugo, ut cuidam serviret igumeno, id est abbati. Igitur imperator Michahel qui tunc temporis erat, cum orationis gratias ad monasterium istud, in quo hic ministrabat, descenderet, vidit hunc

forma præter ceteros egregia, accitumque τὸν ἡγουμένον, ton igumenon, id est abbatem, rogavit, ut se donaret hoc puero; quem suscipiens in palatio, cubicularii donavit officio. Tante denique post paululum potestatis est factus, ut alter ab omnibus imperator sit apellatus.

9. Verum quia omnipotens Deus servos suos justa visitat vul quacumque censura, hunc imperatorem Michahelem sanæ mentis ad tempus non esse permiserat, ut quo hunc gravius premeret in infimis, eo misericordius remuneraret in summis. Nam, ut fertur, hujus tempore passionis familiares etiam capitibus jusserat damnare sententia. Quos tamen ad sese rediens hoc pacto requirebat, ut nisi quos jugulare jusserat redderentur, pari ipsi qui hoc effecerant sententia damnarentur. Hoc igitur terrore quos damnare jusserat, servabantur. Sed cum hoc sæpius et iterum Basilio faceret, hujusmodi a sibi obsequentibus, pro nefas, accepit consilium: « Ne forte insana regis jussio aliquando ex industria a te non diligentibus, immo odio habentibus, impleatur, eum tu potius occidito, atque imperialia scepra suscipito. » Quod sine dilatione, cum terrore compulsus, tum et regnandi cupiditate deceptus, complevit. Hoc itaque interfecto, factus est imperator Basilius.

10. (*An.* 886-912). Denique parvo transacto tempore, huic dominus noster Jesus Christus per visionem apparuit, domini hujus imperatoris, cujus hic necis auctor extiterat, dexteram tamens, eumque ita conveniens: *ὡς τί ἐσφαλές τὸν δεσπότην σου βασιλέα?* « ina ti esfases ton despotin su basilea » quod est: ut quid interfecisti dominum tuum imperatorem? » Expergefactus itaque, tanti se reum novit esse reatus; moxque ad sese rediens, quid super hoc faceret cogitabat. Confortatus itaque hæc Domini nosrri per prophetam salubri et vere acceptabili promissione, quia « in quacumque die peccator ingemuerit, salvus erit (*Ezech.* xxxiii, 12), » cum lacrimis et gemitibus se peccatorem, se reum, se sanguinis innocentis effusorem esse confitebatur. Bono autem consilio accepto, amicos sibi de mamona iniquitatis effecerat, ut quos hic temporalibus subsidiis consolaretur, eorum precibus ab æterno gehæne incendio liberaretur. Frabricavit autem præcioso et mirabili opere justa palatium, orientem versus, æcclesiam quam Nean, hoc est novam, vocant, in honore²⁸ summi et celestis militie principis, archangeli Michahelis, qui Grece archistratigos apellatur.

11. Nunc autem non pigeat libellulo huic res duas,

VARLE LECTIONES.

²² sanctissimi 4. ²³ mutrice 1. mittere 3 muttire 5. muttire corr. mutire 5 a. ²⁴ hababatur corr. habebatur 1. ²⁵ clusuras 4; sed infra cap. 13. clusas. ²⁶ f. t. voces cahærentes in 1. nec distinguendæ. ²⁷ principatur 1. ²⁸ ὡς τί ἐσφαλές τὸν δεσπότην σου desunt 5 5a ἐσφαλές δεστ 3 3a, etc. ²⁹ hononore 4.

NOTÆ.

(53) Obiit an. 959.

(54) Crasso.

quas ejusdem Basilii filius, memoratus Leo imperator augustus, memoria risuque dignas egit, inserere. Constantinopolitana urbs, quæ prius Bizantium, nova nunc dicitur Roma, inter ferocissimas gentes est constituta. Habet quippe ab aquilone Hungarios, Pizenacos, Chazaros, Rusios quos alio nos nomine Nordmannos appellamus, atque Bulgarios nimium sibi vicinos; ab oriente Bagdas; inter orientem et meridiem Egypti Babiloniæque³⁰ incolas; a meridie vero Africam habet et nominatam illam nimium vicinam sibi que contrariam insulam Crete. Cætere vero quæ sunt sub eodem climate nationes, Armeni scilicet, Perses, Chaldei, Avasgi, huic deserviunt. Incolæ denique civitatis hujus, sicut memoratas gentes divitiis ita etiam sapientia superexcellunt. Moris quippe eorum est, ne a vicinis gentibus obprimantur; singulis quibusque noctibus per totius civitatis bivium, trivium, quadriviumque armatos milites causa custodiendæ civitatis, qui eam invigilent, ponere. Fitque, ut si post crepusculum quemquam deambulantem aliquo custodes offenderint, captus protinus verberibusque cæsus custodia pervigili, compedibus in carcere strictus, usque in crastinum ad publicum producendus servetur. Hoc denique pacto non solum ab hostibus, verum etiam a latronibus inlesa civitas custoditur. Leo itaque imperator augustus vigilum fidem constantiamque probare volens, solus post crepusculum e palatio descendens, ad primam pervenit custodiam. Quem ut vigiles fugientem et quasi metu se declinantem viderunt, comprehensum, quis esset quove pergeret, interrogarunt. Qui, e multis unum se esse et lupanar petere, dixit. Cui mox: « Cæsum te acriter, inquit, compedibusque strictum usque in crastinum reservabimus. » Quibus respondit: « Μη, ἀδελφοί, μή, mi adelli, mi quod interpretatur; nequaquam, fratres, nequaquam: accipite quod porto, permittite ire quo volo. » Qui duodecim acceptis aureis, eum protinus dimiserunt. Inde vero transiens, ad secundam venit custodiam. Quo quemadmodum et in prima captus, datisque 10 aureis est dimissus. Ad tertiam deinde dum venisset, est captus: verum non ut primo ac secundo datis aureis est dimissus; sed ablatis omnibus, compedibusque graviter strictus, pugois flagrisque diu verberatus, custodia usque in crastinum producendus aervatur. His itaque discedentibus, custodem imperator ad sese carceris vocans: « Φίλε μου, file mu, quod est amice mi, inquit, Leonem imperatorem nostin? — Qui, inquit, noscere possim, quem vidisse me non meminerim? Ad publicum sane, raro quamquam, dum procedit, a longe, quia, propter nequeo, cum intueor, mirabile quiddam et non hominem videre videor. Dare autem te operam, quo hinc in-

A lesus exeas, quam id percontari, tibi commodius est, Non æque vos, σὲ εἰς³¹ τὴν φυλάκην καὶ αὐτὸν εἰς τὸ χρυσοστράκλινον, se is tin flakin ke auton is to cbri-sotriclinon, te in carcere, et illum in aureum triclinium, fortuna fovet. Parva sunt hæc, graviora addantur vincula, ne sit spatium de imperatore meditandi. » Cui « Desine, inquit, desine; ipse enim sum Leo imperator augustus, qui de palatii dignitate non bono omine prodii. » Carceris autem custos, sperans non vera esse quæ dixerat: « Egon, inquit, hominem impurum, bona sua cum meretricibus abligurrientem imperatorem credam? Quoniam temet tu neglexisti pro te ego dispitiam mathesin. Mars trigonus, Saturnus Venerem respicit, Juppiter quadratus, Mercurius tibi iratus, Sol rotundus, Luna in saltu est, mala Fortuna te premit. » Imperator vero: « Ut, inquit, vera probes esse quæ dico, dum matutinale dederint signum, ante enim non ausi sumus, mecum ad palatium potiori quam ego descenderim omine venito. Si me ut imperatorem non istic recipi videris, occidito. Non minoris quippe criminis erit. me imperatorem dixisse si non sum, quam aliquem occidisse. Si vero te ob id mali quicquam pati formidas, hæc fatiat mihi Deus et hæc addat, si non potius præmium quam pro hac re sumes supplitium. » Igitur credulus carceris custos effectus, dato, ut imperator dixerat, matutinali signo, eum ad palatium usque comitatur. Cumque eodem venisset, mirabiliter sicut a se noscentibus susceptus, comitem suum exanimatum admiratione nimia reddidit. Sane dum dignitates omnes huic occurrere³², laudes reddere, adorare, soccos detrahere, alia atque alia pro se quemquam facere contemplaretur, emori ei tunc atque vivere satius esset. Cui imperator: « Contemplare, inquit, nunc mathesin et si vere quo huc adveneris omine dixeris, veram te angurandi scientiam habere probabis. Prius tamen quæso, quid morbi sit, proferas, quod te tam pallidum reddidit, » Cui: Parcarum³³, inquit, obtima Cloto jam nere desinit; Lachesis vero in torquendo laborare amplius non cupit, sevissima autem harum Atropos articulos jam in condilum (55) solam³⁴ imperii tui sententiam expectat, ut fila contrahas rumpat. Palliditatis autem vultus mei causa est, animam a capite descendisse, secumque in inferiorem corporis partem sanguinem perduxisse. » Subridens igitur imperator: « Recipe, inquit, animam, recipe, et cum hac bisbinas aureorum libras adsume; nulli vero de me, nisi aufugisse, respondeas. » His ita gestis, imperator vigiles, qui se captum dimiserant, quique cæsum custodiæ manciparant, venire precepit. Quibus et ait: « Vigilantibus vobis custodiamque civitati præbentibus, numquid fures ali-

VARIÆ LECTIONES.

³⁰ babiloniæque 1 55. ³¹ et 1. ³² occurre 1 ³³ parcar earum 1 in duabus lineis. ³⁴ articulis jam in conditum solam 5 5a.

NOTÆ.

(55) Id est articulos forficis jam in manu curvata (κόνδυλος) tenens.

quando adulterosque offenditis? » Qui eum prætio accepto dimiserant, nil se vidisse responderant³⁴ * ; qui vero cæsum illum custodiæ manciparant, ita responderant³⁵ : « Præcepit *δεσποτία σου ἡ ἄγια*, despotia sui agia, id est dominatio tua sancta, ut si vigiles post crepusculum quemquam aliquo deambulantem offenderent, captum protinus verberibusque cæsum custodiæ traderent. Fuis itaque, dominator sanctissime³⁶, jussionibus nos parentes, hac, quæ præsentem præcessit diem, nocte quendam lupanaria percurrentem cepimus, flagellavimus, carcerique impositum imperio tuo sancto producendum servavimus. » Quibus imperator : « Cito, inquit, ut in medium producat, potestas imperii mei etiam atque etiam imperat. » Nec mora, vinctus ut ducatur, percurrunt. Quem dum aufugisse audirent, senivivi ad palatium sunt reversi. Quod cum nuntiassent imperatori, mox imperator se exutum nimisque iis cesum ostendens : « *Δεῦτε*, deute, id est venite, inquit, *μὴ δολησέτε*, mi diliasete, nolite formidare ; ipse ego sum quem flagellastis, quemque e carcere nunc aufugisse confiditis. Scio enim et vere credo, quod non imperatorem sed imperatoris inimicum tundere cogitastis. Hos qui me non ut imperatorem, sed ut latronem viteque meæ insidiatorem dimisere, mortetenus verberatos urbe expelli, bonisque omnibus privari, mea non solum cupit, verum etiam jubet auctoritas. Vos autem meis non solum, sed horum etiam perversorum divitiis dono. » Quod quam prudenter egerit, paternitas tua in hoc animadvertere poterit, quoniam cæteri extunc civitatem diligentissime custodire, hunc etiam absentem quasi præsentem sperare. Sicque factum est ut et imperator amplius de palatio noctu non descenderet, et sui omnia fideliter custodirent.

12. Alium quem ipse egit ludum, silentio tegi absurdum esse dijudico. Constantinopolitanum palatium ob imperatoris salutem multorum præsidiiis militum custoditur. Custodientibus vero victus censusque cottidianus non parvus inpenditur³⁷. Contigit itaque, 12 post corporis refectionem in ipso diei fervore una in domo quiescere. Mos denique imperatoris erat, cunctis quiescentibus totum perreptare palatium. Qui cum eodem, die quadam quo 12 memorati læthæo (56) sese dederant, pervenisset, ligno modico, ut non incallidus, ostii pessulo projecto ingrediendi sibi aditum præbuit. Undecim vero dormientibus, ut ars artem falleret duodecimus pervigil stertere ceu dormiens ceperat, contractisque in faciem brachiis, totum quod imperator faceret diligentissime considerabat. Ingressus igitur imperator, dum obdormire cunctos perspice-

ret, aureorum numismatorum libram pectori uniuscujusque apposuit³⁸ ; moxque clam regressus, ostium, ut prius fuerat, clausit. Eo autem hoc egit, quatinus exitati (37) et de lucro gratularentur, ac qualiter hoc accideret non mediocriter mirarentur. Deuique discedente imperatore, qui vigil solus extiterat surrexit, dormientiumque nummos aureos sibi adsumpsit atque reposuit ; postea vero quieti sese dedit. Imperator igitur pro hoc ludo sollicitus, post nonam horam 12 hos quos nominavimus ad se venire præcepit, eosque ita convenit : « Si forte vestrum quempiam somnii visio deterruit aut hilarem reddidit, ut in medium proferat mea jubet auctoritas ; nec minus etiam si quid novitatis expergefactus quisquam vidit, ut detegat, imperat. » Hi itaque, quemadmodum nihil viderant, nil se vidisse responderant³⁹. Magis autem super hoc admirati,

Conticuere.... intentique ora tenebant (58).

Sperans igitur imperator, hos non rei inscitia sed caliditate aliqua reticere, suscensus⁴⁰ est ut qui magis, cepitque nonnulla terribilia reticentibus comminari. Quod qui omnium conscius erat ut audivit hujusmodi humillima et supplici voce imperatorem convenit : « *Φιλάνθρωπε βασιλεῦ*, filanthrope vasileu, id est humanissime imperator, hi quid viderint, nescio ; ego tamen delectabile, atque utinam quod persæpe mihi contingeret, somnium vidi. Undecim his conservis meis hodie vere sed⁴¹ non oportune dormientibus, visus sum, quasi non dormiens, vigilare. Ecce autem magnitudo imperii tui quasi occulte ostium reserans, clanculumque ingressa, libram auri adposuit supra pectus omnium nostrum. Cumque imperium tuum quasi repedare, sotiosque hac in visione cernerem dormire, continuo ceu letus exurgens, undecim dormientium aureorum numismatorum libras tuli, meoque in marsupio, in quo una erat, apposui, quatinus ob transgressionem decalogi, ne solum essent 11, verum ad memoriam apostolorum mea una adhibita essent et ipse 12. Visio hæc, imperator auguste, bonum sit, usque modo me non deterruit, sed hilarem reddidit. O utinam interpretatio alia imperio tuo non placeat. Nam et me *μάντιν καὶ ὄνιρόπολον* mantin ke oniropon, id est divinum et somnii venditorem, esse liquidum patet. » His auditis, magno est imperator cachinno inflatus ; verum prudentiam hujus atque sollicitudinem plus admiratus, protinus infit. » Antehac *σὲ οὐτὲ μάντιν οὐτὲ ὄνιρόπολον*, se⁴² ute mantin ute oniropon, id est te neque divinum neque somnii venditorem esse, audivi. Hanc vero rem nunc ita aperte dixi, ut nihil circuitationis usus esses. Sed

VARIE LECTIONES.

³⁴ * ita 1. ³⁵ ita 1. ³⁶ sanctissime 1. ³⁷ C. v. v. c. c. n. p. i. desunt 5 5a 5a* adsunt in edit. Hervag.
³⁸ adposuit corr. apposuit 1. ³⁹ ita 1. ⁴⁰ succensus corr. suscensus 1. ⁴¹ set corr. sed 1. ⁴² deest 1.

NOTÆ.

(56) Id est sommo.
 (57) Id est excitati.

(58) Virg. Æn. II, 1.

quia vigilandi facultatem sive auspicandi scientiam habere non posses, nisi divino tibi esset munere datum, seu verum sit, ut speramus, immo credimus, seu falsum, καθὼς ὁ Λουκιανός, cathos o lukianos, idest sicut Lucianus de quodam dicit, quod dormiens multa reppererit, atque a gallo exitatus nihil invenerit, tu tamen quicquid videris, quicquid senseris, quicquid etiam inveneris, tuum sit. » His auditis, quanta cæteri sint confusione repleti, quantoque hic sit gaudio plenus, eorum quisque in se personas suscipiens, animadvertere poterit,

13. Arnulfus interea (an. 892), earum quæ sub arcturo sunt gentium rex fortissimus, cum Centebaldum Maravanorum ducem, quem supra memoravimus, sibi viriliter repugnantem debellare nequiret, depulsis his, pro dolor! munitissimis interpositionibus, quas vulgo clusas nominari prædiximus, Hungariorum ⁴³ gentem, cupidam, audacem, omnipotentis Dei ignaram, scelerum omnium non insciam, cædis et rapinarum solummodo avidam, in auxilium convocat; si tamen auxilium dici potest, quod paulo post, eo moriente, cum genti suæ, tum cæteris in meridie occasuque degentibus nationibus, grave periculum, immo exitium fuit. Quid igitur? Centebaldus vincitur, subjugatur, fit tributarius; sed non solus. O cecam regnandi Arnulfi regis cupiditatem! o infelicem amarumque diem! Unius homuntii dejectio fit totius Europæ contritio. Quot mulieribus viduitatem, patribus orbitatem, virginibus corruptionem, sacerdotibus populisque Dei captivitatem, ecclesiis desolationem, terris inhabitantibus solitudinem ⁴⁴, ceca ambitio paras! Legistin', obsecro, ipsius Veritatis verba dicentis. *Quid prodest homini, si totum mundum lucretur, anime vero suæ detrimentum ⁴⁵ patiatur; aut quam dabit homo cummutationem pro anima sua (Matth. xvi.)* Quod si te veri iudicis non terruit severitas, ipsa saltem furorem tuum humanitatis temperaret communitas. Eras enim inter homines homo, si dignitate sublimis, non tamen natura dissimilis. Flebilis hec miserabilisque conditio, cum illa bestiarum serpentium seu alitum genera quæ intollerabilis feritas ac lætale virus ab hominibus separata esse facit, ut sunt basilisci, reguli ⁴⁶, vel rinocerotes, seu gripes, quæ etiam aspectu ipso cunctis perniosa esse videntur, inter sese tamen pro origine ipsius affectionisque consortio pacata et innoxia perseverant; homo autem, ad imaginem similitudinemque Dei formatus, legis Dei conscius, rationis capax, non solum proximum non amare juvat, sed et odisse plurimum valeat. Videamus igitur, quid Johannes, non quilibet, sed virgo ille egregius, secreti celestis conscius, cui Christus in cruce matrem Virginem virgini commendavit,

A super talibus dixerat: *Qui odit fratrem suum, homicida est; et scitis quia omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem ⁴⁷ (I Joan. III).* Sed redeamus ad rem. Devicto namque Centebaldo Maravanorum duce ⁴⁸, Arnulfus, pace habita, regno potitur. Hungarii interim observato exitu, contemplative regionem, cordibus malum, quod post in propatulo aparuit ⁴⁹, machinabantur (an. 893).

14. Dum hæc aguntur, rex Gallie Karolus, qui cognominatus est Calvus (59), præsentem moriendo an. 888, Joan. XIII) mutavit vitam. Cui dum viveret, nobiles duo ex Italia præpotentes ⁵⁰ principes serviebant, quorum Wido alter, alter dictus est Berengarius. Hi sane tanto sunt amicitiarum fœdere glutinati ⁵¹, ut hoc sibi jurejurando promitterent, quod si regi Karolo superstites forent, alterius alter ordinationi coniveret ⁵², scilicet ut Wido quam Romanam dicunt Franciam, Berengarius optineret Italiam. Sed cum nonnulla sint incerta et instabilia amicitiarum genera, quæ diversis modis humanum genus dilectionis societate conectunt, ut quosdam præcedens commendatio postmodum amicitia facit inire commertia, alios negotiationis seu militiae vel artis ac studii similitudo, quæ etiam, sicut ex diversis, vel lucri, vel libidinis, vel necessitudinum variarum ⁵³ societatibus acquiruntur, ita intercedente qualibet divortii occasione solvuntur: hoc tamen est, hoc inquam amicitia genus, quod multis experimentis est sæpissime comprobatum, nullo modo eos qui amicitiarum fœdus conjurationis iniere principio, indurptam quivisse servare concordiam. Sane quidem callidissimus ille humano generi inimicus, ut homines prævaricatores sui faciat sacramenti, celerius sagatusque ad inrumpendam amicitiam laborat. Quod si a minus recte sapientibus de vero amicitiarum genere percontamur, respondebimus, concordiam veramque amicitiam ⁵⁴ nisi inter emendatos mores ejusdemque virtutis et propositi ⁵⁵ viros stare non posse.

15. Contigit itaque, utrumque, Widonem scilicet atque Berengarium, Karoli regis funeri deesse. Cujus tamen interitum Wido ut audivit, Romam profectus, absque Francorum consilio totius Franciæ unctionem suscepit imperii (an. 887 ex., 888 in.) Franci itaque Oddonem, quoniam Wido aberat, regem constituunt. Berengarius vero Widonis consilio, quem admodum ei jurejurando promiserat, Italici regni suseepit imperium. Wido autem Franciam petiit (an. 888, Jan. XIII).

16. Cumque Burgundionum regna transiens, Franciam quam Romanam dicunt ingredi vellet, Francorum nuntii ei occurrunt, se redire nuntiantes, eo quod longa expectatione fatigati, dum sine rege diu

VARIÆ LECTIONES.

⁴³ hungariorum 1. ⁴⁴ solitudinem 1. ⁴⁵ detrimendum 1. ⁴⁶ hac voce incipit 2. ⁴⁷ nemtem 1. ⁴⁸ dulce corr. duce 1. ⁴⁹ i, e. apparuit. ⁵⁰ præpositentes corr. præpotentes 1, ⁵¹ conglutinati 5. 5a. ⁵² i. e. coniuveret 1. ⁵³ uarium 1. ⁵⁴ amicitiam 1. ⁵⁵ proposito 1.

NOTÆ.

(59) Crassus

esse non possent, Oddonem cunctis potentibus elegerunt. Fertur autem hac occasione Francos Widonem regem sibi non adsumpsisse. Nam dum ad Metensem venturus esset urbem, quæ potentissima in regno Lotharii claret, præmisit dapiferum, suum, qui alimenta illi more regio præpararet. Metensis vero episcopus (60) dum cibaria ei multa secundum Francorum consuetudinem ministraret, hujusmodi dapifero responsa suscepit: « Si equum saltem mihi dederis, faciam ut tertia obsonii ⁵⁶ hujus parte sit rex Wido contentus. » Quod episcopus audiens: « Non decet, inquit, talem super nos regnare regem, qui decem dragmis vile sibi obsonium præparat. » Sicque factum est ut Widonem desererent, Oddonem autem eligerent.

47. Francorum igitur non parum Wido perturbatus legationibus, nonnullis cœpit cogitationibus æstuari, tam ex Italico regno Berengario jurejurando promisso, quam ex Francorum præsertim, quod pœnitus se non posse sciverat adipisci. Inter utramque autem hanc æstuationem, quoniam Francorum rex esse nequibat, frangere quod Berengario fecerat jusjurandum deliberat; collectoque prout potuit exercitu — traxerat sane et a Francis quandam aflinitatis lineam, — Italiamque concite ingressus, Cammerinos atque Spoletinos fiducialiter ut propinquos adit, Berengarii etiam partibus faventes, ut infidos pecuniarum gratia acquirit; itaque Berengario bellum parat.

48. Copiis denique utraque ex parte collectis, juxta fluvium Triviam, qui quinque Placentia miliaribus extat, civile præparant bellum. In quo cum partibus ex utrisque caderent multi, Berengarius fugam petiit, triumphum Wido obtinuit.

49. Nec mora, diebus interpositis paucis, multitudine Berengarius collecta, in Brixie latissimos campos Widoni bellum preparat. Ubi cum maxima strages fieret, fuga sese Berengarius, liberavit.

20. Jam vero Berengarius, cum Widoni resistere copiarum paucitate nequiret, potentissimum, quem prædiximus, Arnulfum ⁵⁷ regem in auxilium rogat, promittens se suosque ejus potentie servituros, si virtutis sue amminiculo Widonem superaret regnumque sibi italicum vendicaret. Hujus plane tantæ promissionis gratia accitus rex Arnulfus, filium suum Centebaldum, quem ex concubina genuerat, valido cum exercitu hujus in auxilium dirigit, veneruntque pariter omni sub celeritate Papiam. Wido vero ita fluviolum qui Papiam uno ex latere alluit, Vernavola ⁵⁸ nomine, tam sudibus quam exercitu munierat quatinus altera alteram, ipso medio discurrente, pars partem oppugnare nequiret.

21. Unus et vigesimus dies jam transierat, cum,

A sicut diximus, altera pars alteram nocere non posset; et Bagoariorum unus cottidie agminibus exprobrans Itolorum, inbelles eos atque equitandi inscios clamitabat. Ad augmentum etiam dedecoris eos interprosiliiit, hastamque uni de manu excussit, sicque letus in suorum castra repedavit. Hubaldus igitur Bonifatii pater, qui post tempore nostro Camerinorum et Spoletinorum extitit marchio, tantum gentis suæ cupiens dedecus vindicare, clipeo accepto, prædicto mox obviam Bagoario tendit. Is autem triumphi præteriti non solum non immemor, sed eo factus audatior ceu e victoria jam securus, hunc contra properat lætus. Cepitque vertibilem equum modo impetu vehementi dimittere, strictis modo habenis retrahere. Memoratus vero Hubaldus recta se cepit adire. Cumque in eo esset, ut mutuis sese vulneribus figerent, B more solito Bagoarius equo versili varios perplexosque per anfractus cepit discurrere, quatinus iis argumentis Hubaldum posset decipere. Verum cum hac arte terga vorteret, ut mox rediens Hubaldum ex adverso percuteret, equus cui Hubaldus insederat vehementer calcaribus tunditur, et per scapulas, antequam reverti Bagoarius posset, lancea ad cor usque perforatur. Hubaldus igitur freno Bagoaricum percipiens equum, ipsum in medio fluviali alveo exutum hominem dereliquit; sicque suorum injuriæ ultor, de triumpho ad suos redit hilarior. Hoc sane factum non mediocre Bagoariis terrorem, Italicis audatiam contulit. Inito quippe ⁵⁹ Bagoarii consilio, nonnullisque Centebaldus a Widone argenti acceptis ponderibus, in propria remeavit.

C 22. Igitur Berengarius dum ubi prospera sibi adversari prospiceret, cum Centebaldo pariter Arnulfi regis adit potentiam. orans ac pollicens, ut si ipsum adjuvaret, se totamque Italiam, ut ante promiserat, ditioni suæ supponeret. Tantæ siquidem ut prædiximus promissionis gratia excitus, copiis collectis non minimis, Italiam adit (An. 894). Cui Berengarius, ut promissionis suæ fidem daret, credulitatis arrabone clipeum portat.

D 23. Susceptus itaque a Veronensibus, ad urbem proficiscitur Pergamum. Ubi dum firmissima loci munitione confisi, immo decepti, homines ei occurrere nollent, castrametatus ⁶⁰ eodem, belli fortitudine urbem cepit, jugulat, trucidat (Jan.). Civitatis etiam comitem, Ambrosius nomine, cum ense, balteo, armillis, ceterisque pretiosissimis indumentis, suspendi ante porte januam fecit. Quod (61) factum cæteris omnibus urbibus cunctisque principibus terrorem parvum non attulit; quicumque hoc audierat, utraque auris ejus tinniebat.

54. Mediolanenses (62) igitur atque Ticinenses hac fama perterriti, ejus non passi sunt præstolari ad-

VARIE LECTIONES.

⁵⁶ obsonat 1. 2. ⁵⁷ arnulfum 4. *duabus lineis*. ⁵⁸ uernavolum 5 a. 5 a⁰. ⁵⁹ quippe 4. ⁶⁰ castrametatis 1

NOTÆ

(60) Tunc Ruodbertus.
(61) Cf. Ann. Fuldenses, an. 894.

(62) Cf. eosdem.

ventum, verum præmissa legatione, jussioni suæ se obtemperaturos promittunt. (*An.* 894.) Ottonem itaque, Saxonum potentissimum ducem, — hujus⁶¹ gloriosissimi atque invictissimi regis Ottonis, qui nunc superest et feliciter regnat, avus⁶², — Mediolanium defensionis gratia dirigit; recta ipse Ticinum tendit.

25. Wido denique hujus impetum ferre⁶³ non valens, Camerinum Spoletumque versus fugere⁶⁴ cepit. Quem sine dilatione acriter rex insequitur, urbes et castella omnia sibi resistentia vi debellans. Nullum siquidem fuerat castrum natura etiam ipsa munitum, quod virtuti hujus saltem resistere moliretur. Quid autem mirum, cum ipsa civitatum omnium regina, magna scilicet Roma, hujus impetum ferre nequiverit? (*An.* 896.) Enimvero dum a Romanis ingrediendi urbem huic fiducia negaretur, convocatos ad sese milites ita convenit (*April.*):

Versus.

26. Magnamini proceres et clari Marte secundo,
Arma quibus studium fulvo radiare metallo,
Romulidæ sueti vacuis quod condere scriptis;
Sumite nunc animos, vobis furor arma ministret!
Non Pompeius adest, non Julius ille beatus,
Qui nostros domuit proavos mucrone feroces;
Indolis hujus enim summos⁶⁵ deduxit ad Argos (63),
Protulit in lucem quem (64) sancta Britanica mater.
His torta studium pingues captare siluros
Cannabe⁶⁶, non clipeos manibus gestare micantes!

27. His eroes dictis animos accensi, vitam laudis aviditate contempnunt. Clipeis denique cratibusque catervatim aperti, muros adire contendunt; plurima etiam bellorum paraverant instrumenta, cum inter agendum, populo considerante, contingit lepusculum clamore ejus exterritum urbem versus fugere. Quem dum exercitus, ut adsolet, vehementi impetu sequeretur, Romani putantes se impugnari, de muro sese projiciunt. Quod populus cernens, sagmatibus sellisque quibus equis insederant juxta murum projectis, per eorum acervum murum ascendunt. Pars vero populi quedam, accepta mox trabe quinquaginta pedum procera longitudine, portam quatiant, et Romam quam Leonianam dicunt, in qua beati Petri apostolorum principis præciosum corpus quiescit, vi capiunt. Ceteri vero qui trans Tiberim erant, hoc timore compulsi, hujus dominatui colla submitunt.

28. Hoc (65) in tempore Formosus papa religiosissimus a Romanis vehementer afflictabatur, cujus et hortatu Romam rex Arnulfus advenerat. In cujus ingressu, ulciscendo papæ injuriam, multos Romanorum principes obviam sibi properantes decollare præcepit.

A 29. Causa autem simultatis inter Formosum papam et Romanos hæc fuit: Formosi decessore defuncto, Sergius quidam Romanæ ecclesiæ diaconus erat, quem Romanorum pars quædam papam sibi elegerat. Quædam vero pars non infima nominatum Formosum, Portuensis civitatis episcopum, pro vera religione divinarumque doctrinarum scientia papam sibi fieri anhelabat. Nam dum in eo esset, ut Sergius apostolorum vicarius ordinari debuisset, ea, quæ Formosi favebat partibus, pars Sergium non mediocri cum tumultu et injuria ab altari expulit, et Formosum papam constituit.

B 30. Descenditque Sergius in Tusciam, quatinus Adelberti, potentissimi marchionis, auxilio juvaretur; quod et factum est. Nam Formoso defuncto, atque Arnulfo in propria extincto, is qui post Formosi necem constitutus est expellitur, Sergiusque papa per Adelbertum constituitur. Quo constituto, ut impius doctrinarumque sanctarum ignarus, Formosum e sepulcro extrahere atque in sedem Romani pontificatus sacerdotalibus vestimentis indutum collocare præcepit. Cui et ait: « Cum Portuensis esses episcopus, cur ambitionis spiritu Romanam universalem usurpasti sedem? » His expletis, sacratis mox exutum vestimentis digitisque tribus abscisis, in Tiberim jactare præcepit, cunctosque quos ipse ordinaverat, gradu proprio depositos, iterum ordinavit. Quod quam male egerit, pater sanctissime, in hoc animadvertere poteris, quoniam ethi, qui a Juda domini nostri Jesu Christi proditore, ante proditorem salutem seu benedictionem apostolicam perceperunt, ea post proditorem propriique corporis suspensionem minime sunt privati, nisi quos improba forte defædarunt flagitia. Benedictio siquidem quæ ministris Christi impenditur, non per eum qui videtur, sed qui non videtur, sacerdotem infunditur. Neque enim qui rigat est aliquid, neque qui plantat, sed, qui incrementum dat, Deus (*I Cor.* III, 7).

C 31. Quantæ autem esset auctoritatis, quantæque religionis papa Formosus fuerit, hinc colligere possumus, quoniam dum a piscatoribus postmodum esset inventus atque ad beati Petri apostolorum principis ecclesiam deportatus, sanctorum quedam imagines hunc in loculo positum veneraliter salutarunt. Hoc namque a religiosissimis Romanæ urbis viris persepe audivi. Sed, his omissis, ad narrandi ordinem redeamus,

D 32. Rex Arnulfus desiderii sui compos effectus, persequi Widonem (66) non desiit, profectusque⁶⁷ Camerinum, castrum vocabulo et natura Firmum (67), in quo Widonis uxor erat, obsedit (*Maior*).

VARIÆ LECTIONES

⁶¹ hujus 1. ⁶² ita 1. 2. ⁶³ fere 1. ⁶⁴ fuge 1. ⁶⁵ sumos 1. *hic versus deest* 2. ⁶⁷ profectusque 1.

NOTÆ

(63) In Græciam, Constantinopolim.

(64) Constantinus Magnus imperator, sanctæ Helenæ Britannicæ filius.

(65) Quæ sequuntur, a collectore historię pontifi-

cum Romanorum sub falso Liudprandi nomine vulgatæ in Formoso exscripta sunt.

(66) Wido ante Romam captam defunctus erat.

(67). Hodie *Termo*.

Wido autem in incertis latuit locis. Igitur præfatum castrum, nomine et natura Firmum, vallo circumdatur, omnia bellorum instrumenta, quibus capi possit, parantur⁶⁸. Cumque Widonis uxor magnis undique angustiis premeretur, et evadendi spes illi omnimodis negaretur, causas mortis regis vipperina cepit calliditate exquirere. Accitum namque ad se quendam Arnulfi regis familiarissimum, magnis eum muneribus rogat, ut se adjuvet. Qui cum se non aliter posse testaretur, nisi civitatem domini sui traderet dicioni, illa etiam atque etiam auri pondera non solum pollicens, verum etiam in præsentiarum tribuens, orat, ut poculo quodam ab ea sibi collato dominum suum regem potaret; quod non mortis periculum daret, sed mentis feritatem mulceret. Quæ etiam, suis ut fidem dictis præberet, ante sui ipsius præsentiam hoc unum suorum potat servorum; qui unius horæ spatio conspectui hujus adstans, sanus abscessit. Verum veridicam Maronis (68), inquam, illius sententiam in medium proferamus:

Auri sacra fames, quid non mortalia pectora cogis? Sumptum namque lætale poculum festinus regi propinat. Quo accepto tanta hunc confestim somni virtus invasit, quatinus tocus exercitus strepitus eum triduo evigilare nequiret. Fertur autem, quoniam dum familiares hunc modo strepitu, modo tactu inquietarent, apertis oculis nil sentire, nil loqui posse perfecte. Positus tamen in mentis excessu (69), mugitum reddere, non verba edere, videbatur. Hujus quippe rei accio repedare omnes compulit, non pugnare.

33. Credo autem, Arnulfum regem justa severi iudicis hujusmodi pestem incurrisse censura. Secundæ enim res dum imperium hujus ubiubi magni facerent, virtuti suæ cuncta tribuit, non debitum omnipotenti Deo honorem reddidit. Sacerdotes Dei vincti trahebantur, sacræ virgines vi opprimebantur, conjugatæ violabantur. Neque enim ecclesiæ confugientibus poterant esse asylum. In his namque simbolam faciebant, gestus turpis, cantus ludicres, dibachationes. Sed et mulieres eodem publice, pro nefas, prostituebantur.

34. Denique redeuntem regem magna cum valetudine Arnulfum palatim rex Wido persequitur. Cumque Arnulfus Bardonis montem conscenderet, hoc suorum consilio definivit, quatinus Berengarium lumine privaret, sicque securus Italiam obtineret. Cognatorum vero Berengarii unus, qui non parva Arnulfo regi familiaritatis gratia inherebat, hujusmodi consilium ut agnovit, absque mora Berengario patefecit. Qui mox ut sensit, lucerna quam ante

A Arnulfi regis præsentiam tenuerat alii tradita, fugiit, atque Veronam percitus venit.

35. Omnes extunc Italienses Arnulfum floccipendere, nichili habere. Unde cum Ticinum veniret, non modica horta est in civitate sedicio; tantaque istic exercitus strages facta est, ut cripte civitatis, quas alio nomine cloacas dicunt, horum cadaveribus replerentur. Quod Arnulfus cernens, quoniam per Veronam non potuit, per Hannibalis viam, quam Bardum (70) dicunt, et montem Iovis repedare disponit. Cumque Eporegiam pervenisset, Anscarius marchio istic aderat, cujus et hortatu civites rebelabat. Verum hoc Arnulfus jurejurando promiserat, nunquam se a loco eodem discessurum, quoad præsentia suæ præsentarent Anscarium. Is autem, ut erat homo valde formidolosus, et omnino similis quo de Maro ait (71):

Largus opum, lingua melior, sed frigida bello
Dextera,

de castello exiit, et juxta murum civitatis in cavernis petrarum latuit. Hoc autem eo fecit, quatinus licite possent regi Arnulfo satisfacere, Anscarium in urbe non esse. Itaque jusjurandum rex istud accepit, atque iter quod ceperat abiit.

36. (An. 899, Dec. 8.) Profectusque in propria, turpissima valetudine expiravit. Minutis quippe vermibus quos pedunculos aiunt vehementer afflictus, spiritum reddidit. Fertur autem, quod præfati vermes adeo scaturirent, ut nullis medicorum curis minui possent. Utrum vero pro tam immenso scelere, Hungariorum scilicet emissione, secundum prophetam duplici sit contricione attritus, an ex presenti supplicio consequeretur veniam in futuro (Jer. xvii, 13), soli illius scientiæ dimittamus, quo de Apostolus dicit: « Nolite ante tempus judicare, donec veniat Dominus, qui et inluminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo (I Cor. iv, 5). »

37. (An. 896.) Justus igitur Deus uxori Widonis, quæ huic paraverat mortem, parat viduitatis dolorem. Sicut enim præfati sumus, dum redeuntem Arnulfum Wido rex e vestigio sequeretur, justa fluvium defunctus est Tarum. Cujus obitum Berengarius ut audivit, festinus Papiam venit, regnumque potenter accepit. Fideles vero fautoresque Widonis, veriti ne ab eis inlatam Berengarius ulcisceretur injuriam, et quia semper Italienses geminis uti dominis volunt, quatinus alterum alterius terrore coercent, Widonis regis defuncti filium, nomine Lambertum, elegantem juvenem, adhuc ephæbum nimisque bellicosum, regem constituunt. Cepit denique hunc adire populus, Berengarium deserere. Cumque

VARIE LECTIONES.

⁶⁸ paratur 1.

NOTÆ

(68) Æn. III, 56, 57.

(69) Id est excessu.

(70) Ubi hodie castellum *Bard* viæ imminere, Eporegia Augustam tendens aspicias. Sed Liudpran-

dum ea quæ Annales Fuldenses de primo Arnulfi reditu ex Italia narrant, alteri perperam tribuere, patet.

(71) Æn. XI, 638.

Berengarius Lamberto, magno cum exercitu Papiam tendenti, copiarum paucitate obviare nequiret, Veronam petiit, isticque, securus deguit. Non post multum vero temporis Lambertus rex cum esset vir severus, principibus gravis est visus. Unde et legatos Veronam dirigunt, regem Berengarium ad se venire, Lambertum vero expellere petunt.

38. Magimfredus præterea, prædives Mediolanensis urbis comes, quinquennio huic rebellis extiterat; qui non solum urbem in qua rebellis erat, Mediolanium scilicet, defenderat, verum etiam vicina circumquaque loca Lamberto servientia nimis depopulabat. Quod factum rex non passus est abire inultum ⁶⁹, psalmographum ⁷⁰ illud persepe ruminans: « Cum accepero tempus, ego justitias judicabo (Psal. LXXIV, 3). » Nam post paululum capitis hunc jusserat damnare sententia. Quæ res terrorem cunctis Italiensibus non minimum adtulit.

39. (An. 898.) Denique hoc eodem tempore Adelbertus, illustris Tuscorum marchio, atque Ildeprandus, præpotens comes, huic nisi sunt rebellare. Tantæ quippe Adelbertus erat potentia, ut inter omnes Italiae principes solus ipse cognomento diceretur Dives. Huic erat uxor nomine Berta, Hugonis, nostro post tempore regis, mater; cujus instinctu tam nefaria cepit ipse facinora. Nam collecto exercitu, cum Ildeprando comite constanter Papiam tendere festinat.

40. Lambertus interea rex, harum rerum inscius, in Marinco, 40 ferme milibus Papiæ distans, venationibus occupatur. Cumque præfati marchio et comes cum immenso sed invalido Tuscorum exercitu Bardonis montem transirent, Lamberto regi medio in nemore venanti, ut sese res habuerat, nuntiat. Is vero, sicut erat animi constans viribusque potens, suos non passus est milites prestolari; sed collectis quos secum habuerat, centum ferme militibus, cursu propeti eis obviare festinat.

41. Jamiam Placentiam venerat, cum hi⁷¹ justa fluvium Sesterionem ad burgum (72), in quo sanctissimi ⁷² et prætiosi martyris Domini corpus positum veneratur, castra metasse nuntiantur. Ignorantes itaque quid superventura nox pareret, temetolenti post nonnulla inutilia tragodimata, id est cantiones, somno sese dedere, stertere; nauseam alii sumptus intemperantia facere. Rex igitur, cum animi ferox

A tum ingenio callens, in ipso eos noctis conticinio opprimit, dormientes ferit, oscitantes jugulat. Ventum denique ad ipsos est, qui hujus ductores exercitus erant. Cumque iis non ex multitudine alius, sed rex ipse præclari hujus facinoris nuntius esset, non dico pugnandi, verum fugiendi terror ipse abstulit facultatem. Verum Ildeprandus, fuga lapsus, Adelbertum intra animalium præsepe latitantem dereliquit. Qui dum repertus esset atque ante regis præsentiam ductus, eum ilico ita convenit: « Sibilino spiritu uxorem tuam Bertam prophetasse credimus, quæ te scientia sua regem aut asinum facturam promisit. Verum quia regem noluit, aut, ut magis credendum est, non potuit, asinum, ne mentiretur, effecit, dum te cum Arcadiæ pecuaribus ad præsepe declinare coegit! » Præterea hoc cum isto nonnulli capiuntur, vinciuntur, Papiam ducuntur; custodie mancipantur.

42. His ita gestis, rex iterum Lambertus præfato in loco Marinco venationibus occupatur (Oct. Nov.) quoad omnium principum decreto, quid super captis agendum esset, deliberaretur. Sed o utinam venatio hæc feras, non caperet reges! Aiunt sane, hunc, dum, sicut moris est, apros efreni ⁷³ sectaretur equo, cecidisse collumque fregisse. Verum ⁷⁴ assertioni huic fidem præbere non absurdum esse non dico. Est enim alia mortis hujus, quæ mihi verisimilior videtur, atque omnibus a populis narratur, assertio. Magimfredus Mediolanensis urbis comes, cujus paulo superius fecimus mentionem, dum pro scelere in rem publicam atque in regem commisso capitis judicio damnaretur, unicum possessionis suæ vicarium, Hugonem filium, dereliquit. Quem dum Lambertus rex cum forma egregia tum nonnullos superare videret audacia, animi sui non parvum pro patris morte dolorem collatis nisus est beneficiis mulcere quamplurimis. Unde et eum præter ceteros familiaritatis privilegio dederat. Factum est autem, dum Lambertus rex nominato in loco Marinco venaretur ⁷⁵, — est enim eodem miræ magnitudinis et amænitate lucus adeo venationibus aptus — huc illucque cunctis, ut moris est, discurrentibus, hoc cum uno scilicet Hugone ipsum solummodo in nemore remansisse. Cumque rex aprum in transitu præstolaretur, diuque multum remorante longa expectatione lassaretur, paululum

VARIE LECTIONES.

⁶⁹ multum l. ⁷⁰ psalmographum l. ⁷¹ h l. ⁷² sanctissimi l. ⁷³ i. e. effreni. ⁷⁴ 3. 3a 3b. etc. sequentia usque collum fregit, ita efferunt: Verum quia secundum beati Job sententiam terminus ejus præteriri non potuit, illum Dominicum sermonem quo dicitur *et inimici hominis domestici ejus* (Mich. vii, 6) adimplevit. Nam dum quendam Magimfridum, illius Magimfridi præpotentis, ut diximus, Mediolanensis urbis comitis, quem paulo superius regia jussione pro rebellionem hominem exsistere assueruimus, filium, paternis beneficiis donatum, nimia familiaritate, cum pro fidelitatis firmitate tum paternæ necis oblivione, rex sibi a secretis [ad secretum 3] fecisset, eumque venationis causa, si venatio dici potest qua rex, non aper, capitur, secum ad præfatum locum ire jussisset, accidit, ut ceteris venatoribus aprum in medio nemore persequentibus, indago [undago 3] ferini anfractus, regis ejusdemque Magimfridi custodia per divortia tutari debuisset. Qua vero custodia dum nimia rex expectatione fatigatus, commissa Magimfridi obtutibus vigilia, sese quieti dedisset, Magimfridus non paternæ necis sed cæterarum quæ rex ei intulerat in memor bonitatum, ne effusione sanguinis agnosceretur occisio regis, ligno quam mox non modico accepto, dormientis heroi cervicem nefario ictu confregit. ⁷⁵ uenraretur l

NOTÆ.

(72) Borgo San-Donnino; fluvius hodie Strone.

sese quieti dedit, vigiliæ custodiam huic infido, quasi fido, commitens. Igitur absentibus cunctis, Hugonis mens custodis, immo proditoris atque carnificis, collatorum beneficiorum immemor plurimum, patris mortem animo cepit revolvere. Non consideravit genitorem suum justam incurrisse necem; jusjurandum, regi quod fecerat, violare non metuit; vicarium se Judæ, domini nostri Jesu Christi proditoris, appellari non erubuit; et quod est gravius, sempiternum supplicium subiturum sese non timuit; verum conamine toto virium, ligno non modico dormienti collum fregit. Gladio⁷⁶ quippe ferire timuit, ne peccati hujus auctorem res eum manifesta probaret. Eo namque mens perversa ita egit, ut non gladii cicatrix, sed ligni manifesta collisio, hunc repperientibus fidem darent equo cecidisse, collique fraccione hominem exivisse. Latuitque per annos res quam plurimos. Sed dum processu temporis Berengarius rex, nullo sibi resistente, regnum viriliter obtineret, ipse reatus proprii, sicut fuerat auctor, exitit proditor, im-

plevitque⁷⁷ illud quod rex et propheta canit: « Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniqua gerens benedicatur (*Psal.* x, 3). » Sed et aliud fecisse minime potuit propter hæc ipsius Veritatis verba dicentis: « Nichil opertum, quod non reveletur, et occultum, quod non in publicum veniat (*Matth.* x, 26). »

43. His ita gestis, rex Berengarius ampliori pristina dignitate regia honoratur; Adelbertus marchio et ceteri ad propria destinantur.

44. Juvat autem, pater karissime, tanti hujus obitum regis et deflendo scribere et scribendo deflere. Inerat namque illi honesta morum probitas, sancta et formidolosa severitas, et quem juvenus ornabat in corpore splendida, mentis canities decoraverat sancta. Plane plus ipse rei publicæ, quam res publica decoris ei contulerat. Quod si non cita mors hunc raperet, is esset qui post Romanorum potentiam totum sibi orbem viriliter subjugaret.

EXPLICIT LIBER PRIMUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SECUNDI.

1. De eo quod post mortem Arnulfi Hlodoicus filius ejus rex constituitur.
2. Hungarii audita nece Arnulfi Bagaoriam petunt.
3. Hulodoicus bellum Hungariis parat juxta Lemannum.
4. Hungarii positis insidiis Hulodoici milites vincunt.
5. Fugiens Hulodoicus: Hungarii Francorum Saxonum et Suevorum terram deprædantur.
6. De rebellionem Adelberti comitis, et qualiter decipiente Hattone archiepiscopo sit decollatus.
7. Exploratores regressi quod consilium dederint.
8. Quare Hungarii territi ab Italiæ ingressu sint reversi.
9. Qualiter Hungarii reparato exercitu venerint et Italici eis occurrerint.
10. Cur rex Berengarius ad bellum non ierit, vel cur Hungari Italos fugerint.
11. Fugientes pagani christianis pacem petunt, quam non adquirent.
12. De prologo pugnae, in quo vicerunt Hungarii postquam fugerunt.
13. De eo quod propter defatigatos⁷⁸ equos super fluvium Brentam pagani christianos prestolarentur, eisque pacem quærent⁷⁹, quam non dederunt.
14. Quod consilium Hungarii ob desperationem invenerint, et quid dixerint.
15. Quomodo Hungarii positis insidiis super christianos irruunt⁸⁰ et vincunt.
16. Quod victoriam non pro eorum fortitudine, sed pro christianorum peccato habuerint.
17. Quod eo tempore Hulodoicus rex Francorum moritur, et Chunradus pro eo ordinatur.
18. Quid sub eo principes erant, inter quos et Henricus Saxonum dux erat.
19. De eo quod Henricus et cæteri principes Chunrado rebellaverint regi, et ab eo victi fuerint, et quia Arnaldus in Hungariam fugerit⁸¹.
20. Chouonradus rex moriens principes omnes de pace, et ut Henricum regem constituent, exhortatur, cui et regalia ornamenta transmittit.
21. Chouonrado rege mortuo, Arnaldus ab Hungaria redit atque Henrico regi bellum parat.
22. Henricus Arnaldi animum prudentissima locutione mitigat.
23. Arnaldus suorum exhortatione militum Henrici fit miles regis.
24. Audita Hungarii morte Chouonradi, Saxoniam ingrediuntur.
25. Rex Henricus, quamquam infirmus, eis occurrit.
26. Qualiter ad pugnam suos exhortatus sit milites.
27. De bono voto Henrici regis.
28. De nuntio qui Hungarios in Meresburg esse nuntiabat.

VARIE LECTIONES.

⁷⁶ Gladio — in publicum veniat *desunt in codicibus* 3. ⁷⁷ impletque 1. ⁷⁸ defatigatos 1. ⁷⁹ quærent 1. ⁸⁰ irruunt 1. ⁸¹ fugerint 1.

29. Hungarii: sciscitatis captivis de bello, exploratores mittunt.
30. De pugna cum Hungariis commissa.
31. De bono consilio Heinrici regis et victoria ejus, et ubi sit ipsa depicta victoria.
32. De Hulodoico quodam, quem Italici super se regnare invitant.
33. Quod Adelbertus marchio hoc effecerit, qui gener regis Berengarii erat.
34. De eodem Adelberto, qui primo fuit bonus et postmodum factus est malus.
35. Quod Hulodoicus regis Berengarii terrore juraverit et reversus sit.
36. Quod Adelbertus, Tusciæ provinciæ potens marchio, instinctu Bertæ uxoris sue Berengarium deserit, et propter Hulodoicum, ut veniat, mittit.
37. Hulodoicus ab Italiensibus suscipitur, et Veronam Berengarius fugiit, a qua et expulsus a Hulodoico est.
38. Hulodoicus Luccam proficiscitur et decenter ab Adelberto suscipitur.
39. Hulodoicus ob Adelberti potentiam invidia tangitur, ob quam ab ejus fidelitate Adelbertus separatur.
40. Descriptio Veronensis civitatis et fluminis Athesis et pontis super eum.
41. Quod Hulodoicus Verone degens, a Berengario corruptis civitatis custodibus capitur et lumine privatur.
42. De Hungariis qui eo tempore Italiam laniabant.
43. De Saracenis de Fraxeneto, qui partem Italiæ vastabant et usque Aquas pervenerant.
44. De Africanis Saracenis, qui Appuliam, Calabriam, Beneventum occupaverant et Garella-num montem pro munitione habebant.
45. Qua occasione Saraceni ab Africa exierint.
46. Quod Domini hoc factum sit voluntate ob nostram correctionem.
47. Quia Johannes Ravennas eo tempore papa habebatur.
48. Qualiter per Theodoram meretricem papa sit constitutus.
49. De quodam Africano, qui ad papam venit, eique, quomodo cum Africanis pugnare posset, consilium dedit.
50. Quod idem Africanus insidiis positis ceteros occiderit.
51. De consilio Landulfi, Beneventanorum principis.
52. De eo quod papa Constantinopolim directis nuntiis adjutorium ab imperatore acceperit, et cum Pœnis pugnaverit.
53. Quod Greci mox ut veniunt, castrum juxta montem constituunt.
54. Quod omnes Pœni sint interfecti et capti, et quia visi sunt in bello Petrus et Paulus apostoli gloriosi.
55. Adelbertus Tusciæ provinciæ marchio moritur, cujus filius Wido pro eo ponitur; mater vero ejus a Berengario capitur.
56. Quod suspicati sunt homines Bertam Adelberto filios peperisse.
57. De eo quod multi principes simul cum Lamperto Mediolanense archiepiscopo Berengario rebellarent, et cur hoc facerent.
58. De comite palatii capto, atque Lamperto non oportune commendato.
59. Quod eundem Berengarius requisierit, et cur eum habere non possit.
60. De Rodulfo rege Burgundionum, qui filiam ducis Bruchardi acceperat uxorem, et ab Italicis invitatur, ut ad eos veniat et rex eorum fiat.
61. Qualiter Hungarii, Berengarii regis amici, Odelricum occiderent, Adelbertum vero regis generum et Gislebertum comitem vivos caperent.
62. Qua calliditate Adelbertus marchio Hungaros deluserit, et vili pretio ab eis redemptus auferit.
63. De Gisleberto capto, flagellato et ante regem ducto, atque ab eo misericorditer dimisso et honorato.
64. De eodem qui ad Rodulfum regem abiit et eum adduxit.
65. De pugna civili inter Berengarium et Rodulfum exhorta.
66. Quod Rodulfus victoriam per Bonifatium cognatum suum obtinuit.
67. Rodulfus consensu Italiensium in Burgundiam redit.
68. De Veronensibus qui Berengarium consiliati sunt occidere.
69. Prudens regis Berengarii allocutio ad Flambertum.
70. De scisso aureo a rege Flamberto tradito.
71. Quod Flamberti consilio Berengarius rex sit interfectus.
72. De regis sanguine usque in præsens tempus in lapide permanente.
73. De Milone milite qui regem Berengarium vindicavit, et post triduum ejus interfectores suspendit.

INCIPIIT LIBER SECUNDUS.

1. (An. 900. Jan. 21.) Postquam vitalis calor Arnulfi regis membra deserens, reddidit corpus ex-

VARIE LECTIONES

²⁹ affrica 1. ³³ constitus 4. ³⁴ tuscie 1. ³⁵ f. e. Quot. ³⁶ i. e. Burchardi. ³⁷ allucio 1.

nime, suus ipsius filius Hulodoicus rex cunctis a populis ordinatur. Tanti denique casus viri vicinos Hungarios, sicut nec in toto orbe degentes, latere non potuit. Siquidem læti dies ejus iis fuit omni festivitate jucundior, gazis omnibus præstantior. Quid igitur.

2. Primo namque mortis hujus gnatique sui ordinationis anno, permagno collecto exercitu, Maravatorum gentem, quam virtutis eorum amminiculo rex Arnulfus subdiderat, sibi vendicant; Bagoariorum etiam fines occupant; castra diruunt, ecclesias igne consumunt, populos jugulant, et ut magis magisque timeantur, interfectorum sese sanguine potant.

3. (An. 910.) Hilodoicus itaque rex, gentis sue depopulationem hujusque intellegens crudelitatem, suorum omnium animos hac formidine inflammat, ut si quemquam bello eodem, quod cum iis acturus esset, deesse contingeret laqueo procul dubio vitam finiret. Innumerabilis denique illa gentis⁸⁸ pessime multitudo copiis hujus maximis obviam properare festinat. Nec videas sitientem animam ardentius haustum laticis gelidæ, quam prælii diem gentem hanc crudelem appetere; neque enim hanc aliud quam dimicasse juvat. Ut autem ex libro, qui de origine hujus inscribitur (73) didici, horum matres mox pueris editis fero acutissimo⁸⁹ faciem secant, scilicet ut, antequam lactis nutrimenta percipiant, vulnerum tolerantiam subire cogantur. Dant huic assertioni fidem vulnera quæ pro deficientium dolore propinquum⁹⁰ vivorum corporibus infliguntur. Sanguinemque⁹¹ prout ἀθεοί καὶ ἀσεβοῦς ἀντι τῶν δακρυῶν athei ke asevis anti ton dacrion, id est sine Deo et impii pro lacrimis, fundunt. Jamjam rex Hulodoicus collecta multitudine Augustam venerat, quæ est in Suevorum, Bagoariorum, seu orientalium Francorum confinio civitas, cum insperata, magis autem non optata, gentis hujus nuntiatur vicinitas. Sequenti ihitur die secus Lemanni (74) luminis campos, Martio operi capacitate sui aptos, utræque acies convenere.

4. Prius itaque ac

Titoni croceum linqueret Aurora cubile (75).

Hungariorum gens, necis sitiens, belli avida, hos, videlicet christianos, adhuc opprimit oscitantes; nennullos namque spicula prius quam clamores evigilarunt, alios vero cubilibus confossos neque strepitus neque vulnera exitarunt⁹²; citius enim ab iis spiritus recessit, atque somnus. Gravis itaque hinc

VARLÆ LECTIONES

⁸⁸ hic quaternio excidit in 2. usque cap. 34. in. ⁸⁹ acutissimo 1. ⁹⁰ propinquum 1. ⁹¹ Sanguine neque 1. duabus lineis, priorivocabulo ultra spatium producto, ita ut scriba totam vocem in prima linea scribere aggressus, spatio deficiente ultimas syllabas lineæ sequenti intulerit. ⁹² alios — exitarunt in codice prius ommissa in fine paginæ post remugit scripta sunt, remissionis tamen signo adiecto, quo neglecto in 5. 5a. 5a* ibi perperam habentur. ⁹³ uulno 1 pro vulnereo. — vulnere 3e* lacuna 5. 5a*. judicio 5a*. — et Hervag. ⁹⁴ quis terga 3. q. t. desunt spacio vacuo 5. 5a. scolades galeæque 5a* queis tergo Hervag. ⁹⁵ c. voti sui 5. 5 a. 5 a*. ⁹⁶ inmsa 1. ⁹⁷ caput hac totum excidit codicibus 3. ⁹⁸ castello 1.

NOTÆ

(73) Jordanis c. 24.
(74) id est Lici.

(75) Virg. Georg. I, 447.

A indeque oritur pugna, versique terga ceu in fugam Turci, directis acriter bœlis, id est sagitiis, plurimos sternunt.

Versus.

Nubibus omnipotens Heloim cum condere phœbi
Lumina chriscomi venerandus ceperit atris,
Vertice cumque polus summo clangore remugit,
Fulgura crebra volant throno demissa Tonantis
Igneas: mox trepidant, qui nigrum in candida vertunt,
Conscia tum metuunt scelerum sulcare suorum
Pectora, vulno⁹³ pariter ruitura superno: —
Haud secus e vacuis volitant concussa pharetris
Spicula, scinduntur validæ⁹⁴ quis terga loricæ.
Concutit ipsa ruens segetes cum grando superba.
Fit sonitus, clangorque simul per tecta sonorus,
Sic galeæ strictis reboant tunc ensibus ictæ;
Corpora sicque cadunt mutuis confossa sagittis.

Jam septimam descendens Phœbus occupaverat horam, et serenus adhuc Hulodoici partibus Mars favebat, cum Turci, sicut non incallidi, positus ex adverso insidiis, fugam simulant. Quos dum regis populus, doli ignarus, impetu validissimo sequeretur omni prodeunt ex parte insidiæ, et quasi victi ipsi victores interimunt. Rex ipse e victore se victum esse miratur; fitque illi non opinatus gravior casus. Videres equidem saltus, agros, passim cadaveribus stratos, rivos et flumina sanguine permixta rubere; tunc hinnitus equum, clangorque tubarum, fugientes etiam atque etiam terrere, persequentes magis magisque hortari.

5. Hungarii præterea compotes⁹⁵ sui effecti, christianorum hac tam immensa⁹⁶ nece propriæ non satisfecere nequiciæ; sed rabiem ut perfidiæ satiarent, Bagoariorum, Suevorum, Francorum, Saxonum omnia deflagrando regna percurreunt. Nec quisquam erat, qui horum præsentiam, nisi labore non parvo naturave munitissimis præstolaretur in locis, factusque est per nonnullos populus hic tributarius annos.

6. ⁹⁷ Hujus tempore Adelbertus quidam, non quilibet sed magnus ille heros, simultatem non modicam in castello⁹⁸ vocabulo Bavemberg contra rem publicam exercebat (an. 906). Sepe etenim rex Hulodoicus congregatis omnibus super eum irruerat. Cui nominatus heros non juxta castellum, ut a plerisque assolet, sed procul a munitione præparat bellum. Regis etenim milites priusquam re ipsa hujus audaciam mirarentur, regem præeuntes pugnae pro ludio hunc extra castrum illicere atque interficere cogitabant. Adelbertus itaque pro ludii hujus-

modi non solum gnarus, verum etiam debriatus, A obviam his tam longe a castro processerat, ut non hunc milites eousque ex adversariis esse cognoscerent, quoad earum cervicibus istius mucro cædis impaciens deseivret. Igitur cum septennio ferme Adelbertus heros rebellionem hujusmodi excerceret, sciens Hulodoicus istius audacie fortitudinem haudquaquam se nisi tergiversatione quadam posse devincere, Hattonem Magontinæ sedis archiepiscopum, quid sibi super hac re faciendum esset, consuluit. Qui, ut erat versutie pollens: « Desine, ait; ego te securum iis sollicitudinibus reddam. Ego, ut tete adveniat, providebo; tu, ne redeat, curato. » Hatto itaque animi confidentia, qua nonnullas res ex infortunio secundas effecerat, animatus, Bavemberg quasi Adelbertum adiit compassurus. Cui et ait: B « Si et non aliam vitam præter instantem putares, tamen injuste faceres, quod domino tuo rebellis existeres, præsertim cum et quod agis, facias gratis; eo enim quo ferocitate animi vinceris (76), quantum ab omnibus, præcipue a rege diligaris, non intellegis. Consulenti itaque mihi fidem admitte; jusjurandum accipe, quo sine animi vacillatione de castello exire valeas et redire. Si sacerdotii mei promissionibus minime credis, juramento saltem ne diffidas, quoniam ut te salvum et incolumem de castello hoc eduxero, ita et reducere procurabo. » Adelbertus igitur hujusmodi melle dulcioribus elogiis delibutus, immo deceptus, jusjurandum ab Hattone accepit, eumque, ut secum pranderet, protinus invitavit. Hatto vero tergiversationis, quam exercere C post paululum ceperat, non inmemor, eodem se haudquaquam pransurum omnimodis interdixit. Nec mora, Hatto de castello egreditur. Cujus dexteram Adelbertus tenens, mox eum prosequitur. Quem cum extra castellum Hatto conspiceret: « Pœnitet, inquit, me, heros egregie, quod secundum tuum consultum præsertim cum perlongum iter immineat, corpus edulio aliquo non refecerim. » Ignorans denique Adelbertus, quantum incommodi quantumve infortunii hæc sententia habeat: « Revertamur, ait, domine mi, et ne jejunii ⁹⁹ maceratione corpus tabescat, cibo saltem paululum recreato. » Connivens itaque ejus petitionibus Hatto, per quam eum eduxit ¹⁰⁰, repedavit et reducens dextera tenens. Haud mora, cibus sumitur, atque ab eis die eadem usque D ad regem properatur. Clamor in castris oritur, fit tumultus non modicus, quoniam quidem Adelbertus regem advenisse (77) nuntiatur. Rex præterea hujus ob adventum non parum exhilaratus, proceres ad se venire atque in judicio residere præcepit. Quibus et ait: « Jam fere septennio Adelbertus quantas stra-

ges dederit, quas nobis turbas egerit, quot rapinarum et incendiorum infortunia nobis intulerit, re ipsa potius quam fama deferente percepimus. Unde et sententiam vestram, pro hoc tam præclaro facinore quid recompensationis in præsentiarum accipiat, expectamus. » Qui omnium decreto, secundum præcorum instituta regum, majestatis reus adjudicatus, capite truncatur. Verum dum victus traheretur ad mortem, Hattonem intuitus: « Perjurii, inquit, reus eris, si memet necem incurrere ¹⁰¹ sinis. » Cui Hatto ¹⁰²: « Sanum te, inquit, e castro educturum, ita et reducturum promisi; quod me tunc complesse intellexi, cum te e castello eductum, salvum et incolumem ¹⁰³ quam mox in castellum reduxi. » Tum se istuc advenisse dolens et Hattonis ¹⁰⁴ dolum tarde intellexisse suspirans, tam invitatus spiculatorem sequitur, quam libenter viveret, si liceret.

7. Paucis igitur interpositis annis, cum nullus esset, qui in orientali australive plaga Hungariis resisteret — nam Bulgariorum gentem atque Grecorum tributariam fecerant — ne quid inexpertum his esset, quæ sub meridiano atque occidentali degerent climate visere satagunt nationes. Inmenso itaque innumerabilique collecto exercitu, miseram petunt Italiam. Cumque juxta fluvium Brentam defixis tentoriohis, immo centonibus, triduo exploratoribus directis, terræ situm gentisque multitudinem seu raritatem considerarent (79), repedantibus nuntiis hujusmodi responsa suscipiunt: « Planities hæc nonnullis plena colonibus, uno, ut cernitis, ex latere montibus asperrimis atque fertilibus, altero mari cingitur Adriatico; opida vero cum nonnulla, cum munitissima. Et gentis quamquam ignoretur inbecillitas aut fortitudo, inmensa tamen conspicitur multitudo. Neque enim tam copiis paucis aggredi hanc hortamur. Verum cum nonnullæ sint res quæ nos pugnare compellant, triumphus scilicet assuetus animi fortitudo, pugnandi scientia, opes præsertim quarum desiderio fatigamur, quæ hic tot insunt, quot toto in orbe nec vidimus nec videre speravimus; nobis tatem consultis — neque enim longum arduumve remeandi iter est, quod decem potest et eo minus diebus perfici — revertemur, venturo quatinus vere omnibus gentis nostræ collectis fortissimis cedeamus, sitque his cum in fortitudine tum noster in multitudine terror. »

8. Nec mora, his auditis, ad propria revertuntur, totamque hiemis asperitatem in fabricandis armis, in acuendis spiculis, in docendis juvenibus belli noticiam, ducunt.

9. Sol necdum Piscis ¹⁰⁵ signum deserens, Arietis occupabat, cum inmenso atque innumerabili collecto exercitu Italiam petunt (an 899), Aquilegiam, Ve-

VARIAE LECTIONES.

⁹⁹ junii 1. ¹⁰⁰ e. viam 5. 5 a. 5 a*. ¹⁰¹ incurre 1. ¹⁰² hatto 1. ¹⁰³ i, [non dico citissime] 9. tres voces erasæ 1. ¹⁰⁴ hatonis 1. ¹⁰⁵ piscis 1-55.

NOTÆ.

(76) Id est propter ferocitatem animi, qua te vinci sinis, non intelligis, quantum, etc.

(77) Id est ad regem venisse.

(78) l. c. considerarent.

ronam, munitissimas pertranseunt civitates, et Ticinum, quæ nunc alio excellentiori Papia notatur vocabulo, nullis resistentibus veniunt. Rex igitur Berengarius tam præclarum novumque facinus — antehac enim neque nomen gentis hujus audierat — satis mirari non potuit. Italicorum igitur, Tuscorum, Volscorum, Camerinorum, Spoletinorum, quosdam libris, alios nuntiis directis, omnes tamen in unum venire præcepit, factusque est exercitus triplo Hungariorum validior.

40. Cumque sibi rex Berengarius tot adesse copias cerneret, superbiam spiritu inflatus magisque triumphum de hostibus multitudini suæ quam Deo tribuens, solus ipse cum paucis quodam in opidulo degens, voluptati operam dabat. Quid igitur? Tantamox ut Hungarii contemplati sunt multitudinem, animo consternati, quid facerent deliberare non poterant. Præliari pœnitentibus formidabant, fugere omnino nequibant. Verum inter utramque hanc æstuationem fugere magis quam præliari juvat; persequentibusque christianis, Adduam fluvium natando, ita ut nimia festinatione plurimi necti submergerentur, pertranseunt.

41. Hungarii denique, consilio non malo accepto, internuntiis christianos rogant, quatinus, præda omni cum lucro reddita, ipsi incolumes remeare possent. Quam petitionem christiani funditus abdicantes, his, pro dolor! insultabant, potiusque vincula quis Hungarii vincirentur, quam arma quibus necarentur, exquirunt. Cumque pagani christianorum animos hoc pacto mulcere nequirent, vetus rati melius consilium, cepta sese liberare satagunt fuga, sicque fugiendo in Veronenses latissimos campos perveniunt.

42. Christianorum primi horum jam novissimos insecuntur; sitque eodem pugnae pro ludium, in quo victoriam habuere pagani. Validiore vero propinquante exercitu, fugæ non immemores, ceptum iter percurrunt.

43. Veneruntque christicolæ cum idololatris pariter juxta fluvium ¹⁰⁶ Brentam; equi enim nimium defatigati ¹⁰⁷ fugiendi copiam negabant ¹⁰⁸ Hungariis. Simul igitur utraque acies convenere, memorati tantummodo fluvii alveo separatae. Hungarii denique nimio terrore coacti, omnem suppellectilem, captivos, arma omnia, equos, singulis tantum quibuscum remeare possent retentis, dare promittunt; hoc præterea in honore suæ petitionis adjungunt, ut si vita tantum comite datis omnibus illos remeare permitterent, se numquam amplius Italiam ingressuros, filiis suis obsidibus datis, promitterent. Verum heu! christiani superbiam tumore decepti, minis paganos, ceu jam victos, insecuntur, eisque continuo hujusmodi apologiam ἀπολογία, id

A est responsionem, remittunt: « Si contraditum nobis, præsertim a contraditis jamque canibus mortuis, munus reciperemus, fœdusque aliquod iniremus. »

Insanos capite non sanus juraret Orestes!

44. Hac igitur Ungarii legatione desperati, collectis in unum tortissimis, tali sese mutuo sermone solantur: « Si hac, quæ in præsentiarum cernitur, luce perdita, nichil est quod deterius proveniri possit hominibus, et quia locus præci nullus, fugiendi spes omnis ablata, colla summittere mori est, quid verendum nobis est, tela inter ipsa ruere, morte mortem inferre? Numquid nou fortunæ, et non imbecilitati casus deputandus est noster? Viriliter enim pugnando occumbere, non est mori, sed vivere. Hanc famam tantam, hanc κληρονομίαν, cliromiam, id est hereditatem, ut a patribus nostris accepimus, nostris etiam relinquamus heredibus. Nobis debemus, nobis saltem credere expertis, qui cepiarum paucitate nonnunquam plurimos stravimus. Invalidæ plebis sane congregatio plurima ad cedem est tantum exposita. Sed et Mars fugentem (79) sæpiesime perimit. dimicantem fortiter protegit. Hi enim qui nobis supplicantibus non miserentur, ignorant, neque mente percipiunt, quia vincere quidem bonum est, supervincere nimis invidiosum. »

45. Hac itaque ex horatione utcumque animos recreati, tres in partes insidias ponunt, recta ipsi fluvium transeundo hostes in modios ruunt. Christianorum enim plurimi longa propter internuntios expectatione fatigati, per castra, ut cibo recrearentur, descenderant; quos tanto Hungarii celeritate confoderant, ut in gula cibum transfigerent aliis, quibusdam equis fugam negarent ablatis, eoque illos levius perhimebani, quo sine equis eos esse conspexerant. Ad augmentum denique perditionis christianorum non prava inter eos erat discordia. Nonnulli plane Hungariis non solum pugnam non inferebant, sed ut proximi caderent anhelant; atque ad hoc perversi ipsi perverse fecerant, quatinus dum proximi caderent, soli ipsi quasi liberius regnarent. Qui dum proximorum necessitatibus subvenire neglegunt eorumque necem diligunt, ipsi propriam incurrunt. Fugiunt itaque christiani, seviuntque pagani, et qui prius supplicare muneribus nequibant, supplicantibus postmodum parcere ¹⁰⁹ nesciebant. Interfectis denique fugatisque christianis, omnia Hungarii regni loca sæviendo percurrunt. Neque erat qui eorum præsentiam nisi munitissimus forte præstolaretur in locis. Illorum sane adeo prævaluerat virtus, quatinus eorum pars quedam Bagoariam, Sueviam, Franciam, Saxoniam, quedam vero depopularetur Italiam.

46. Neque enim hoc eorum meruerat virtus, sed

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁶ fluvium 1. *saepius*, ¹⁰⁷ defetigati 1. *saepius*. ¹⁰⁸ necabant 1. ¹⁰⁹ pascere 1.

NOTÆ.

(79) Id est fugentem.

verus Domini sermo, terra cœloque durabilior, mutari non poterat, quemadmodum per Hyeremiam prophetam omnibus nationibus in persona domus Israel comminatur dicens: « Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus ignorabis linguam, nec intelleges quid loquatur. Pharetra ejus quasi sepulcrum patens, universi fortes, et comedet segetes tuas, et panem tuum devorabit; filios tuos et filias tuas comedet, gregem tuum; et armenta tua comedet, vineam tuam et ficum tuam; et conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fidutiam, gladio. Verumtamen in diebus illis, ait dominus Deus, non fatiam vos in consummatione (*Jer. v, 45-47*).

17. Hac igitur eadem tempestate Hulodoicus rex moritur (*an. 914, Nov. 8*). Chunradus Francorum ex genere oriundus, vir strenuus bellorumque exercitio ¹¹⁰ doctus, rex cunctis a populis ordinatur.

18. Sub quo potentissimi principes Arnaldus in Bagoaria, Bruchardus in Suevia, Everardus comes potentissimus in Francia, Giselbertus dux in Lotharingia, erant. Quos inter Henricus, Saxonum et Turingiorum præpotens dux, clarebat.

19. Secundo itaque regni hujus susceptionis anno (913) memorati principes huic, præsertim Henricus, rebelles extiterant. Quos Chuonradus rex tam sapientiæ vigore quam fortitudinis robore superavit suamque ad fidelitatem perduxit. Arnaldus autem ejus nimio terrore coactus, cum uxore et filiis ad Hungarios fugit (*an. 917*), deguitque eodem, quoad vitalis aura Chuonradi regis rexerat artus.

20. Septimo denique regni sui anno vocationis suæ ad Deum tempus agnovit (*an. 918, Dec. 23*). Cumque (80) memoratos principes se adire fecisset, Henrico solummodo non præsentem, ita convenit: « Ex corruptione ad incorruptionem, ex mortalitate ad immortalitatem vocationis meæ tempus, ut cernitis, præsto est; proin pacem vos concordiamque sectari etiam atque etiam rogo. Me hominem exeunte, nulla vos regnandi cupiditas, nulla præsidendi ambitio inflammet. Henricum, Saxonum et Turingiorum ducem prudentissimum, regem eligit, dominum constituite. Is enim est et scientia pollens, et justæ severitatis censure habundans. » His ita prolatis, propriam coronam non auro, quo pœne cuscumque ordinis principis pollent, verum gemmis præciosissimis, non solum inquam ornatam, sed gravatam, sceptrum etiam cunctaque regalia indumenta, in medium venire præcepit, ac prout valuit hujusmodi verba effudit: « Heredem regiaeque dignitatis vicarium regalibus his ornamentis. Henricum constituo; cui ut obediatis, non solum consulo, sed

A exoro. » Quam jussionem interitus, et interitum mox est obœdientia prosecuta. Ipso namque mortem ob-eunte, memorati principes coronam cunctaque regalia indumenta Henrico duci contulerunt; atque ut rex Chuonradus dixerat, cuncta per ordinem enarrarunt. Qui regiae dignitatis culmen et prius humiliter declinavit, ac paulo post non ambitiose suscepit. Verum nisi pallida mors, quæ pauperum tabernas regumque turres æquo pulsat pede (81). Chuonradum regem tam citissime raperet, is esset, cujus nomen multis mundi nationibus imperaret.

21. Hoc eodem tempore Arnaldus cum uxore et filiis Hungaria rediens, honorifice a Bogoariis atque ab orientalibus suscipitur Francis. Neque enim solum suscipitur, sed ut rex fiat, ab iis vehementer hortatur. Rex Henricus cum obtemperare suis omnes jussionibus, Arnaldum solummodo resistere cerneret, per valido collecto exercitu, Bagoariam tendit. Quod Arnaldus ut audivit, ejus non passus est in Bagoaria præstolari adventum; verum collectis, quibus valuit, copiis, huic obviam ¹¹¹ properat (*an. 921*). Cu-perat sane et ipse rex fieri. Cumque in eo esset, ut bellum pariter inire deberent, sicut vir sapiens et Dei timens rex Henricus cogitans ex utraque parte inrecuperabile posse damnum accidere Arnaldo ¹¹², quatinus cum solo solus loquatur, denuntiat. Putans igitur Arnaldus, quo singulari se acciret certamine, ad condictum locum solus hora statuta pervenit.

22. Quem sibi obviam properantem rex Henricus tali est sermone adgressus:

C
Insana Domini jussis quid mente resistis?
Quod populus regem me cupit esse, scias,
Imperio Christi, quo constat machina mundi;
Tartarus hunc metuit, hunc Flegeton timuit;
Conterit hic nitidos reges dudumque tremendas
Sublimesque volens; erigit hic miseros,
Quo meritas Domini laudes per secula solvant.
Tunc, superbe, reus, perfide, dure, ferox,
Invidiæ stimulis se vaque cupidine tactus,
Corpora christicolum perdere valde sitis?
Si regem populus cuperet præponere temet,
Protinus si essem, qui magis hoc ¹¹³ cuperet.
Hoc igitur quadrifario dicendi genere, copioso scilicet, brevi, sicco et florido, rex Henricus, ut erat animi prudens, Arnaldi animum mulcens, ad suos rediit.

D 23. Arnaldus vero, cum suis hæc omnia retulisset, hujusmodi ab eis audivit ἀπόκρισιν, apocrisin, id est responsionem: « Sipientis illius, immo sapientiæ vere sententiam, quæ ait: *Per me reges regnant, principes imperant, et prudentes justitiam decernunt* (Prov. viii, 15), illamque Apostoli dicentis ¹¹⁴ quod omnis ordinatio a Deo est, et qui potestati resistit, Dei ordina-

VARLÆ LECTIONES.

¹¹⁰ exersitio 4. ¹¹¹ ouiam 4. ¹¹² arnaldaldo 4. ¹¹³ oc 4. ¹¹⁴ dicentes 1.

NOTÆ.

(80) Cf. Reginonis cont. an. 919, ubi nonnulla valde similia, nec tamen eadem, exempli gratia, *sceptrum ei et coronam cæteraque regiae dignitatis or-*

namenta transmisit.

(81) Horat. Od. i, 4, 43.

tioni resistit (Rom. xiii), quis ambigit? Neque enim in hujus electione totius populi posset esse animus unus, si a Trinitate summa, quæ Deus unus est, ante mundi constitutionem non esset electus. Si bonus fuerit, diligendus erit, Deusque in eo laudandus; si vero malus, equanimiter tolerandus. Subditorum namque plerumque exigunt merito, quatinus nonnunquam a prælatis graventur, non rogantur. Æquum autem justumque nobis videtur, ut a cæteris non dissentiens, hunc regem eligeres, ipse vero te, ut tam fortunatum et prædivitem virum hoc pacto bearet, animique tui furorem mulceret, ut quod decessores non habuere tui, tibi concedatur scilicet quatinus totius Bagoariæ pontifices tunc subiaceant dicioni, tueque sit potestati, uno defuncto, alterum ordinare. » Conivens igitur Arnaldus suorum hoc optimo bonoque consilio, Henrici regis miles efficitur, et ab eo, ut jam dictum est, concessis totius Bagoariæ pontificibus honoratur.

24. Per idem tempus dum Chuonradi regis interitum atque Heinrici in regnum successionem audirent Hungarii (*an. 949*), tali sese sunt mutuo sermone adgressi ¹¹⁵: « Rex forte novus novis uti legibus cupit. Copiis igitur collectis non minimis, ascendamus; scrutemurque, debita utrum rex Henricus velit tributa persolvere. Quod si non, ut credimus, regibus dissentit a ceteris, regnum ejus cede atque immensis depopuletur ¹¹⁶ incendiis. Non Bagoariorum, sed Saxonum, ubi rex ipse est, primo fines occupemus; ut, si forte, quod non speramus, congregare exercitum velit, neque de Lotharingia, neque de Francia, neque de Suevia, neque de Bagoaria, ei mature occurrere ¹¹⁷ possit. Sed et Saxonum ac Turingiorum ¹¹⁸ terra facile depopulatur, quæ nec montibus adjuncta nec firmissimis oppidis est munita. »

25. Rex Henricus gravissima valetudine detinetur (*an. 933*), et Hungariorum ei adventus proxime nuntiatur. Vix sine tenus nuntiantis ¹¹⁹ verba audierat, cum directis per Saxoniam nuntiis, post quadrimum quotquot poterat capitali sententia se adire commendat. Validissimo igitur per quadrimum congregato exercitu, — est enim Saxonum mos ¹²⁰ laudandus atque immitandus, quatinus annum post unum atque duodecimum nemini militum bello deesse contingat — etsi corporis invalidus viribus, mentis tamen vigore animatus, prout valuit æquum conscendit, atque collectis in unum copiis, hujusmodi eas verbis ad pugnandi rabiem exitavit (82) :

26. Inclita Saxonum Ceu leo frendens
Bella per innumera Gens erat olim.
Restitit hæc Karolo Ense cruento,

A Qui sibimet totum
Fugit hic victus
Quod sibi nos rediens
Id Domini pietas
Participes voluit
Nunc mala Turcorum
Gens, inimica Deo,
Ecclesiæ populum
Pro dolor, heroes,
Subdere nostra volunt
Sumite nunc animos
Membra secare præcor
Sit furor heus ardens,
Hec Stigias ¹²¹ referant
Et calidos numerent

Straverat orbem ¹²¹;
Victor ubique
Subdidit ¹²² omnes,
Gessit, ob hoc quod
Esse salutis.
Nescia Christi
Gaudet in omnem
Ducere ferrum.
Heus mage, quod nunc
Colla tributo!
More virili!
Vique ferire!
Sancta cupido;
Munera ad undas,
Igne trieses!

B 27. Talibus itaque rex exhortationibus ad pugnam suorum accendi animos videns, indicto cunctis silentio, hæc iterum divini munere flaminis tactus adjecit: « Priscorum facta regum, sanctorum scripta Patrum nobis, quid agere debeamus, insinuant. Non enim est Deo difficile paucis plures sternere, si tamen horum qui id agere cupiunt, fides meretur; fides, inquam, non professionis tantum, sed operis, non solummodo oris, sed etiam cordis. Voveamus itaque, ac secundum Psalmistam vota roddamus, ego, inquam, eo prius, qui dignitate videor et ordine primus. Simoniaca hæresis Deo invisæ, et a beatissimo apostolorum principe Petro damnata, quæ a decessoribus nostris hactenus est tremere custodita, modis omnibus a nostro sit regno expulsa. C. Conectet invicem unitatis caritas, si quos diaboli divisit calliditas. »

28. Rex nonnulla his similia dicere cuperat, cum volipes nuntius Hungarios in Meresburg, quod est in Saxonum, Turingiorum ¹²⁴, et Sclavorum confinio castrum, esse nuntiabat. Adjecerat etiam, eos non modicam parvulorum ac mulierum habere prædam, virorum vero immensam fecisse stragem; condixerant enim a decimo et deinceps anno neminem se superstitem relicturos, quatinus per hoc terrorem non parvum Saxonibus adhiberent. Rex igitur, ut erat animi constans, talibus non terretur; verum magis magisque, ut pro patria pugnare ac laudabiliter debeant occumbere, exhortatur.

29. Vincitos interea Hungarii, si inpugnari debeant, sciscitantur. Cumque ab his non aliter posse fieri testaretur, exploratoribus dilectis ¹²⁵, si hoc verum esse posset, exquirunt. Profecti denique exploratores, Henricum regem immenso cum exercitu juxta præfatum oppidum Meresburg contemplantur. Denique vix ad suos poterant reppedare, adventum

VARIE LECTIONES.

¹¹⁵ adgressi 4. ¹¹⁶ depopuletur 4. ¹¹⁷ occurrere 4. ¹¹⁸ turingionum 4. ¹¹⁹ nuntiantis 4. ¹²⁰ mox 4. ¹²¹ sequentia usque civitas est difficili capite 40. desunt, lacuna nulla indicata 3. ¹²² Subdidit 4. ¹²³ stigia stigias 5. 5 a 5 a. ¹²⁴ turingionum 4. ¹²⁵ ita 4. i. e. aut delectis aut directis.

NOTE.

(82) i. e. excitavit.

exercitus nuntiare; neque enim his fuerat alius, **A** verum rex ipse, belli nuntius.

30. Haud mora, libellum incipitur, atque ex christianorum parte sancta ac mirabilis vox Κύριε ελεησον, hyrie eleison, ex eorum vero turpis et diabolica hui, hui, frequenter auditur.

31. Dederat rex Henricus suis ante belli inchoationem huiusmodi sapiens ac salubre consilium: « Cum ad Martis Iudium ¹²⁶ ceperitis properare, nemo sotium velotiori, quamquam habeat, temptet equo præire. Verum clipeis altrinsecus operti, primos super scuta sagittarum ictus recipite; deinde cursu rapido impetuque ¹²⁷ vehementissimo super eos irruite, quatinus non prius vobis secundo sagittarum possint ictus emittere, quoad vestrorum sibi armorum sentiant vulnera pervenisse. » Saxones **B** igitur admonitionis huius saluberrimæ non inmemores, ordinata æqualiter acie currunt, nec est qui velociori tardiolem transeat equo; verum clipeis, ut rex dixerat, altrinsecus cooperti, sagittarum super clipeos recipiunt ictus innocuos; deinde, ut vir prudentissimus dixerat, super hos cursu præpeti veniunt, adeo ut eorum prius vita cum gemitu fugeret, quam secundo jaculorum fulmina mitterentur. Fitque divini muneris pietate, ut potius hos fugere quam præliari jubet. Velox tunc sonipes piger queritur (83); falerarum præterea decor armorumque honor non Hungariis tutelæ, sed honeri erant. Abjectis quippe arcibus, dimissis spiculis, faleribus etiam, quo expeditius equi currebant, projectis, fugæ solummodo operam dabant. Verum omnipotens Deus, qui pugnandi eis audatiam tulerat, **C** fugiendi etiam copiam omnino negabat. Cæsis igitur fugatisque Hungariis, immensa captivorum turba dissolvitur, atque in lætitiæ cantum vox gemitus permutatur. Hunc vero triumphum tam laude quam memoria dignum, ad Meresburg rex in superiori cenaculo domus per ζογραφεῖαν, zographian, id est picturam, notare præcepit, adeo ut rem veram potius quam verisimilem videas.

32. Dum hæc aguntur, Italienses pæne omnes Huldoicum quendam, Burgundionum sanguine genitum, nuntiis directis invitant, ut eos adveniat ¹²⁸, regnumque Berengario auferat sibi que obtineat.

33. Huius vero tam turpis sceleris auctor Adelbertus Eporegiæ civitatis marchio erat, cui et idem **D** Berengarius filiam suam, nomine Gislam, conjugio copulerat ¹²⁹; ex qua et filium genuerat, cui avi sui vocabulum dederat. Iste est, inquam, iste Berenga-

rius ille, cuius immensitate tyrannidis tota nunc luget Italia, cuiusque lenocinio a quibuscunque gentibus perhimitur, non juvatur. Sed ut ad rem redeamus, satis nunc dixisse sufficiat.

34. Preterea idem Adelbertus, quod bonis omnibus cavendum est, nequissimi moris ¹³⁰ fuit. Nam dum fervente sanguine juvenilem duceret vitam, miræ humanitatis miræque ¹³¹ sanctitatis fuit, adeo sane ut si ei a venatione redeunti pauper occurreret ¹³², aliudque ei deesset quod illi præstare nequiret, cornu protinus, quod ejus collo fibulis aureis dependebat, sine dilatione concederet, rursumque ab eodem, quanti estimabatur, acquireret. Tam diræ autem postmodum factus est famæ, ut huiusmodi vera de eo tam a majoribus quam a pueris cautio diceretur. Et quia sonorius est, Grece illud dicamus: **B** Αδελβέρτος ¹³³ κόμισ κουρτής, μακροσπάθης, γουνδόπιστις, « Adalbertos comis curtis, macrospathis, gundopistis; » quo significatur et dicitur, longo eum ¹³⁴ uti ense et minima fide.

35. Huius denique aliorumque nonnullorum Italiensium hortatu præfatus Huldoicus in Italiam venit. Cui mox Berengarius, ut cognovit, obviam tendit. Cumque Huldoicus Berengario sibi obviam venienti magnas adesse copias, sibi vero cerneret parvas, jurejurando ei hoc terrore compulsus promisit, ut si se tunc dimitteret, aliquibus promissionibus accitus amplius in Italiam non veniret. Fecerat namque sibi Berengarius plurimis conlatis muneribus Adelbertum, Tuscorum præpotentissimum marchionem, sibi valde fidelem, atque ideo Huldoicus tam facile est expulsus. **C**

36. Modica vero temporis transcurra intercapidine, rex Berengarius nominato Adalberto gravis est visus. Cui rex Berta conjux sua, regis Hugonis qui nostro post tempore in Italia regnavit mater, non modice fomitem ministrabat. Unde factum est ut, consulto eodem Adelberto marchione, ceteri Italienses principes propter eundem Huldoicum, ut adveniret, transmitterent. Qui cupiditate regnandi, jurisjurandi oblitus, concitus in Italiam venit.

37. Videns itaque Berengarius, quod Huldoicus tam ab Italiensium quam a Tuscorum susciperetur principibus, Veronam profectus est. Huldoicus vero eum cum Italiensibus persequi non desistens, Verona ¹³⁵ illum etiam expulit, totumque sibi regnum viriliter subjugavit.

38. His ita gestis, bonum Huldoico est visum, ut sicut circumcirca videret ¹³⁶ Italiam, videret et Tusciam. Exiens denique Papia, proficiscitur ¹³⁷ Lucam,

VARIE LECTIONES.

¹²⁶ prologium 5. 5 a. 5 a*. ¹²⁷ impetūque 4. ¹²⁸ adueniat *corr.* adueniat 4. ¹²⁹ conjugio cupularat. 4. ¹³⁰ similis fuit 2. ne quis simili oris fuit 5. nequissimi livoris fuit 5 a. *in loco raso*; nequaquam suis similis fuit 5 a* ¹³¹ mireque 4. ¹³² occurreret 4. ¹³³ Αδεβέρτος 4. ¹³⁴ eo 4. ¹³⁵ veronam *corr.* verona 4. ¹³⁶ viderat? ¹³⁷ proficitur. 4.

NOTÆ.

(83) Id est vocatur; qui veloci equo utebatur, de eo quasi pigro conqueritur; auctor *queritur* (passive) usurpat.

ubi decenter miroque apparatu ab Adelberto suscipitur.

39. Cumque Hulodoicus in domo Adalberti tot militum elegantes adesse copias cerneret, tantam etiam dignitatem totque impensas ¹³⁸ prospiceret, invidia zelo tactus suis clangulum (84) inquit: « Hic rex potius quam marchio poterat appellari; nullo quippe ¹³⁹ mihi inferior, nisi nomine solummodo est. » Que res Adelbertum latere non potuit. Quod Berta, ut erat mulier non incallida, audiens, non solum virum suum ab ejus fidelitate ammovit, verum etiam ceteros Italiae principes ei infideles effecit. Ude factum est, ut dum Tuscia rediens Veronam pergeret (an. 905), degeretque eodem nichil hesitans nichilque mali suspicans, Berengarius dato præcio custodes civitatis corruperit, collectisque viris fortissimis, in ipso noctis conticinio civitatem ingressus fuerit (Jul.).

40. Fluvius Athesis, sicut Tiberis Romam, mediam civitatem Veronam percurrit. Super quem ingens marmoreus miri operis miræque magnitudinis pons est fabricatus. A leva autem parte fluminis, quæ est aquilonem versus posita, civitas est difficili arduoque colle munita, adeo ut si ea pars civitatis, quam memoratus fluvius dexteram alluit, ab hostibus capiatur, ea tamen viriliter possit defendi. In hujus vero collis summitate præciosi operis est æclesia fabricata, in honore beatissimi Petri apostolorum principis consecrata, ubi et propter æclesiæ amœnitatem locique munitionem Hulodoicus manebat.

41. Berengarius denique, ut præfati sumus, noctu civitatem ingressus, clam Hulodoico suis cum militibus pontem pertransiens, in ipso aurore crepusculo hunc usque advenit. Qui clamore strepituque militum exitatus, sciscitatusque quid esset, in æclesiam fugiit, nullusque eum, præter Berengarii militem unum, ubi esset, agnovit. Qui misericordia motus, noluit hunc prodere, sed celare. Timens vero isdem, ne ab aliis repertus proderetur vitæque multaretur, Berengarium adit (an. 905), eumque ita convenit: « Quoniam quidem tanti te Deus habuit, ut tuum proprias in manus traderet hostem, debes et tu ejus monita, immo præcepta, magnificere. Inquit enim: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est. Nolite judicare, et non judicabimini; nolite condemnare, et non condemnabimini* (Luc. vi, 36). » Intellexit itaque Berengarius, ut vir non incallidus, hunc, quo ipse lateret, scium esse, eumque sophistica hac responsione decepit: « Putasne me, insulse, quem Dominus tradidit hominem, immo regem, velle occidere? Numquid et David sanctus regem Sahulem a Deo sibi in manus

A datum non occidere potuit, sed ¹⁴⁰ noluit? « His sermonibus miles inclinatus, locum ostendit, ad quem confugerat Hulodoicus. Qui captus et ante Berengarii præsentiam ductus, hujusmodi eum Berengarius sermonibus increpavit: « Quousque (85) tandem abutere, Hulodoice, patientia nostra? Num infitiri potes, te illo tempore meis præsiidiis, meâ diligentia circumclusum? commovere etiam te contra me non potuisse? meque misericordia inclinatum, quæ nulla tibi debebatur, te dimisisse? Sensistine, inquam, te perjurii institis (86) esse vinctum? Confirmastisane mihi, te ipsum nunquam Italiam ingressurum. Vitam tibi sicut ei, qui tete mihi prodidit, promise-ram, concedo; oculos vero tibi auferre non solum jubeo, sed compello ¹⁴¹. » His expletis, Hulodoicus lumine privatur, et Berengarius regno potitur.

B 42. Hungariorum interea rabies, quia per Saxones, Francos, Suevos, Bagoarios nequibant, totam per Italiam nullis resistantibus dilatatur. Verum quia Berengarius firmiter suos milites fideles habere non poterat, amicos sibi Hungarios non mediocriter fecerat.

43. Sed et Saraceni, qui, sicut dixi, Fraxenetum inhabitabant, post labefactionem Provincialium quasdam summas Italiae partes sibi vicinas non mediocriter laniabant; adeo ut, depopulatis plurimis urbibus, Aquas (87) venirent, quæ est civitas 40 ferme miliaris Papia distans ¹⁴². Quæ etiam propter thermas miro in tetrægonum modo ad lavandum ibi constitutas vocabulum hujusce sortita est. Tantus enim timor invaserat universos, ut nullus esset qui horum præsentiam nisi forte tutissimis præstolaretur in locis.

C 44. Eodem tempore Saraceni ab Africa ratibus exeuntes, Calabriam, Appuliam, Beneventum, Romanorum etiam pœne omnes civitates ita occupaverunt, ut unamquamque civitatem mediam Romani obtinerent, mediam Africani. In monte quippe Garelano munitionem constituerant, in quo uxores, parvulos captivos, omnemque suppellectilem satis tuto servabant. Nemo etiam ab occasu, sive ab arcturo, orationis gratia ad beatissimorum apostolorum limina Romam transire poterat, qui ab his aut non caperetur, aut non modico dato præcio dimitteretur. Quamvis enim misera Italia multis Hungariorum et ex Fraxaneto ¹⁴³ Saracenorum cladibus premeretur, nullis tamen furiis aut pestibus sicut ab Africanis agitabatur.

D 45. Fertur autem hac occasione ab Africa exivisse, atque Italiam adventasse. Leone atque Alexandro imperatoribus augustis hominem exeuntibus, Romanos, ut latius dicturi sumus, cum Constantino, qui nunc usque superest, Leonis imperatoris

VARLE LECTIONES.

¹³⁸ impenses 4. ¹³⁹ quipe 4, ¹⁴⁰ set corr. sed. 4. sæpius. ¹⁴¹ is. c. desunt 2. in paginæ fine. ¹⁴² discans. 4. ¹⁴³ fraxeto 4.

NOTÆ.

(84) Id est clangulum.

(85) Cf. Cic. in Catil. I, 1.

(86) Id est fasciis, vinculis.

(87) *Acqui*, ad Bormidam fluvium sita.

traditis, Pœnos contra properat, latuitque secus angustas, qua Pœnorum iter erat, vias. Cumque circumcirca sepius et iterum Pœni depopulantes redirent, clangore cum maximo ex improvisu atque insperato hi ex insidiis prosilientes ¹⁵², eos leviter trucidabant. Clamor ex ore, ictusque simul a manu processerant. Neque enim Pœni, qui quidve esset, prius scire poterant, quam istorum spicula horum corporibus inhererent. Hac denique fama hocque exercitio nonnulli Romanorum acciti [*i. e.* provocati], plurimis Pœnos in locis prostraverant; callidoque hoc Africani consilio adtriti, civitates pœnitus rupto fœdere deserebant, solumque Garelianum montem sibi pro munitione delegerant.

51. Joanne itaque, ut præfati sumus, papa constituto, Landolfus quidam, vir strenuus bellorumque exercitio doctus, Beneventanorum et Capuanorum omnium princeps clarebat. Pœnis igitur statum rei publicæ non mediocriter labefactantibus, Landolfum hunc principem egregium, quid super re hujuscemodi quam Africani agunt Johannes consulit papa. Quod princeps ut audivit, papam per internuntios ita convenit: « Res hæc, spiritalis pater, magnis est investiganda consiliis. Mittito denique ad Argorum imperatorem, cujus et ipsi eam quæ cis mare est terram, sicut et nostram, depopulare non cessant. Camerinos etiam atque Spoletinos nostrum ad auxilium invitato; iniamus Deo protectore cum his acriter bellum. Si vincimus, non multitudini sed Deo victoria imputetur; si vero vicerint Pœni, peccatis nostris et non in herciæ deputetur. »

52. His auditis papa nuntios confestim Constantinopolim dirigit, suppliciter imperatoris amminicula sibi dari deprecans. Imperator vero, ut vir sanctissimus ¹⁵³ Deique timens, copias absque mora classibus advectas direxit. Cumque per Garelianum flumen conscenderent, adfuit et papa Joannes (an. 916), cum Landolfo pariter Beneventanorum principe potentissimo, Camerinis etiam atque Spoletinis. Horrida satis denique inter eos pugna exoritur. Verum dum christianorum partem Pœni prævalere conspicerent, in Gareliani montis summitatem confugiunt, angustasque tantum vias defendere moliantur.

53. Ex parte vero illa, qua difficilior ¹⁵⁴ erat ascensus Pœnique ad fugiendum aptior, Greci castrum die ipsa constituunt; in quo residentes, Pœnos, ne fugerent, observabant, cottidieque oppugnantibus non mediocriter trucidabant.

54. Grecis igitur Latinisque cottidie conflictantibus, Deo miserante, Pœnorum nec unus quidem superfuit, qui non aut gladio trucidaretur, aut vivus continuo caperetur. Visi sunt autem a religiosis fidelibus in eodem bello sanctissimi ¹⁵⁵ Petrus et Paulus apostoli, quorum christianos credimus pre-

A. cibis meruisse, quatinus Pœni fugerent, et ipsi victoriam obtinerent.

55. Hoc in tempore Adelbertis Tuscorum potens marchio moritur, filiusque ejus Wido a Berengario rege marchio patris loco constituitur. Berta autem uxor ejus cum Widone filio post mariti obitum non minoris facta est quam vir suus potentissimæ. Quæ cum calliditate ¹⁵⁶, muneribus, tum hymenei exercitio dulcis, nonnullos sibi fideles effecerat. Unde contigit, ut dum paulo post a Berengario simul cum filio caperetur et castella omnia regi Berengario minime reddidisse, sed firmiter tenuisse, eamque postmodum de custodia simul cum filio liberasse.

56. Hæc, ut rumor est, tres ex viro suo genuerat, Widonem quem prædiximus, atque Lambertum, B qui nunc usque lumine privatus superest, Ermengardam etiam gratam suam sibi afroditæ dulcedine coequalem, quam Adelberto Eporegiæ civitatis marchioni, Gisla Berengarii regis filia, Berengarii scilicet regis hujus matre, mortua, hymenei consortio copularat. Quæ ei filium genuerat nomine Anscarium, qui quantæ virtutis quantæque audaciæ fuerit, liber subsequens declarabit.

57. His temporibus isdem Adelbertus, gener regis, Eporegiæ, civitatis marchio, atque Odelricus palatii comes, qui ex Suevorum sanguine duxerat originem, necnon et Gislebertus prædives comes et strenuus, Lampertus etiam Mediolanensis archiepiscopus, nonnullique alii principes Italiæ, Berengario rebelles extiterant. Causa autem rebellionis horum hæc fuit. Dum Lampertus defuncto decessore suo C Mediolanensis archiepiscopus ordinari debuisset, non parvam ab eo rex Berengarius contra sanctorum instituta patrum pecuniam exigebat, jussitque scribi in tabulis post datam sibi pecuniam, quantum cubicularii, quantum hostiarii, quantum pavonarii, ipsi etiam altitium custodes, accipere deberent. Lampertus igitur archipræsulatus amore vehementer animatus, quæcunque rex poposcerat, quanto cum dolore tribueret, ex hoc intelligere poteris, quod subsequens lectio declarabit.

58. Odelricum palatii comitem, quem prædiximus, vinctum Berengarius tunc tenebat. Cumque Lampertum archipræsulem constitueret, Odelricum ei, donec quid de eo deliberaret ageret, commendavit. Is autem pecuniæ multæ, quam pro episcopatu erogarat, non in memor, hoc cum capto cepit de ejus infidelitate discutere.

59. Paucis denique interpositis solibus, rex Berengarius, nuntiis directis, Odelricum ad se venire præcepit. Quos hyronica hac responsione convenisse non dubium est: « Sacerdotis officio penitus carere debeo, si jugulandum quempiam in manus alicujus tradidero. » Intellexerant itaque nuntii hunc pu-

VARIE LEGTIONES.

¹⁵² prosilientis 1. ¹⁵³ sanctissimus 1. ¹⁵⁴ difficilior 1. ¹⁵⁵ sanctissimi 1. ¹⁵⁶ calliditate 1.

plice rebellasse, quem a rege sibi traditum absque
ejus licentia noverant dimisisse ¹⁵⁷. Qui regressi
protinus ad regem, Terentianum illud (90) pro re-
sponsione dederunt : *Huic commendes, et quid recte
curatum velis.*

60. Quo tempore Rodulfus rex superbissimus
Burgundionibus imperabat. Cui in augmentum po-
tentiae hoc accessit, ut potentissimi Suevorum ducis
Bruchardi filiam, nomine Bertam, sibi conjugio co-
pularet. Igitur Italienses, nuntiis directis, hunc ve-
nire, Berengarium vero expellere petunt.

61. Inter agendum autem contigit (an. 921) Hun-
garios Veronam his ignorantibus advenisse; quorum
duo reges Dursac et Bugat amicissimi Berengario
fuerant. Adelbertus denique marchio atque Odelri-
cus comes palatii. Gislebertus etiam comes, plures-
que alii, dum in montanis Brixianae civitatis quae 50
miliariis Verona distat ¹⁵⁸, conventicula ob Beren-
garii dejectionem haberent, rogavit Berengarius
Hungarios, ut si se amarent, super inimicos suos
irruerent. Hi vero, ut erant necis avidi, bellandi
cupidi, a Berengario mox praececepto accepto, per
ignotas vias a tergo hos usque adveniunt; tantaque
illos tunc celeritate confodiunt, ut nec induendi
quidem sumendive arma spatium habere quirent.
Captis igitur cesisque multis, Odelricus palatii co-
mes, qui se non ¹⁵⁹ viriliter defenderat, occiditur,
Adelbertus autem marchio et Gislebertus vivi ca-
piuntur.

62. Verum Adelbertus, ut erat vir non bellicosus
sed sagacitatis ¹⁶⁰ nimieque calliditatis, dum irruere
Hungarios undique cerneret, essetque illi fugiendi
spes omnis ablata, balteum armillasque aureas om-
nemque praeciosum apparatus projecit, vilibusque
se militis sui induit vestimentis, ne ab Hungariis
qui esset dinosceretur. Captus itaque sciscitatusque,
quis esset, militis cujusdam militem se esse respon-
dit. Rogavitque se ad vicinum castellum, vocabulo
Calcinaria, duci, in quo parentes, qui eum redime-
rent, se habere asserebat. Ductus igitur, quia non
agnitus, vilissimo praetio comparatur. Emit autem
illum suus ipsius miles, nomine Leo.

63. Gislebertus denique, quia agnitus, flagella-
tus, vinctus, seminudus, ante regis Berengarii prae-
sentiam ducitur. Enimvero dum ante eum sine femo-
ralibus, curta indutus endromade, ductus, regis ad
pedes pronus concite caderet. in genitalium ostensio-
ne membrorum riso omnes emorierent. Rex au-
tem, pietatis ut erat amator, misericordia quae ei
nulla debebatur inclinatus, ei non, ut populus opta-
vit, malum pro malo reddidit; verum confestim
lotum obtimisque vestibus indutum, eum abire pro-
misit. Cui et ait: « Jusjurandum a te nullum exigo,

A fidei tuae te ipsum committo, si male contra me ege-
ris, rationem redditurum Deo. »

64. Hunc denique ad propria redeuntem, regis
gener Adelbertus ceterique qui cum eo simul rebel-
les extiterant, accepti immemorem beneficii, ob
Rodulfum, ut adveniat, dirigunt. Profectus denique
eodem Gislebertus, ante 30 dies eum Italiam adven-
tare coegit. Qui susceptus ¹⁶¹ ab omnibus, nil Be-
rengario ex omni regno praeter Veronam dimisit;
tenuitque totum per triennium viriliter regnum (an.
922 Jan. — 926 Jul.).

65. Cum 12 sibimet horis homo placeat, displi-
ceat, hoc modo diligit ¹⁶², illud mox aspernetur ¹⁶³
qui fieri potest, ut omnibus semper aequanimitate
placeat? Igitur infra triennium istud rex Rodulfus
quibusdam bonus, aliis gravis est visus. Unde fac-
tum est, ut totius regni media pars populi Rodul-
fum, media Berengarium vellet. Parant itaque ci-
vile non modicum bellum; et quoniam Wido, Pla-
centinae civitatis episcopus, Berengarii partibus fa-
vebat, 12 longe Placentia miliaris juxta Florentio-
lam bellum constituunt ¹⁶⁴.

Tum quam satis horrida pugna
Oritur civilis et atra,
Heu, quattuor ante Kalendas
Quater ¹⁶⁵ Sextilis; at ipse
Radios emergere Phoebus,
Bucina Mars cum strepit alta.
Gnato Pater ipse perhennem
Fert interitum, genitusque
Perhimit patrem, dolor he ¹⁶⁶ quis?
Lætum parat ecce nepoti
Abavus, sternendus ab ipso;
Furiis pulsatus ab atris
Fratrem fodit eminus alter.
Berengarius ruit ipse
Medios rex per citus hostes,
Properans ¹⁶⁷ ceu fulgur ab alto,
Cancris grave sidus aristas
Deicit cum falce ¹⁶⁸ novellas.
Aliter non ferus et atrox
Miserum rex ipse Rodulfus
Deicit mucrone popellum.

66. Dederat rex Rodulfus Waldradam sororem
suam, tam forma quam sapientia quae nunc usque
superest honesta matrona, conjugem Bonifatio co-
mitem potentissimo, qui nostro post tempore (91) Ca-
merinorum et Spoletinorum extitit marchio. Hic,
collecta multitudine, cum Gariardo pariter comite
Rodulfo in auxilium venerat, atque, ut erat vir tam
callidus quam audax, maluit potius cum suis in insi-
diis positus rei exitum expectare, quam primum
belli impetum sustinere. Jamjam Rodulfi posse

VARIAE LECTIONES.

¹⁵⁷ dimisse 1. ¹⁵⁸ dictat. ¹⁵⁹ v. n. 5. 5. a. ¹⁶⁰ sagatitatis 1. ¹⁶¹ supscoptus 1. ¹⁶² i. m. a. q. f. p. ut
o. s. æ. p. desunt 2. ¹⁶³ asperneretur 1. ¹⁶⁴ parant 5 a. ¹⁶⁵ quattuor 5. 5 a. ¹⁶⁶ heu quantus 5. 5 a.
¹⁶⁷ Properas corr. Properans 1. Properas 2. 5. Properat 5 a. ¹⁶⁸ falface 1.

NOTÆ.

(90) Adelphi III, iii, 19.

(91) Anno 946 ex Chronico Farfensi.

omnes milites fugerant, et Berengarii, dato victoriae signo colligere spolia satagebant, cum Bonifacius atque Gariardus, subito ex insidiis properantes, hos tanto levius quanto inopinatus sautiabant. Pepercerat Gariardus nonnullis, hasta eos et non ferro percutiens; Bonifacius vero, nulli parcens, immensam fecerat stragem. Signum itaque victoriae Bonifacius concrepat, conveniuntque qui ex Rodulfi parte aufugerant, persequentisque Berengaricos, fugam illos inire cogebant. Berengarius vero ad non incognitum Veronae perrexit asilum. Tanta quippe tunc interfectorum strages facta est, ut militum usque hodie permagna raritas habeatur.

67. His ita peractis, regnum sibi rex Rodulfus potentissime subjugavit, Papiamque concite veniens, congregatisque omnibus: « Quoniam, inquit, superni muneris largitate mihi contigit devictis hostibus regni solium adipisci, nunc cordi est vestrae me regnum Italicum fidei commendare, Burgundiamque patriam veterum visere. » Cui mox Italienses: « Si bonum tibi, inquit, videtur, praesto sumus. »

68. Igitur post Rodulfi regis abscessum, malo Veronenses accepto consilio, vitae insidiari Berengarii moliantur; quod Berengarium non latuit. Tam servi autem auctor ac repertor facinoris Flambertus quidam erat, quem sibi, quoniam ex sacrosancto fonte filium ejus susceperat, compatrem rex effecerat. Pridie vero quam pateretur, eundem ad se Flambertum venire praecipit. Cui et ait:

69. « Si mihi tecum hactenus non et multae et justae causae¹⁶⁹ amoris essent, quoquo modo, quae de te dicuntur, credi¹⁷⁰ possent. Insidiari te vitae meae aiunt; sed non ego credulus illis. Meminisse autem te volo, quaecumque tibi accessiones et fortunae et dignitatis fuerint, eas te non potuisse nisi meis beneficiis consequi. Unde et hoc animo in nos esse debes, ut dignitas mea in amore atque in fidelitate tua conquiescat. Neque vero cuiquam salutem ac fortunas suas tantae curae fuisse unquam puto, quanti mihi fuit honos tuus. In quo mea omnia studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem hujus civitatis omnem fixi. Unum hoc sic habeto: si a te mihi servatam fidem intellexero, non mihi tam mea salus cara, quam pietas erit in referenda gratia jucunda. »

70. His expletis, aureum non parvi ponderis poculum res ei porrexit, atque subjunxit: « Amoris salutisque mei causa quod continetur, bibito¹⁷¹; quod continet, habeto. » Vere quippe et absque ambiguitate post potum introivit in illum Sathanas; quemadmodum et de Juda proditore Domini nostri Jesu Christi scriptum est: *Quia post bucellam tunc introivit in illum Sathanas* (Joan. XIII, 27).

A 71. Beneficii quippe praeteriti et praesentis immemor, insomnem illam regis in necem populos instigando pertulet noctem. Rex nocte illa, quemadmodum et solitus erat, juxta aeclesiam, non in domo quae defendi posset, sed in tuguriolo quodam manebat amoenissimo. Sed et custodes nocte eadem non posuerat, nichil suspicans etiam mali.

Se primum quatiens strepit
Gallus, cum vigiles facit
Mortales, solito sonat
Et pulsata Deo canit
Jam tunc aenea machina,
Invitatque docens bene
Loetheum (92) grave spernere,
Laudes huic modo reddere,
Qui vitam tribuit, dedit
Et nobis superam bene
Sanctam querere patriam;
Hic* rex ecclesiam petit,
Ac laudes Domino canit.
Flambertus properans volat,
Quocum multa simul manus,
Ut regem perhimat bonum.
Rex horum vigil inscius,
Audit dum strepitum, nichil
Formidans, properat citus,
Hoc quid visere sit; videt
Armatas militum manus.
Flambertum vocat emimus.
Quid turbe est, ait, en bone
Vir? quid nunc populus cupit
Armatus referens manus?
Respondit: Vereare nil.
Te non ut perhimat ruit,
Sed pugnare libens cupit.
Haec cum parte, tuum petit
Mox qui tollere spiritum.
Deceptus properat fide
Rex hac, in medios simul
Tum¹⁷² [i. e. tunc] captus male ducitur;
A tergo hunc ferit impius
Romphea; cadit heu pius,
Felicemque suum Deo
Commendat pie spiritum!

D 72. Denique quam innocentem sanguinem fuderint quantumque perversi perverse egerint, nobis reticentibus, lapsis ante cujusdam aeclesiae januam positus, sanguinem ejus transeuntibus cunctis ostendens insinuat. Nullo quippe delibutus aspersione liquore discedit.

73. Nutrierat sibi rex Berengarius familiariter lauteque juvenem, immo heroem quendam, Milo nomine, memoria satis ac laude dignum. Cujus si rex

VARIAE LECTIONES.

¹⁶⁹ case 1. ¹⁷⁰ que de te credi 1. ¹⁷¹ libito 4. pro libato (?) vel bibito. ¹⁷² Tunc 5 a.

NOTAE.

(92) Id est somnum.

fretus consiliis esset, fortunas sibi omnes non tantum adversari sentiret, nisi quia forte hoc divinae praevidentiae consilium fuit ut aliter fieri non posset. Is sane nocte eadem, qua rex deceptus est Berengarius, adhibitis sibi copiis, nocturnas ei vigiliarum custodias voluit exhibere. Rex vero promissionibus Flamberti deceptus, Milonem se non solum custodire non sivit, verum etiam atque etiam vehementer prohibuit. Milo autem, sicut vir fidelis

et rectus, ac beneficium sibi a rege conlatum non immemor, quem defendere, quia defuit, non potuit; brevi [i. e. cito] acriter vindicare curavit. Tertia quippe post regis necem die, Flambertum sibi-que tam in nefario scelere coniventes, vi captos; suspendio vitam finire praecipit. Fuerunt sane in hoc viro nonnullae perfectaeque virtutes, quae Deo propitio suis in locis, vita comite, silentio non tementur.

EXPLICIT LIBER SECUNDUS ANTAPODOSEOS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI TERTII.

1. De titulo hujus operis, cur dicatur Antapodosis. 2. Quod defuncto Berengario et Rodulfo ab Italia discedente, Hungarii Italiam laniabant. 3. Metrica descriptio de Papiensi lamentabili exustione. 4. Quod Dei gladius non funditus Papiam destruxerit ¹⁷³, sed misericordia ejus mirabiliter ab Hungariis liberarit. 5. Quod beati Siri, ejusdem civitatis patroni, sit meritis liberata. 6. Quod isdem beatus Sirus Papiam veniens, prophetie spiritus ejus affluentiam et Aquilegiae casum denuntiavit. 7. Cur Ermengarda ¹⁷⁴ post Adelberti viri sui necem tam potens extiterit. 8. Regi Rodulfo a Burgundia regresso; Ermengarda ei post paululum rebellis extitit et cum Italiensibus Papiam tenuerit. 9. Rodulfus rex cum exercitu Papiam ¹⁷⁵ tendit. 10. Quod Ermengarda calliditate sua hoc faceret, ut Rodulfus noctu suos desereret atque ad se transfuga fieret. 11. Quod mane facto re cognita Rodulfi milites Mediolanium fugerint. 12. Italienses ob Hugonem mittunt. 13. Rodulfus igitur in Burgundiam vadit, et Bruchardum ¹⁷⁶ socerum suum ad auxilium suum adducit. 14. Qua occasione Bruchardus Mediolanium sit profectus, et cur ibi honorifice susceptus de ejus sit morte tractatum. 15. Bruchardus Mediolano rediens Novariam venit; ubi et ab Italiensibus cum suis omnibus occiditur. 16. Post Bruchardi necem Rodulfus in Burgundiam fugiit, atque Hugo per Tyrrenum mare in Italiam venit. 17. Italiensium nonnulli ad Pisam ei occurrunt, et Johannis papae nuntii veniunt, quorum hortatu Papiam pergens rex efficitur. 18. De Widone regis Hugonis fratre, qui Tusciam	B tunc tenebat, qui Marozotiam scortum Romanam uxorem habebat. 19. De plurimis Hugonis regis virtutibus, quas luxuria foedabat. 20. Quod idem rex Hugo duos filios tunc haberit. 21. De eo quod rex Dugo Heinricum regem sibi amicum facit. 22. Quem nuntium rex Constantinopolim direxit Romano imperatori. 23. De duobus canibus imperatori directis qui eum laniare voluerunt. 24. Quam ob rem regis Hugonis nuntius ab imperatore sit mirifice susceptus. 25. De leone ferocissimo quem Romanos interfecit. 26. Qualiter Romanos primo delongaris et postmodum pater vassallos sit constitutus. 27. Focas domesticus cum Simeone Bulgariorum rege pugnans sponte fugiit, cum Romanos patrem vassallos factum audit. 28. Qualiter Focas Constantinopolim veniens a Romano capitur, et lumine privatur. 29. De Simeone Bulgariorum rege, qui prius monachus et postmodum reus (93) est factus. 30. De Romano qui filiam suam Helenam Constantino imperatori conjugem dedit. 31. Cur imperatores porphirogeniti dicantur. 32. Qualiter Basilius, interfecto domino suo Michaeli imperatore, imperator sit factus. 33. De eo quod Dominus noster Jesus Christus per visionem ¹⁷⁷ de morte Michaelis Basilium terruerit. 34. De poenitentia Basilii et aeclesia mirò opere ob reatum facta. 35. Qualiter Romanos principes sit allocutus et ex patre vassallos imperator sit factus. 36. Quod Romanos ex humili sit natus praesepit. 37. Romanos filium suum Christophorum imperatorem facit, et injuste Constantino domino suo eum praeposit. 38. Qualiter inter imperatorem Romanon et Simeonem pax sit constituta.

VARIAE LECTIOES.

¹⁷³ destruxerit 1. ¹⁷⁴ ermenga 1. 2. ¹⁷⁵ papam 1. ¹⁷⁶ bruchardum 2. ¹⁷⁷ visione 1.

NOTAE.

(93) Scilicet apostasiae reus, ad saeculum reversus.

39. De Walperto et Gezone Papiensibus, qui seditionem contra regem Hugonem fecerunt. A
40. Quod humili sint a rege legatione decepti.
41. Post modicum Walpertus capite truncatur, Gezo lumine privatur.
42. De Ildoïno episcopo et Ratherio monacho, quorum Ildoïno per Hugonem regem Mediolanii archiepiscopus, Raterius Verone episcopus constituitur.
43. Qualiter Johannes papa sit captus, custodie traditus, ibique defunctus, et quis post eum fuerit ordinatus, et quod Wido moritur et Lambertus marchio constituitur.
44. De munitione in ingressu Romane urbis posita, in qua rex Hugo suscipitur, a qua et turpiter non multo post per Albericum ejicitur. B
45. Quod divina hoc dispositione sit factum.
46. Qualiter et cur rex Hugo ¹⁷⁸ Lambertum fratrem suum cœperit, et consilio Bosonis fratris sui eum excecaverit, cui et marcam dedit.
47. Rex Hugo iurandum a Rodulfo rege accipit, atque Heinricum regem sibi amicum munitionibus facit.
48. Arnaldus dux Bagoariorum Milonis comitis et Raterii episcopi hortatu in Italiam properat, cui rex Hugo festinus obviat.
49. De Bagoariis ab Hugonis regis militibus interfectis.
50. Cur Milo Arnaldum deseruerit ac regem Hugonem adierit.
51. Arnaldus, expugnata munitione quæ Veronæ erat, in Bagoariam redit.
52. De Verona regi Hugoni reddita, et de Raterio episcopo capto, et libro suo facete satis composito.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIIT LIBER TERTIUS. BIBLOS C.

1. Operis hujus titulum, pater sanctissime, satis te mirari non ambigo. Ais forte: Cum virorum illustrium actus exhibeat, cur *Ανταπόδοσης*, antapodosis, ei inseritur titulus? Ad quod respondeo ¹⁷⁹: Intentio hujus operis ad hoc respicit, ut Berengarii hujus, qui nunc in Italia non regnat sed tyrannizat, atque uxoris ejus Willæ, quæ ob immensitatem tyrannidis secunda Jezabel, et ob rapinarum insacietatem Lamia proprio appellatur vocabulo, actus designet, ostendat, et clamitet. Tanta enim mendaciorum jacula, tanta rapinarum dispendia, tanta impietatis molimina in me et domum meam, cognationem et familiam, gratis exercuere, quanta nec lingua proferre nec calamus prævalet scribere. Sit igitur eis præsens pagina antapodosis, hoc est retributio, dum pro calamitatibus meis *τὴν ἀσθεσίαν*, asevian. id est impietatem eorum, præsentibus futurisque mortalibus denudaverò. Nec minus etiam sanctissimis et fortunatis viris pro collatis in me beneficiis antapodosis erit. Ex memoratis sane aut memorandis nullus invenitur aut rarus, hoc uno, Berengario ¹⁸⁰ scilicet impio, exopto, quorum non beneficiis genitores aut genitus vehementer gratularemur. Denique quod *ἐν τῇ ἐχμάλωσι*, en ti echmalosia, hoc est in captivitate seu peregrinatione, libellulus hic conscriptus dicatur, præsens indicat exulatus. Cæptus quippe in Frankenenvurd, qui est 20 miliaris locus Magontia distans, in Paxu insula (94), nongentis et eo amplius Constautinopolim miliaris distans, usque hodie exaratur. Sed redeamus ad rem.

2. Rege Berengario defuncto (an. 924, Mart. 12) atque absente Rodulfo, Hungariorum rabies Salardo

præduce totam per Italiam dilatatur, adeo ut muros Papiensis civitatis vallo circumdarent, ac defixis per girum tentoriis, exeundi aditum civibus prohiberent. Qui cum his viribus non resistere possent: peccatis promerentibus, nec munere mulcent.

Versus.

3. Clarus ab infuso discedens sidere Phœbus ¹⁸¹
Zodiaci primum solito conscendere sidus
Incipit, et gelidas dissolvere colle pruinas,
Æolus atque suos binos bis mittere flatus,
Ungrorum ¹⁸² furibunda manus cum gaudet in urbem
Flatibus Æoliis adjuta infundere flammæ,
Spiritus validis parvus diffunditur ignis;
Nec juvat Hungarios solis hos urere flammis,
Undique conveniunt, mortemque inferre minantur;
Confodiunt telis, calidus quos terruit ignis:
Uritur infelix olim formonsa Papia!
Vulcanusque suos attollens flatibus artibus,
Ecclesias patriamque simul conscendit in omnem:
Extinguntur matres, pueri, innuptæque puellæ

[*ypermetris versus.*

Sancta catervatim moritur catecumina plebs (95)
[tunc,
Præsul in urbe sua hac moritur sanctusque sacerdos;
Nomine qui proprio bonus est dictusque Johannes:
Quod fuerat longo thecis in tempore clausum,
En jacet, hoc aliena manus ne tangere aurum,
Atque per immensas dissolvitur igne cloacas.
Uritur infelix olim formonsa Papia!

Cerneret [sc. qui adesset] argenti rivos, paterasque
[micantes;

Corpora majorum passim combusta virorum

VARIE LECTIONES.

¹⁷⁸ hogo 4. ¹⁷⁹ respendo 4. ¹⁸⁰ berenga 4. ¹⁸¹ poebus 1. ¹⁸² hic versus et sequens desunt 3.

NOTE.

(94) A meridie Corcyræ, in littore Epiri.

(95) Id est plebs.

Jaspidis hic præcium viridis utilique topazii.
Spernitur, et saphyrus ¹⁸³ pulcherque berillus;
Institutor heu faciem nullus tunc flectit ad aurum
Uritur infelix olim formonsa Papia!

Lucidus immensas eripit nec fonte carinas
Ticinus, sentina simul diffunditur igne.

Usta est infelix olim formonsa Papia
anno Dominicæ incarnationis 92, iv. Idus Mart.,
indictione 12, sexta feria, hora tertia. Quorum me-
moriam piæ recordationis affectu, qui eodem com-
busti sunt, vos et quicumque legeritis, faciatis, ve-
hementer exoro.

4. Verum piissimi omnipotentisque Domini, cui
propheta misericordiam et iudicium concinit cujus-
que misericordia plena est terra, usque ad consum-
mationem gladius non desevit. Nam etsi peccatis
promerentibus est exusta, non tamen inimicorum
manibus tradita. Impleturque quod rex et propheta
cantat: « Numquid in æternum projiciet Deus? aut
non apponet, ut complacior sit adhuc? aut in finem
misericordiam suam abscidet, a generatione in gene-
rationem? Aut obliviscetur misereri Deus? aut con-
tinebit in ira sua misericordias suas? (Psal. LXXVI,
8.) Itemque ei alius propheta dicit: « Cum iratus
fueris, misericordiæ recordaberis (Habac. XIII, 2). »
Reliquiæ igitur quæ supererant ¹⁸⁴, Hungariis non
inviriliter resistebant; adeo ut letabundi canerent
cum Propheta: « Hæc est immutatio dexteræ Exelsi
(Psal. LXXVI, 11) (96). »

5. Accessit ad hoc magnumque juvamen præbuit
sanctissimi ¹⁸⁵ patris nostri doctorisque egregi beati
Siri, cujus in præfata urbe requiescunt exuviæ ¹⁸⁶
intercessio gloriosa. Ac ne ejus vaticinium fallere-
tur, prædicta urbs Papia, ut caderet, est impulsæ,
verum misericorditer a Domino liberata. Missus
equidem prædicationis gratia a beato Hermagora,
evangeliste Marci discipulo, Papiam beatissimus
pater, hujusmodi eam propheciæ spiritu præsigio
honoravit:

6. « Delectare gaudiis, urbs Papia, quia veniet
tibi ab externis montibus exultatio. Non vocaberis
minima, sed copiosa in finitimis civitatibus. » Et ut
hoc ejus vaticinium firmiter crederetur, Aquilegiæ
non ignotæ civitatis casum hac eadem hora sermone
hujusmodi nuntiavit: « Ve tibi, Aquilegia, quia cum
impiorum incesseris manus, destrueris, nec ultra
reædificata consurges. » Quod ita esse completum,
visibus patens ratio manifestat. Aquilegia namque,
prædives atque immensa olim civitas, ab impiis-
simo Hunorum rege Attila capitur ac funditus dissi-
patur, nec ulterius ¹⁸⁷, ut in præsentiarum cernitur,
elevatur; Papia vero, ut vir sanctissimus dixerat,
copiosa et appellatur et cernitur; non solum quippe

A præcellit vicinas, sed et longe positas opibus civita-
tes. Quid alias memorem, cum insignis ipsa totoque
orbe notissima Roma huic inferior esset, si præcioea
beatissimorum apostolorum corpora non haberet?
Pater igitur, quod hanc intercessio beatissimi pa-
troni nosiri Siri eripuit, qui eam tam veridico ac
præcioso præsigio honoravit. Exusta denique Papia,
factaque totam per Italiam non modica præda, Hun-
garii ad propria revertuntur.

7. Hoc eodem tempore defuncto Adelberto, Epo-
regiæ civitatis marchione, uxor ejus Hermengarda,
Adelberti præpotentis Tusciæ marchionis et Bertæ
filia, totius Italiæ principatum obtinebat. Causa au-
tem potentiæ hujus hec erat, quoniam, quod dictu
etiam sædissimum est, carnale cum omnibus, non
solum principibus, verum etiam ignobilibus, com-
mercium exercebat.

8. Per id ¹⁸⁸ tempus rex Rodulfus Burgundia red-
iens in Italiam venit, defunctoque Berengario, re-
gnum potenter obtinuit. Post aliquot autem dies I-
talienses omnes cœperunt inter sese dissidere. Zelo
quippe non modico propter Hermengardæ pulcritu-
dinem juxta carnis hujus putredinem trahebantur,
eo quod ea stuprum aliis præbebat, aliis denegabat.
Unde factum est, ut prædives Mediolanensis archi-
episcopus nonnullique alii regis Rodulfi partibus fa-
verent; cum Hermengarda vero tot simul rebelles
aderant, quod ipsam etiam regni caput Papiam re-
gi non inviriliter prohiberent.

9. Factum est autem, ut rex Rodulfus, collectis
copiis, Papiam tenderet. Castrametatus vero milia-
rio ab urbe, eo in loco quo Ticinus simul magnus-
que ille Padus conveniunt, — in cujus Maro sic lau-
dibus canit (97).

Fluviorum rex Heridanus;

Itemque (98).

Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.

10. Hermengarda, ut non incallida, Rodulfo regi
hujusmodi noctu per memorati alveum fluvii man-
data transmittit: « Si te perdere vellem, jam longo ex
tempore extinctus esses. Tui quippe omnes te dese-
rere meque ardentem adire, si meum modo adsit
velle, contendunt. In his enim es locis, in quibus
captus vinctusque esses, si eorum jamdudum consi-
liis paruissem. » Talibus rex legationibus non solum
credulus, verum etiam territus, nuntiis remissis, se
acturum quicquid ea consuleret, remandavit. Nec
mora, sequenti nocte rex Rodulfus clam custodibus,
dimissis omnibus, dimisso tentorio, lecto etiam bene
composito, lintrem ingressus suos deseruit, atque ad
Hermengardam quantocius properavit.

11. Igitur mane facto, magno cum silentio regis
milites tentorium circuibant. Venientibus vero prin-

VARIE LECTIONES.

¹⁸³ carus inserit 3. lacuna in 4 a. ortyx 6 a*. onyx Hervag. ¹⁸⁴ supererant 1. ¹⁸⁵ sanctissimi s. ¹⁸⁶ ex-
cubiæ 1. 2. ¹⁸⁷ ulte tertius 1. duabus lineis. ¹⁸⁸ idem corr. id 1.

NOTÆ.

(96) Id est excelsi.

(97) Virg. Georg. 1, 482.

(98) Virg. Æn. VIII, 77.

cipibus, non parva inter eos admiratio erat, cur insolito rex hora hujusmodi dormitaret. Cumque strepitu, ut spadones quondam Holofernem, evigilare niterentur, nullum, quemadmodum ipse [*sc.* Olofernes], omnino dabat responsum. Introeuntibus autem tentorium nichilque repperientibus, raptum hunc alii, interfectum alii clamitabant. Nemo tamen, quod transfuga fieret, ullo modo animadvertere poterat. Verum hac dum admiratione fluctuarent, nuntius venit qui diceret Rodulfum regem super eos cum adversariis eorum velle irruere. Qui mox animo consternati, tam celeri cœperunt fuga discedere, ut non hos currere, sed, si videres, diceres transvolare.

12. Cumque Mediolanium, tutum scilicet ad locum, pervenissent, consensu Lampertus archiepiscopus omnium Hugoni, potentissimo et sapientissimo Provincialium comiti, mandat ut in Italiam veniat regnumque Rodulfo auferat sibi que potenter obtineat. Erat enim longo ex tempore multis argumentis et ipse periclitans [*i. e.* temptans], si forte regnum posset obtinere Italicum. Hic enim et Berengarii jam nominati regis tempore cum multis in Italiam venerat; sed quia regnandi tempus ei nondum advenerat, a Berengario territus est atque fugatus.

13. Rodulfus denique cum infidelitate suorum prænominatos adversarios superare non posset, in Burgundiam profectus (*an.* 826), Bruchardo Suevorum duci, cujus sibi filiam conjugio copularat, denuntiat, ut sui in auxilium veniat. Qui collectis copiis, cum Rodulfo confestim in Italiam est profectus. Cumque Eporegiam pervenissent. Rodulfum Bruchardus ita convenit :

14. « Ipse ego ut legationis obtentu Mediolanium proficiscar, non absurdum videtur. Hac enim occasione urbem explorare, atque eorum potero cognoscere voluntatem. » Profectus denique, cum jam Mediolanium pervenisset, priusquam urbem ingrederetur, ab beati ac præciosi martyris Laurentii ecclesiam orationis gratia declinavit; sed, ut aiunt, non tantum petitionis gratia, quantum alterius rei gratia. Dicunt enim quia prope civitatem est ecclesia, miro atque præcioso opere fabricata, eum ibidem munitionem constituere velle, qua non solum Mediolanenses sed et plures Italiæ principes coercere decrevisset. Inde vero exiens, cum juxta murum civitatis equitaret, lingua propria, hoc est Teutonica, suos ita convenit: « Si Italienses omnes uno uti tantummodo calcari, informesque non fecero cal-

A pannosus despectus, ejus tamen loquelæ scilus, qui horum omnium Lamperto archipræsuli celer factus est nuntius. Qui uteratingenio callens, Bruchardum non despexit, sed malo animo eum suscipiens, mirabiliter honoravit; sed et inter cetera hoc quasi ei privilegio amoris concessit, cervum quatinus suo in brolio venaretur¹⁸⁹, quod nulli unquam nisi karissimis magnisque cessit amicis. Lampertus interea Papienses omnes nonnullosque Italiæ principes ad Bruchardi necem invitat, eumque tandiu retinuit, donec omnes qui occidere illum deberent congregatos esse posse speraret.

B 15. Factum est igitur ut, Bruchardo Mediolanio discedente, Novariam die perveniret eadem. Cumque isthic, nocta transacta, diluculo surgeret Eporegiam tendens (*April.* 29, Italicæ super eum irruentes subito apparuere phalanges. Quas contra ut vir bellicosus properat, verum mox fugam inceptat. Et quoniam secundum beati Job sententiam, terminus ejus constitutus preteriri non poterat (*Job* xiv, 5), et quia fallax equus ad salutem (*Psal.* xxxii, 17,) in fossam, quæ muros circuit civitatis, equus decidens eum projecit. Quo et ab irruentibus Ausoniis lanceis confosus, vitam morte commutavit. Sui denique hoc videntes, quoniam alio non poterant, intra ecclesiam sanctissimi confessoris Christi Gaudentii fugiunt. Ausonii itaque, ut ex Bruchardi minis non mediocriter inflammati atque indignati, ecclesiæ fores frangunt, omnesque in ea repertos sub ipso etiam altari confodiunt.

C 16. Quod Rodulfus ut audivit, Italiam dēreliquit, et Burgundiam percitus petiit. Hec itaque dum aguntur, Hugo, Arelatensium seu Provincialium comes, navim conscenderat, et per Tyrenum mare in Italiam festinabat. Deus itaque, qui hunc in Italia regnare cupiebat, prosperis eum flatibus brevi Alpheim, hoc est Pisam, quæ est Tusciæ provinciæ caput, duxerat; de qua sic Maro (99) *Alphææ ab origine Pisæ*.

D 17. Cumque eodem pervenisset, adfuit Romani papæ, Johannis scilicet Ravennatis nuntius¹⁹⁰. Ad fuerunt etiam pœne omnium Italiensium nuntii, qui hunc, ut super ipsos regnaret, modis omnibus invitabant. Is autem, ut erat longo hoc ex tempore cupiens, Papiam percitus venit, cunctisque coniventibus regnum suscepit (*Jul.* 9). Post paululum Mantuam abiit, ubi et Johannes papa ei occurrens, fœdus cum eo percussit.

18. Quo tempore Berta matre regis ipsius Hugonis mortua, Wido, filius ejus, quem ex Adelberto genuerat sicut prædiximus, Tusciæ marcam tenebat¹⁹¹, qui Maroziam scortum Romanam sibi uxorem acceperat.

19. Fuit autem rex Hugo non minoris scientiæ quam audaciæ, nec infirmioris fortitudinis quam

VARIE LECTIONES.

¹⁸⁹ veneraretur 1. ¹⁹⁰ nuntios 1. ¹⁹¹ tenebant 1.

NOTÆ.

(99) *Æn.* x, 179.

calliditatis; Dei etiam editor sanctæque religionis amatorum amator; in pauperum necessitatibus curiosus; erga æclesias valde sollicitus; religiosos phylosophosque viros non solum amabat, verum etiam fortiter honorabat. Qui etsi tot virtutibus clarebat, mulierum tamen illecebris eas fedabat.

20. Hic ex Francorum genere Teutonicorum uxorem acceperat nomine Aldam, quæ filium ei genuerat nomine Lotharium. Habuerat sane tunc temporis ex quadam muliere nobilissima, vocabulo Wandelmoda, filium nomine Hubertum, qui nunc usque superest et Tusciæ provinciæ princeps potens habetur. Cujus acta Deo propitio, suis in locis exponuntur.

21. Hugone igitur rege constituto, sicut vir prudentissimus, ubiubi terrarum cœpit nuntios suos dirigere, multorumque regum seu principum amicitiam quærere, Heinrici præsertim famosissimi regis, qui, ut supra memoravimus, Bagoariis, Suevis, Lotharingiis, Francis atque Saxonibus imperabat. Hic etiam Sclavorum gentem innumeram subjugavit sibi que tributariam fecit; primus etiam hic Danos subjugavit sibi que servire coegit, ac per hoc nomen suum multis nationis ¹⁹² celebre fecit.

22. Rex igitur Hugo cum reges sibimet ac principes amicos circumcirca acquireret, studuit et Achiviis nomen suum longe a nobis positum notum facere. Imperabat vero his tunc temporis memoria satis et laude dignus Romanus imperator, liberalis, humanus, prudens ac pius; cui cum propter morum probitatem, tum propter linguæ urbanitatem genitorum meum dirigit nuntium.

23. Qui cum eodem pervenisset, inter cætera, quæ imperatori Romano rex Hugo munera miserat ¹⁹³, bujusmodi duos canes adduxit, quales in eadem non sunt aliquando patria visi. Qui dum ante imperatorem adducti fuissent, nisi multorum brachiis tenerentur, eum protinus morsibus laniarent. Puto enim, quia dum hunc Grecorum more teristro (100) opertum habituque insolito viderunt indutum, non hominem sed monstrum aliquod putaverunt.

24. Denique magno cum honore ab eodem susceptus ¹⁹⁴ est imperatore. Nec tam pro rei novitate aut munerum magnitudine, quantum quoniam dum præfatus genitor Tessalonicam venisset, Sclavorum quidam, qui rebelles Romano imperatori extiterant terramque ejus depopulabant, super eum irrucunt. Verum Dei actum est pietate, ut duo eorum principes vivi, nonnullis mortuis, caperentur. Quos dum præsentaret imperatori, immensa est affectus læticia, magnoque ab eo genitor munere datus, ad Hugonem regem, qui se istuc transmiserat ¹⁹⁵, rediit lætus. Post reditum vero ejus, paucis interpositis solibus, langore correptus, monasterium petiit sanctæ-

que conversationis habitum sumpsit; in quo post dies 15 mortuus, me parvulo derelicto, migravit ad Dominum. Nunc autem quoniam imperatoris Ῥομάνου, id est Romani, mentio facta est, quis fuerit qualiterve ad imperii culmen pervenerit, hic non absurdum mihi videtur inserere ¹⁹⁶.

25. Imperante Leone, Constantini hujus genitore, Ῥομάνος imperator iste, quamquam πτοχος, ptochos, id est pauper, ab omnibus tamen χρησιμος, chrisimos, id est utilis, habebatur. Erat autem ex melioribus ipsis qui navali pugna stipendia ab imperatore acceperant. Qui cum sepius et iterum εἰς τὴν μάχην, ἵς tin machin, id est in pugna, nonnulla χρησιμότητα, chrisimotata, id est utilia, faceret, a sibi præposito adeo ἐτιμήθη ¹⁹⁷, ὅπως προτοκαράτος, etimithi opos protocaravos, id est honoratus est, ut primus navium fieri mereretur. Quadam autem nocte, dum exploratum Saracenos abiret, essetque eodem in loco palus atque arundinetum non modicum, contigit leonem ferocissimum ex arundineto prosilire, cervorumque multitudinem in paludem dimergere, unumque eorum capere, sicque ¹⁹⁸ ventris rabiem mitigare. Ῥομάνος δὲ * τὸν αὐτῶν φόρον ἀκουῶν ἐδειλίασεν σφόδρα, Romanos de ton auton psoson acuon ediliasen sfodra, id est Romanos ¹⁹⁹ autem eorum sonitum audiens, timuit valde. Putavit eum Saracenorum multitudinem esse, qui se conspectum fraude aliqua vellent perhimere. Ὁρθρου δὲ βαθέως, orthru de vatheos, id est mane autem primo exurgens, cum diligentissime cuncta consideraret, conspectis vestigiis, εὐθέως, eutheos, id est statim quid hoc esset, agnovit. Leone itaque in arundineto commorante, Ῥομάνος, Romanus Grecum ignem, qui nullo præter aceti liquore extinguitur, undique per arundinetum jactare præcepit. Erat autem in arundineto acervus in arundinibus plenus, in quem eo confugiens, illo est ab igne salvatus. Ventus quippe contraria ex parte flans, ignem, ne ad acervum usque perveniret, ammovit. Romanos præterea post ignis extinctionem uno tantum cum assecula, ense solum dextra, sinistra autem pallium gestans, locum omnem peragrans lustrat, si forte os ex eo vel signum aliquod repperiret. Jam vero cum in eo esset, ut nichil inveniens repedaret, qui hoc monstri esset, quod acervus ille sit ab igne salvatus, studuit visere. Cumque duo propter [i. e. justa] assisterent, secumque rebus ex nonnullis confabularent, leo eos tantum audivit, quoniam quidem ob caligantes oculos κατὰ τὸ κάπνω, para to capno, quod est ob fumum, videre non potuit. Volens igitur leo animi sui furorem, quem ab igne conceperat in hos evomere, saltu rapidissimo, qua illorum voces audierat, eos inter prosiliit. Romanos vero, non ut suus assecula pavitans, sed ea potius mente con-

VARIE LECTIONES.

¹⁹² i. e. nationibus. ¹⁹³ munera 1. ¹⁹⁴ susceptus 1. ¹⁹⁵ transmiserat 1. ¹⁹⁶ sequentia usque cap. 44. scilicet quaternio unus, perierunt 5. ¹⁹⁷ ἐτιμήθη 1. ¹⁹⁸ sique 1. ¹⁹⁹ ita scripsi, in codice Nomen proprium legitur.

NOTÆ.

(100) Velamentum, pallium mulierum.

sistens, ut etsi fractus caderet orbis, impavidum A
ruinæ ferirent (101), pallium, quod manu gestabat,
leonis inter brachia misit. Quod dum pro homine
leo discerperet, Romanos totis hunc a tergo viribus
inter clunium juncturas ²⁰⁰ ense percussit. Qui dis-
sotiatas divisisque crucibus ²⁰¹ quia stare non po-
tuit, pœnitus cecidit. Leone igitur interfecto, Ro-
manos seminecem asseculam suum solo stratum
eminus vidit, quem et vocare voce præcipua cepit.
Sed cum nullum daret omnino responsum, isdem
Romanos propter cum adstitit, pedeque pulsans :
ἐλαίρε, εἶπεν, ἄθλια καὶ ταλεπορε, μὴ φοβοῦ, *egire ipen*
athlie ke talepore mi ²⁰² *fobu*, id est *Surge*, dixit,
miser et ²⁰³ *miser*, *noli timere!* Qui consurgens, præ
admiratione, dum leonis immanitatem conspiceret,
non habuit ultra spiritum. Ἐξεπλισσοντο δὲ πάντες
περὶ τοῦ Ῥωμανοῦ ταῦτα ἀκουσαντες, exeplessonto de
pantes peri tu Romano tanta accusantes, id est stu-
pebant autem omnes de Romano hæc audientes.
Unde factum est, ut tam pro cæteris quamque pro
præclaro præsentis hoc facinore non multo post a
Leone imperatore tanto donaretur honore, ὅπως
παντα τα * πλοια, opos panta plia, id est, ut omnes
naves in manibus essent suis, ejusque jussionibus
obædient.

26. Leo denique, Grecorum piissimus imperator,
cujus supra fecimus mentionem, corporis humani
debitum solvens viamque carnis universæ ingre-
diens (an. 912), regni sui heredem Alexandrum,
fratrem germanum, ubicumque suum Constanti-
num, qui nunc superest et feliciter regnat, parvulum,
et ut Greci aiunt ἀλαλον, alalon, id est non loquentem, C
dereliquit. Quibus ad tuendum palatium tutandam-
que rem privatam, ut iatic moris est, eunuchum of-
ficio parakinumenon (102) dedit, Focan vero δομε-
στικον μεγαν, domesticum majorem, hoc est terre-
stris ducem exercitus, fecit. Romanon autem, non
claro natalium hortu sed cordis magnanimitate,
δελονγαρην ²⁰⁴ τις πλοως, delongarin tis ploos, hoc est
navalis exercitus principem, ordinavit. Alexander
post modicum defunctus, soli Constantino parvulo
imperium dereliquit (an. 913). Denique tempore quo
magnus imperator Leo migravit ad Christum, præ-
fatus Focas domesticus, terrestris dux exercitus,
contra Simeonem Bulgariorum regem copias duxe-
rat, eique Constantinopolim venire cupienti non in-
viriliter repugnat ²⁰⁵. Romanos vero, ut non in-
callidus, audito imperatorum, Leonis scilicet atque
Alexandri, interitu, haud longe ab urbe collecto clas-
sium exercitu fuit, atque in insulam parvam juxta

Constantinopolim, ita ut e palatio ²⁰⁶ videri pœne
posset, ratibus collectis advenit (an. 919). Ad pala-
tium autem minime transfretavit, laudes juxta con-
suetudinem Porphyrogenito minime decantavit. Que
reseunuchoparakinumeno cunctisque Constantinu-
poleos principibus stuporem timoremve parvum
non adtulit. Internuntiis itaque, quid hoc monstri
sit, quod regem non adierit ²⁰⁷ laudesque debitas
non persolverit, siscitatur ²⁰⁸. Hisque a Romano re-
spondetur, quod propriæ vitæ timens palatium decli-
narit; et adjecit, quod si parakinumenos cæteris cum
principibus se non adiret, vitamque illi et honorem
jurejurando promitteret, mox se ad Cretensium Sa-
racenorum regem conferret, regnumque Argivorum
sui auxilii fortitudine debellaret. Quod quam callide
dixerit, exitus declarabit. Igitur quod prefati sumus,
principes terrore compulsi, ignorantes quod lateret
anguis in herba, omnes hunc fiducialiter adeunt,
quod mandaverat gratanter cupientes implere. Quos
omnes, non malo consilio accepto, projectos in sen-
tinam ligat; sicque securus ad urbem magno cum
comitatu festinat, iis, quos suspectos habuerat, pa-
latium purgat, suæ parti parcentes ²⁰⁹ (103) ibi col-
locat: rectorem, magistros, patricos, logothetim,
eparchon, kitonitas, cubicularios, protospatharios,
spatharios, spatharocandidatos, parathalassitin suos
facit; cæteros, ut diximus, abdicat. Qui etiam ut
cœptum opus firmiter patraret, cum Popphyrogeniti
matre Ζοῆ Ζοῖ ²¹⁰ nomine, veneria est dulcedine
junctus ²¹¹. Tota mox civitas coronatur, et Roma-
nos pater vasilleos ab omnibus appellatur.

27. Pugnanti præterea cum Bulgariis Foca dome-
stico, qui et ipse pater vasilleos ardenter fieri cupie-
bat, ipso in bello de hostibus jam triumphum tenenti,
quid a Romano actum sit nuntiatur. Qui mox animo
consternatus nimioque dolore compulsus, victoriæ
signum quo hostes insequeretur projecit, terga ver-
tit, fugam suos inire fecit. Reparant itaque Bulgarii
Simeonis hortatu animos, et quos prius adverso
Marte fugerant, prospero postmodum insecuntur,
tantaque tunc Achivorum strages efficitur, ut longo
post tempore campus plenus ossibus videretur.

28. ²¹² Omni denique cum festinatione jam nomi-
natus Focas domesticus Constantinopolim redit;
palatium ingredi cupit, vi et non arte pater vasil-
leos fieri satagit. Sed quia *vis consilii expers mole*
ruii sua, et ut Flaccus dicit (104),

Dii temperatam provehunt in majus,
a Romano domesticus iste capitur, atque utroque
lumine privatur. Bulgariis non minima vis augetur,

VARIE ELECTIONES.

²⁰⁰ i. e. juncturas legendum esse videtur. ²⁰¹ ita 1. 2. sed cruribus. ²⁰² mi fobu desunt 1. ²⁰³ deest 1. ²⁰⁴
ita scribo in codice latina præcedunt. ²⁰⁵ repugnabat corr. repugnat c. ²⁰⁶ pulatio 1. ²⁰⁷ audierit 1.
²⁰⁸ i. e. sciscitatur. ²⁰⁹ parcentes 1. o manu secunda. ²¹⁰ ita scribo; Zoi. zoc. 1; littera i in loco ruso ma-
nu secunda. ²¹¹ sequentia usque ad IV. 6. cui hoc nomine desunt, nulla lacuna indicata 3. ²¹² caput hoc et
sequens usque ad silogismos manu Liudprandi scriptum est in loco vacuo relicto.

NOTÆ.

(101) Horat. Od. III, 3, 7.

(102) Παρκαοιμώμενος præfectus sacri cubiuli.

(103) Idest. qui parti suæ parebant.

(104) Od. III, 4, 63.

hisque Grecos depopulandi vicissitudo dupla re-
penditur.

29. Hunc etenim Simeonem emiargon, id est semigrecum, esse aiebant, eo quod a puericia Bizantii Demostenis rhetoricam Aristotelisque silogismos didicerit. Post hæc autem, relictis artium studiis, ut aiunt conversationis sanctæ habitum sumpsit. Verum paulo post regnandi cupiditate deceptus, ex placida monasterii quiete in seculi procellam transivit, elegitque potius apostatam Julianum, quam beatissimum Petrum cœlestis regni sequi clavigerum. Qui duos filios habuit, unum nomine Bajanum, alterum, qui nunc usque superest potenterque Bulgariis principatur, nomine Petrum (105). Bajanum autem adeo fœre²¹³ magicam didicisse, ut ex homine subito fieri lupum quamvecumque cerneret feram.

30. Romanos præterea eodem, quo pater vasilios constitutus²¹⁴ est anno, filiam suam Helenam imperatori parvulo, domino suo, Constantino Porphyrogenito conjugem dedit. Porphyrogenitum autem non in purpura, sed in domo quæ Porphyro, ut superius scripsimus, natum appello. Et quoniam res processit in medium, quid de hujus Porphyrogeniti genesi audivimus proferre iterum²¹⁵ non pigeat, quemadmodum et in priori libro eisdem verbis tytulo 6, 7, 8, 9, 10, scriptum reperies.

31. Constantinus imperator augustus, ex cujus nomine Constantinopolis est sortita vocabulum civitas, τὸν οἶκον τοῦτον, tom icon tuton, domum istam, edificare jussit, cui Porphyra nomen imposuit; voluitque successuram nobilitatis suæ subolem²¹⁶ isthic in lucem prodire, quatinus qui suo ex stemate nascerentur, luculenta hac appellatione Porphyrogeniti dicerentur. Unde et hunc Constantinum, Leonis imperatoris filium, ex ejus sanguine nonnulli dicunt originem ducere τῆς γενέσεως δὲ αὐτοῦ ἡ ἀλήθεια αὐτῆ ἔστιν, tis geneseos de autu alitia auti estin, id est generationis autem hujus veritas hec est.

32. Basilius imperator augustus, avus hujus, Macedonia humili fuerat prosapia oriundus, descenditque Constantinopolim paupertatis jugo, ut cui-dam serviret igumeno, id est abbati. Igitur imperator qui tunc temporis erat, Michahel nomine, cum orationis gratia ad monasterium illud, in quo hic ministrabat, descenderet, vidit hunc præter forma ceteros egregia, accitumque ton igumenon, rogavit, ut se donaret hoc puero; quem suscipiens in palatio, cubicularii²¹⁶ donavit officio. Tantæ denique post paululum potestatis est factus, ut alter ab omnibus imperator sit apellatus. Verum quia omnipotens Deus servos suos justa visitat vult quacumque censura²¹⁷, hunc imperatorem sanæ men-

lis²¹⁸ ad tempus non esse permiserat, ut quo hunc gravius premeret in infimis, eo misericordius remuneraret in summis. Nam, ut fertur²¹⁹, hujus tempore passionis familiares etiam²²⁰ capitis jusserat subiresententiam. Quos tamen ad sese rediens hoc pacto requirebat, ut nisi quos jugulare jusserat redderentur, pari ipsi qui hoc effecerant sententia damnarentur. Hoc igitur terrore quos damnare jusserat, servabantur. Sed cum hoc sepius et iterum Basilio faceret, hujusmodi a sibi obsequentibus, pro nefas, accepit consilium: « Ne forte insana²²¹ regis jussio aliquando ex industria a te non diligentibus, immo hodie habentibus, impleatur, eum tu potius occidito, atque imperialia scepra suscipito²²². » Quod sine dilatione, cum terrore compulsus, tum regnandi cupiditate deceptus, complevit. Hoc itaque interfecto, factus est imperator Basilius.

33. Denique parvo transacto tempore, huic Dominus noster Jesus Christus pervisionem apparuit, domini hujus imperatoris dexteram, cujus hic necis auctor extiterat²²³, tenens, eumque ita conveniens: « Basili, ut quid interfecisti dominum tuum hunc Michaelem imperatorem? » Expergefactus itaque, tanti se reum novit esse reatus, moxque ad sese rediens, quod super hoc faceret, cogitabat.

34. Confortatus itaque hac Domini per prophetam salubri et vere acceptabili promissione, quoniam in quacumque die peccator ingemuerit, salvus erit (Ezech. xxxiii, 12), cum lacrymis et gemitibus se peccatorem, se sanguinis innocentis effusorem esse, constebatur. Bono autem consilio accepto, amicos sibi de mamona iniquitatis effecerat, ut quos hic temporalibus subsidiis consolaretur, eorum præciis ab æterno gehennæ incendio liberaretur. Fabricavit autem præcioso et mirabili opere juxta palatium orientem versus ecclesiam in honorem summi et cœlestis militiæ principis²²⁴ et archangelæ Michahelis, qui Græce archistratigos, hoc est militiæ princeps, appellatur. Ecclesiam autem ipsam nean, hoc est novam, alii vocant, alii vero ennean, quod nostra lingua novennalem sonat, apellant, eo quod ibidem æcclesiasticarum horarum machina novem pulsata ictibus sonet.

35. Secundo itaque quo Romanos pater vasilios constitutus est anno convocatos ad sese principes ita convenit: « Romane dignitatis archontes, id est principes, quoniam vobis consultis non solum, inquam, pater vasilios sum constitutus, verum etiam sanctissimi imperatoris fidelitati glaucopis Helenæ, id est virides oculos habentis, conjunctione sociatus, hoc aliquo imperialis ornatus inditio monstrari dignum reor in corpore, quod celebratur a populis ex dignitatis nomine. » Judicatum denique a populo communique decretum est consilio, ut quia

VARIÆ LECTIONES.

²¹³ i. e. fere. ²¹⁴ constitus 1. ²¹⁵ vox iterum et reliqua post pigeat secunda manu adiecta sunt 1. ²¹⁶ cubicularii 1. ²¹⁷ cessura 1. ²¹⁸ mentes 1. ²¹⁹ ita supra 1. c. 9. Nam infertur 1. ²²⁰ etia 1. ²²¹ insania 1. ²²² in hac voce desinit codex bibl. Cæsareæ Vindobon. Hist. prof. N. 178. ²²³ extirat 1. ²²⁴ prinpis 1.

NOTÆ.

tantæ dignitatis erat, et leucolenon, id est, alba brachia, Helenam filiam suam imperiali dignitati copularat, rubricatarum pellium caligis, ut isthic imperatorum moris est, uteretur. Sed nec hoc quidem satis ei visum fuit. Equidem post unius anni sinaxin, cum amplioris jam potentie esset, talibus adgreditur eisdem sermonibus principes: « Quoniam communi vestro iudicio est definitum imperialibus me uti caligis, περιφανέστατοι ἥρωαι, perifanestati, id est nobilissimi heroes, vestræ auctoritatis benivolentia quæ contulistis, videntur mihimet ἀγλαὰ ἀπινὰ, aglaa apina, id est præciosa dona, diligentius vero consideranti visum est mihi histrionum mimorumve more incedere, qui ut ad risum facile turbas illigiant, variis sese depingunt coloribus. Risum denique aliis non solum, sed mihi etiam ipsi moveo, dum pedibus imperatorem, capite communem imitari videar plebem²²⁵. Nam quæ comœdia? mimus quis melior? Igitur aut coronam præbete, aut caligas imperiales, quis ridiculus²²⁶ populo videor, auferte. » Hoc plane dicto, magis autem qua cunctis præerat potestatis auctoritate omnium iudicio coronam recepit (an. 920) et caligarum decorem minime perdidit. Hujus miretur prudentiam nemo, sed laudis referat Deo cordis ex intimo, qui erigit elisos, solvit compeditos (Psal. cXLV), cujus in manu calix vini meri plenus mixto²²⁷ inclinans ex hoc in hoc (Psal. LXXIV, 9).

36. Is autem humili fuerat prosapia, ex Armenorum scilicet gente, oriundus, neque solum mente conceperat futurum se regis in aula esse, nedum imperialia sceptrum tenere. Sed quid prophetae Anna dicit? « Dominus pauperem facit, ditat, humiliat, et sublimat, suscitans a terra inopem, et de stercore erigens pauperem, ut sedeat cum principibus et solium gloriæ teneat. Domini enim sunt cardines terræ (I Reg. II, 7). Ei itaque immortalis, invisibilis, Deo soli honor et gloria per cuncta seculorum secula, amen.

37. Denique Romanò imperatore constituto, Christoforo, quem ante imperii dignitatem habuerat, imperatorem constituit; post imperii vero sui ordinationem uxor ejus ei filium peperit nomine Stefanum. Rursum concepto foetu, alium ei peperit vocabulo Constantinum²²⁸. Quos omnes imperatores constituens, contra jus fasque se et Christoforo primogenitum domino²²⁹ suo imperatori Constantino Porphyrogenito præposuit; adeo plane, ut procedentes is tin prolempsin, hoc est ad publicum, ad sanctam Sophiam scilicet, vel ad Vlachernas, seu ad sanctos Apostolos, Romanos cum Christophoro primogenito præcederent, Constantinus Por-

A phyrogenitus et duo cæteri sequerentur. Quod quam indigne justus iudex pertulerit, ulcio subsequens declaravit. Nam post modicum Christophoros defunctus est. Constantinus itaque Porphyrogenitus eum orationi tum leccionibus vacans, totum se Domino commendabat, opere manuum victum quaeritans. Sane τὴν ζογραφίαν, zograflan, id est picturam, perpulchre exercebat.

38. Eodem tempore Simeon Bulgarius agros²³⁰ cepit vehementer affligi, quem Romanos, filii sui Christofori filia filio illius Petro, qui nunc superest, uxore data, ab incepto furore conpescuit, sibique fœdere placito sociavit. Unde et puella mutato nomine est Irini, id est pax, vocata, eo quod per eam inter Bulgarios et Grecos pax sit firmissima constituta²³¹.

B 39. His temporibus Walpertus et Gezo, prænomine Heverardus, Papie præpotentes iudices erant. Causa autem potentie Walperti hæc erat, quoniam Cumis, ditissimo in loco, filium suum Petrum episcopum fecerat, Rozam vero, gnatam suam, Gilleberto²³² comiti palatii conjugio sotiaverat. Ea tamen tempestate uterque defunctus erat. Ticinensis itaque, quod est Papiensis, populus omnis ad hunc convenerat, causasque omnes et controversias ante eum deliberabat. Participatiōne denique potentie hujus memoratus Gezo, prænomine Heverardus, quoniam quadam affinitate ei iungebatur, præpotens habebatur. Qui nobilitatem suam pravis moribus deturpabat. Fuit enim ambitiosus nimis, cupidus, invidus, seditiosus, juris corruptor, præceptorum Dei immemor; quod Deus non passus est abire inultum; et ne diutius protraham sermonem, Catilinæ omnino similis, qui sicut consulem et rei publicæ defensorem Marcum Tullium Ciceronem conabatur occidere, ita et hic regem Hugonem morti molitus est tradere. Quædam enim die, dum nichil mali suspicans rex Hugo Papie cum paucis degeret, hic seditione facta voluit saper cum irruere; sed Walperto, qui non tam ferocis animi erat, remorante, tardatus est.

C 40. Nec minus etiam eos rex Hugo suis rhetoricis et melle dulcioribus elogiis ab incepto furore conpescuit. Dum enim seditionem super se exhortam atque in domo Walperti congregatam²³³ esse cognosceret, hujusmodi omnes per internuntios sermone convenit: « Quid est, quod tantopere, viri fortes, tamque insperate contra dominum, immo regem, vestram commoti estis? Si quippiam quod displiceat actum est, consolidetur. Neque enim sera emendatio reprehendi solet, præsertim si nulla negligentia prætermissa est. » His auditis, furorem cuncti animi mitigarunt. Solus Gezo, in qua prius fuerat protervia manens, operam dabat quo omnes super regem ir-

VARIE LECTIONES

²²⁵ plebem. 4. ²²⁶ ricolū. 4. ²²⁷ mitti corr. mixto 4. ²²⁸ vocabulo con ultimæ codicis Claustroneoburgensis voces, folio sequenti exciso. ²²⁹ in hac voce desinit codex Vindobon. Hist. prof. N. 338 ²³⁰ sic 4. fortasse Argos legendum ²³¹ constituta 4. ²³² ita 4. fortasse Gisleberto legendum. ²³³ congregatam 4.

ruerent eumque morte turpissima cruciarent. Verum disponente Deo, affectus ejus pravus effectum habere non potuit. Reversi igitur ad regem nuntii, prout viderant et audierant, enarrarunt.

41. Igitur rex Hugo hæc omnia quasi pro nichilo mente subdola ducens, Papiæ egressus, longe alio properare festinat, missisque circumcirca libris²³⁴, milites suos ad se venire præcepit. Quos inter Samson præpotens comes advenerat, qui jam dicto Gezoni inimicissimus erat. Is denique regem ut vidit, eum ita convenit: « Sollicitum te equidem de urbanis rebus contra te tumultuose et moleste his diebus actis intueor; verum si me audis mihi que obtemperas, suis ipsi laqueis capientur. Alter enim, qui melius consilium dare possit quam ego, non facile inveniri potest; tibi vero ipsi certe nemo melius dabit. Unum tamen peto, ut dum capti mea opera fuerint, Gezo cum omni sua ypostasi meis tradatur in manibus. » Quem dum dari sibi a rege audivit, adjecit: « Leo, Ticinensis episcopus civitatis, Walperto et Gezoni non habetur amicus; ii sane quocumque possunt et omnimodis adversantur. Scitis denique, moris esse, regi ab aliis locis Papiam tendenti cives forciores extra urbem occurrere. Mandate itaque clam episcopo, ut dum tempore statuto Papiam veneritis, et ipsi nobis extra urbem obviam venerint, portas civitatis omnes serrare faciat, clavesque sibi retineat, quo dum capere eos ceperimus, nec in urbem confugere, nec ab urbe possint auxilium expectare. » Quod et factum est. Nam dum statuto tempore rex Papiam tenderet, et memorati obviam ei exirent, episcopus libenter, ut ei imperatum fuerat, fecit. Rex itaque omnes capere, ut Samson consilium dederat, jussit. Confestim igitur Gezo Samson traditus, utroque lumine privatur, et lingua, quæ in regem blasphemiam dixerat, ei absciditur. O factum bene, si sicut cæcus, ita et mutus cunctis extitisset temporibus! Sed o scelus, quoniam lingua abscisa loquelam non perdidit, secundum Grecorum fabulas, oculorum privatione vitam sibi protelavit, quæ multis ad perniciem usque in præsentem diem esse non desiit. Fabulæ vero ludum, cur ceci plurimum vivant, secundum Grecorum ineptiam hic inseramus, quæ talis est: Ζεὺς καὶ Ἥρα ἤρισαν περὶ ἀφροδισίων, τῆς πλειόνα ἔχει ἡδομας ἐν τῇ συνουσίᾳ· καὶ τότε Τίρεσιαν Ἔβρου υἱὸν ἐζήτησαν. Οὗτος γὰρ ἐν ταῖς ἀμφοτέραις φύσεσσι μεταμορφώθη, ἐπὶ δὲ δράκοντα ἐπάτησεν. Οὗτος οὖν κατὰ τῆς Ἥρας ἀπεφύνατο, καὶ Ἥρα ὀργισθεῖσα ἐπήρωσεν αὐτὸν, Ζεὺς δὲ ἐχαρίσατο αὐτῷ πολλοὺς ζῆσαι ἔτσι, καὶ ὅσα ἐλεγεν μάντικα λέγειν, Zeus ke Ira irisan peri afrodision, tis pliona echi idomas en tysynnusia; ke tote Tiresian Euru yon ezitisan, utos gar en tes amfoteres fysesi metamorforti epidi draconta epatisen, utos un cata tis Iras apefkynato, ke Ira orgi-

Asthisa epirosen auton, Zeus de echarisato auto polis zise etesi, ke osa elegem mantica legin. Hæc est interpretatio: Jupiter et Juno contenderunt de amoribus, quis plures haberet libidines in coitu. Et tunc Tiresiam Euri filium quæsiverunt. Iste enim in utrisque naturis transmutatus est, quia draconem calcavit. Hic ergo contra Junonem pronuntiavit. Et Juno irata excecavit eum. Juppiter autem donavit ei multis vivere annis, et quanta diceret, divinando dicere Sed redeamus ad rem. Gezo, ut prædiximus, membris defædato, substantia illius diripitur. Ceteri complures custodie mancipantur. Walpertus in crastinum capite truncatur, thesaurus ejus infinitus diripitur. Cristina uxor illius capitur, et ut thesauros occultos tradat, diversis crucibus laniatur. Crevit extunc non solum Papiæ, sed et in omnes Italiæ fines regis timor; neque hunc ut reges ceteros floccipendere, verum modis omnibus honorare.

42. Eodem tempore Ildoinus, Laudociensis (406) ecclesiæ episcopus, propria sede expulsus (an. 928), ad Hugonem regem, cui affinitatis linea jungebatur, in Italiam venit. Qui honorifice ab eo susceptus²³⁵, Veronensem ei episcopatum ad stipendii concessit usum. Factum est autem, ut post paululum Lampertus archiepiscopus moreretur, et hic loco ejus Mediolanii episcopus ordinaretur. Venerat autem cum præfato Ilduino monachus quidam. Raterius nomine, qui ob religionem septemque liberalium artium peritiam Verone episcopus constituitur, ubi et Milo, quem supra memoravimus, comes habebatur an. 932).

43. Wido interea, Tusciæ provinciæ marchio, cum Marocia uxore sua de Johannis papæ dejectione cepit vehementer tractare, atque hoc propter invidiam, quam Petro fratri papæ habebant, quoniam quidem illum papa sicut fratrem proprium honorabat. Contigit itaque Petro Rome degente, Widonem multos habuisse clam milites congregatos. Cumque die quadam papa cum fratre paucisque aliis in Lateranensi palatio esset. Widonis et Marociæ super eos milites irruentes, Petrum fratris ipsius ante oculos interfecerunt; eundem vero papam comprehendentes, custodie manciparunt, in qua non multo post est defunctus²³⁶. Aiunt enim quod cervical super os ejus inponerent, sicque eum pessime suffocarent. Quo mortuo (407) [an. 927], ipsius Marotiæ filium Johannem nomine, quem ex Sergio papa meretrix ipsa genuerat, papam (408) constituunt. Wido vero non multo post moritur, fraterque ejus Lampertus ipsi vicarius ordinatur.

44. Marozia scortum impudens satis, nuntios suos post Widonis mariti sui mortem Hugoni regi dirigit (an. 932), eumque invitat ut se adeat Romamque nobilissimam civitatem sibi adsumat. Hoc autem non

VARIÆ LECTIONES.

²³⁴ ita 1, ut et lib. II, 9. ²³⁵ i. e. susceptus. ²³⁶ i. e. defunctus.

NOTÆ

(186) Leodiensis.
(107) Mortuis etiam, qui ei successerant, Leone VI et Stephano VII.

(408) Joannem XI, qui mense Martio anni 931 summum pontificatum adeptus est.

aliter posse fieri testabatur, nisi eam rex Hugo sibi A
maritam faceret.

Versus.

Quid veneris facibus compulsa Marozia sævis?
Conjugis ecce tui spectas tu suavia fratris,
Nubere germanis satagens Herodia duobus,
Immemor en videris præcepti ceca Johannis,
Qui fratri vetuit fratris violare maritam.
Hæc tibi Moseos non præstant carmina vatis,
Qui fratri subolem fratris de nomine jussit
Edere, si primus nequeat sibi gignere natum.
Nostra tuo peperisse viro te, secula norunt.
Respondens, scio, tu: *Nichil hoc Venus ebria curat.*
Advenit optatus ceu bos tibi ductus ad aram
Rex Hugo, Romam potius commotus²³⁷ ob urbem.
Quid juvat, obscelerata, virum sic perdere sanctum?
Crimine dum tanto satagis regina videri,
Amitis magnam Domino tu iudice Romam.
Quod recte esse actum, non solum sensata, verum
etiam insensata, animadvertunt²³⁸. In ingressu Ro-
manæ urbis quædam sst miri operis mireque forti-
tudinis constituta munitio; ante cujus januam pons
est præciosissimus super Tiberim fabricatus, qui
pervius ingredientibus Romam atque egredientibus
est; nec est alia, nisi per eum, transeundi via. Hoc
tamen, nisi consensu munitionem custodientium,
fieri non potest. Munitio vero ipsa, ut cætera desi-
nam, tantæ altitudinis est, ut ecclesia quæ in ejus
vertice videtur, in honore summi et celestis miliciæ
principis archangeli Michahelis fabricata, dicatur
« sancti Angeli ecclesia usque ad cælos. » Rex deni- C
que, ob munitionis confidentiam relicto longe exer-
citu, cum paucis Romam advenit. Quo decenter
a Romanis susceptus, in prædictam munitionem ad
Marozie meretricis²³⁹ thalamum declinavit, Cujus
incesto dum potitus esset concubitu, Romanos quasi
jam securus despiciere cœpit. Habuerat sane Morazia
filium nomine Albericum, quem ex Alberico mar-
chione ipsa genuerat. Qui dum matris hortatu Hu-
goni regi, vitrico scilicet, aquam funderet, ut manus
ablueret, ab²⁴⁰ eo pro correctione in faciem cesus
est, eo quod non moderate et pudenter²⁴¹ aquam
effunderet. Is vero, ut inlatam sibi posset ulcisci
injuriam, congregatis in unum Romanis hujusmodi
eos sermone convenit: « Romanæ urbis dignitas ad
tantam est stultitiam ducta, ut meretricum etiam D
imperio parceat. Quid enim fedius, quidve turpius,
quam ut unius mulieris incestu Romana civitas
pereat? Romanorum aliquando servi, Burgundiones
scilicet, Romanis imperent? Si meam, privigni sci-
licet sui, faciem cœdidit, cum præsertim novus ha-
beatur hospes, quid vobis jam inveteratum facere

creditis? An Burgundionum voracitatem et super-
biam ignoratis? Ipsam saltem nominis etimolo-
giam²⁴² dispicite: Burgundiones ideo dictos, quo-
niam dum Romani, orbe devicto, ex gente hac ca-
ptivos ducerent multos, constituerunt eis ut extra
urbem domos sibi sustollerent; a quibus et paulo
post a Romanis ob superbiam sunt expulsi; et quo-
niam ipsi domorum congregationem, quæ muro non
clauditur, burgum (109) vocant, Burgundiones (110)
a Romanis, quod est a burgo expulsi, apellati sunt.
Ceterum secundum naturale nomen Galli Allobrogi
nuncupantur. Ego tamen secundum²⁴³ mihi tradi-
tam fronesin, id est sapientiam, Burgundiones eos
quasi gurguliones apello, vel, quod verius est, edaci-
toto gutture loquantur, vel, quod ob superbiam
tati²⁴⁴, quæ per gulam exercetur, nimis indulgeant. »
Nec mora, his auditis, Hugonem regem duncti dese-
runt, atque eundem Albericum sibi dominum eligunt;
et ne spacium quidem milites introducendi suos rex
Hugo haberet, munitionem confestim obpugnare in-
ceptant.

45²⁴⁵. Liqueat divinæ dispensationis hoc consilium
esse, ut quod rex Hugo tam turpiter cæperat sce-
lere, enm omnimodis optinere non posse. Tanto
quippe est terrore coactus, ut per restim se ipsum
ea ex parte qua civitatis muro munitio inhærebat
deponens, eam desereret, atque ad suos confugeret.
Expulsus igitur rex Hugo cum præfata Marozia,
Romanæ urbis Albericus monarchiam tenuit, fratre
suo Johanne summi atque universalis præsulatus
sedi præsidente.

46²⁴⁶. Aiunt quidam, Bertam, Hugonis regis ma-
trem, Adelberto marchioni viro suo nullum filium
peperisse, sed ab aliis mulieribus clam acceptos,
simulato partu, Widonem et Lambertum sibi sup-
posuisse, quatinus post mortem Adelberti, Bertæ-
filii non deessent, quorum adiutorio omnem mariti
sui potentiam possideret. Hoc autem mendatium
mihi ideo videtur esse inventum, quatinus incestum
suum hac occasione rex Hugo tegetet, infamiæ
obspice, id est turpitudinem, evaderet. Ea tamen quæ
nunc narranda est, cur hoc dictum sit, veri similior
mihi videtur assertio. Lambertus, qui post Widonis
fratris sui mortem Tusciæ marchiam tenebat, vir
erat bellicosus et ad quodlibet facinus audax. Quem
ob regnum Italicum rex Hugo suspectum nimis ha-
bebat. Timebat enim ne Italienses se desererent,
et Lambertum regem constituerent. Boso denique,
ex eodem patre regis Hugonis frater, insidiarum
laqueos huic paraverat, eo quod ipse marchio Tu-
sciæ fieri vehementer anhelabat. Consilio igitur
hujus²⁴⁷ rex Hugo Lamberto cominando denuntiat,
ne se fratrem suum amplius dicere audeat. Is vero,

VARIE LECTIONNES.

²³⁷ commutatus 1. ²³⁸ hic aliud caput incipere codex 1. significare videtur. ²³⁹ meretricis 1. ²⁴⁰ hic prose-
quitur 5. ²⁴¹ ita. 1. ²⁴² etimologiam 1. ²⁴³ s. m. t. desunt 5 a. 5 a. ²⁴⁴ edaciti 1. ²⁴⁵ XLVI. 1.
²⁴⁶ XLVII. 1. ²⁴⁷ hius. 1.

NOTÆ.

(109) Italice borgo.

(110) Id est sine (ohne Germanice) burgo.

ut erat animi ferocis atque indisciplinati, non moderate, ut debuit, sed effrenate ita respondit: *Ne inficiari rex possit me fratrem suum esse, nos uno ex corpore eundemque per aditum in lucem prodiisse, duello cupio* ²⁴⁸ *cunctis cernentibus comprobare.* Quod rex ut audivit, juvenem quendam, Teudinum nomine, elegit, qui cum eo hanc ob rem singularem pugnam commisit. Deus autem, qui justus est, et rectum est iudicium ejus (*Psal.* cxviii, 137), in quo non est iniquitas, ut amphibologiam dirumperet ac veritatem cunctis ostenderet, fecit ut Teudinus citissime caderet, et Lampertus victoriam obtineret. Quamobrem rex Hugo non mediocriter est confusus. Concilio autem accepto, eundem Lambertum tenuit et custodiæ tradidit. Timuerat enim, ne, si se dimitteret, regnum illi auferret. Hoc igitur capto, Bosoni fratri suo Tusciæ marcam contradidit; et non multo post Lambertum lumine privavit.

47. His temporibus Italienses in Burgundiam ob Rodulfum, ut adveniat, mittunt. Quod Hugo rex ut agnovit, nuntiis ad eundem directis, omnem terram quam in Gallia ante regni susceptionem ¹⁴⁹ tenuit, Rodolfo dedit, atque ab eo jusjurandum, ne aliquando in Italiam veniret, accepit. Nec minus etiam Heinricum, quem supra memoravimus, regem fortissimum, multis collatis muneribus amicum sibi effecerat; cujus ex hoc apud Italos nomen maxime tunc clarebat, quod Danos, nulli ante subjectos, solus ipse debellaret ac tributarios faceret (*an.* 934). Est enim gens indomita, sub septemtrione in oceano degens, cujus sevitia multarum sæpe gentium nobilitas luxit. Hi aliquando classibus per Rheni sevitia fluminis alveum conscendentes, ferro et igni cuncta misere laniant; ipsas insuper nobilissimas civitates, Agrippinam quæ nunc Colonia vocatur, atque Treverim longe a Rheno positam, nonnullasque alias in regno Lotharii debellantes vi cæperunt, cunctisque ablatis, ea quæ secum deferre non poterant, combusserunt. Thermas etiam Grani palatii, atque palatia combusserunt (111). Verum, his omis-

sis, ad narrandi seriem redeamus.

EXPLICIT LIBER ANTAPODOSEOS. III.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI QUARTI.

1. De eo quod nunc usque scripserit audita, scripturus amodo ²⁵⁴ visa.
2. Rex Hugo filium suum Lotharium regem constituit, et Romam cum exercitu pergit.
3. Rex Hugo filiam suam Alberico conjugem dat, ut ipsum per eam decipiat.
4. Saraceni de Fraxeneto Aquas veniunt, ubi et

5. commissa pugna omnes pereunt.
6. In Januensi civitate fons sanguinis fluxit, quo anno ab Africanis capta est Saracenis.
7. Qua ratione Manasses Arelatensis episcopus propriam æclesiam deseruisse se dicat et aliam absumpsisse, et quod invectiva responsione recte

VARIE LECTIONES

²⁴⁸ copio 1. ²⁴⁹ suseptionem. 1. ²⁵⁰ hic indicem secutus caput 50. incipio. ²⁵¹ factutu 1. ²⁵² Codex 1. jam. in voce Munitionem caput hoc incipit. ²⁵³ dicente 1. ²⁵⁴ amodo 1. manus tamen secunda lineam duabus lineolis transversis ita delevit, ut in codice 2. ciamodo scribi potuerit.

NOTÆ.

(111) Cf. Ann. Vedastinos, quorum sententia palatia quoque regum et villas. igne cremaverunt plu-

rali palatia loco palatium ansam fortasse dedit. (112) Equitum turmas.

A 48. Arnaldus Bagoariorum et Carentanorum dux, cujus superius fecimus mentionem, cum non multum ab Italia longe distaret, collectis copiis, quatinus Hugoni regnum auferret advenit (*an.* 935). Qui Tridentinam ea ex parte primam Italiæ marcam pertransiens, Veronam usque pervenit. In qua a Milone comite atque Raterio episcopo libenter, ut qui eum invitarant, suscipitur. Quod rex Hugo ut audivit, collecto exercitu ei obviam tendit.

49. Cumque eodem pervenisset, et caballicatas (112), ut vulgo aiunt, circumcirca dirigeret, Bagoariorum quædam pars non minima de castro vocabulo Gauseningo egrediens, cum Italiensibus pugnare cepit. A quibus graviter confossa, vix ex ea, vel qui hoc cæteris nuntiaret, evasit. Qua ex re Arnaldus dux non parva est confusione repletus.

B 50. Unde factum ²⁵¹ est, ut consilio accepto, Milonem comitem vellet capere atque Italia derelicta secum illum in Bagoariam ducere, quatinus reparato exercitu, cum eo iterum posset redire; quod Milonem non latuit.

C 41. Qui diversis cogitationibus estuans, quid ageret pœnitens ignorabat. Hugonem regem, plane ut meruerat, adire timebat; cum Arnaldo vero in Bagoariam duci, non solum mortem sed infernum putabat. Hac itaque in ambiguitate, quoniam regem Hugonem cito misericordia noverat inclinari, Arnaldum fugere, et ad eum deliberat tendere. Arnaldus vero, prout citius potuit, in Bagoariam est regressus. Munitionem autem, quæ in eadem civitate erat, prius oppugnans, fratrem Milonis militesque suos, qui eam defendere conabantur secum in Bagoariam duxit.

52. ²⁵² Quo discedente ²⁵³, Hugoni regi mox civitas redditur, et Raterius ejusdem civitatis episcopus ab eo captus, Papie exilio religatur. In quo faceta scitis urbanitate de exilii sui erumma librum componere cepit. Quem si quis legerit, nonnullas ibi hæc sub occasione res expolitas inveniet, quæ legentium intellectibus non minus placere poterunt quam prodesse.

- se non egisse scripturarum testimoniis comprobetur.
7. Quam uxorem Berengarius acceperit, et de Anscario fratre ejus.
8. De Tedbaldo marchione, qui contra Grecos pugnavit, et captos castravit.
9. Quanto ludibrio quædam mulier suum maritum, ne castraretur, liberavit.
10. Rex Hugo fratrem suum Bosonem, qui consilio uxoris sue ei perfidus extiterat, cepit et custodie tradidit.
11. Qualiter Hugo rex Willam. Bosonis uxorem, ab Italia ejecit, et de balteo, turpi in loco invento.
12. De morte Rodulfi regis, cujus uxorem rex Hugo ducit, suamque filiam suo filio tradit.
13. De Hugone rege, qui uxorem suam ob concubinas hodie habuit.
14. De morte Heinrici regis et ubi sit humatus et de filiis ejus.
15. De prudentia Heinrici regis, qui filium suum Ottonem regem constituit.
16. De filia fratris regis Anglorum, quam rex Otto ante regni susceptionem duxit.
17. De Heinriro, qui perversorum hominum consilio fratri rebellis fit.
18. Metricæ invectiva oratio ad Heinricum, et contra diabolum, cujus opera cum fratre pugnare desiderat.
19. De Heverardo, qui Heinricum adhuc regi suo fratri fidelem in castello quodam degentem initio rebellionis suæ cepit et in Franciam duxit.
20. Qua ratione Heverardus Gislebertum a regis fidei se junxit.
- A 21. Gislebertus et Heverardus Heinricum de custodia dimittunt.
22. Qua calliditate Heverardus Heinricum atque Gislebertum in acquirendo regno decipere voluit.
23. De admirabili victoria quam rex Otto orando optinuit, et de Heinrico in brachio ²⁵⁴ vulnerato.
24. Qualiter rex Heinricus sanctam lanceam adquisiverit.
25. Argumentum ex scripturis sanctis, quod hujusmodi victoria sive bellum non fortuito sed Deo disponente provenerit.
26. De eo quod regem castrum Briscan ²⁵⁵ obsidentem, consilio Friderici archiepiscopi multi deserunt.
- B 27. De admirabili constantia et responsione regis Ottonis.
28. Quemadmodum, Deo pro rege pugnante, Gislebertus atque Heverardus ab Hutone et Chuonrado ad Andernacha sint occisi.
29. De nuntio qui horum mortem regi nuntiat dum ecclesiam peteret.
30. Rex Otto de istorum morte Bertaldo Bagoariorum duci, et quod ei sororem sive sororis suæ filiam conjugem dare velit, denuntiat.
31. De Friderico archiepiscopo qui jam dudum regem deseruit et ad Metensem ²⁵⁶ urbem ut congregaret exercitum ²⁵⁷ ivit. ubi de morte eorum audivit.
32. De eodem archiepiscopo capto et custodia tradito.
- C 33. De Heinrico qui a sorore prohibetur, ne in munitiones contra regem ingrediatur.
34. De eodem qui regis postmodum ad misericordiam venit.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT LIBER QUARTUS FELICITER.

1. Hactenus quæ digesta sunt, sacerdos sanctissime, sicut a gravissimis, qui ea creverant [*i. e. viderant*], viris audiui; exposui; cæterum quæ narranda sunt, ita ut qui interfuerim, explicabo. Easi quidem tempestate tantus eram, quod regis Hugonis gratiam michi vocis dulcedine acquirebam. Is enim euphoniæ adæo [*i. e. valde*] diligebat, in qua me coequalium puerorum nemo vincere poterat.

2. Igitur rex Hugo dum properari sibi cuncta prospiceret, filium suum Lotharium, quem ex Alda uxore sua genuerat, cunctis conventibus, post se regem constituit (*an. 931, Mai. 15*). Quo constituto, qualiter Romam, ex qua turpiter ejectus fuerat, posset acquirere, cogitabat. Collecta itaque multitudine, proficiscitur Romam. Cujusquamquam loco

D et provincias circumcirca misere devastaret, eamque ipsam cottidiano impetu impugnaret, ingrediendi tamen eam effectum non potuit obtinere.

3. Sperans denique, calliditate sua Albericum posse decipere, ei denuntiat, ut filiam suam Aldam, Lotharii regis nati sui germanam, sibi conjugio tollat, sicque pace habita, ut suus ipsius filius securus permaneat. Albericus igitur, ut vir infatuus, filiam ejus sibi conjugio iuxit, Romam autem, quam nimis ardebat, non tradidit, seque ei minime credidit. Vere tamen Albericum rex Hugo inescaret et caperet, τοῦτο τῷ ἀρχιεπισκῶ, toto to agkistro, id est isto hamo, nisi suorum hoc faceret fallacia militum, qui eum aliquando pacem cum ipso habere non cuperant. Si quem enim rex suorum vellet corripere, ad

VARIE LECTIONES.

²⁵⁴ brachio 1. ²⁵⁵ briucau 2. littera vocis prima vix distinguitur. ²⁵⁷ exercitu linea deleta 1.

Albericum mox studuit fugere, a quo regis ob metum gratanter susceptus Romæ deguerat honoratus.

4. Dum hec aguntur, Saraceni Fraxenetum inhabitantes, collecta multitudine, Aquas*, 50 miliaris Papia distans, usque pervenerant. Horum πρόβωλος, provolos, id est prædux, Sagittus Saracenus pessimus impiusque extiterat. Deo tamen propitio, pugna commissa, τάλεπορος, taleporos, id est miser, ipse cum omnibus suis interiit.

5. Per idem tempus in Januensi urbe, quæ est in Alpibus Cotzie, octingentis stadiis Papia distans, supra Africanum mare constituta, fons sanguinis largissime fluxit, subsequituram cunctis patenter ruinam insinuans. Eodem quippe anno Pæni cum multitudine classium illo perveniunt, civibusque ignorantibus, civitatem ingrediuntur, cunctos, pueris exceptis²⁵⁸ et mulieribus, trucidantes; cunctosque civitatis et ecclesiarum Dei thesauros navibus imponentes, in Africam sunt reversi.

6. Hoc in tempore Mannasses, Arelatensis civitatis episcopus, agnita regis Hugonis potentia, a cujus ipse affinitatis²⁵⁹ lineam sanguine traxerat, deserta sibi commissa æclesia, ambitionis spiritu, multas violaturus²⁶⁰ immo laceraturus æclesias, Italiam petiit. Hugo autem rex regnum securius obtinere sperans, si affinitate sibi conjunctis regni officia largiretur, contra jus fasque Veronensem, Tridentinam atque Mantuanam commendavit, seu, quod verius est, in escam dedit, æclesiam. Ac nec his quidem contentus, Tridentinam adeptus est marcam; quo, impellente diabolo, dum miles esse inciperet, episcopus esse desineret. Libet autem, pater agie, id est sancte, aliquantulum immorari, suamque ipsius sententiam cur hoc ageret, Deo largiente²⁶¹, propria jugulare. « Beatus, inquit, Petrus, Antiocena instituta æclesia, ad Romanam urbem, quæ potentiam magnitudine cunctis tunc nationibus imperabat, postmodum transvolavit. Ubi cum Deo disponente sanctam totoque orbe²⁶² venerandam fundaret æclesiam, discipulo suo beato euangelistæ Marco pristinam, Antioenam scilicet, commendavit; ita tamen, ut Aquilegensem et ipse primo institueret, atque Alexandrinam concite peteret. Quod ita actum esse, neminem qui eorum actus legerit, non nescire cognoscimus. » Sed ut, nobis respondentibus. o Mōnasses, vera te super his non sentire cognoscas, nominis tui etimologiam parentes tuos videntes fuisse intelleges. Manasses quippe *oblivosus*, seu *oblivio Domini*, interpretatur. Quid enim verius aut nperius parentes²⁶³ [i. e. prophetas] tui hoc nomine vaticinare potuerunt? Ita, inquam, es oblitus tui, ut nec hominem quidem te esse reminiscare. Diabolus quippe scripturas novit, et tamen, ut perversus, perverse eas interpretatur, et cum his utitur, ad

perniciem, non ad salutem. Scisne, hunc, cum temptationum jaculis dominum et redemptorem nostrum Jesum Christum ausu nefario sautiare conaretur, his propheticis male usum verbis? *Quoniam angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum* (Luc. iv). Hoc sane ita esse scriptum ac de eo dictum, nullus fidelium ambigit. Sed quam fraudulenter vera hæc Leviathan ille proferret, ipsius, qui non solum mortalium sed et angelorum sensus exuperat, responsione animadvertere poteris; *Non temptabis, inquit, dominum Deum tuum*. Vides igitur et tu, veris quidem sed fraudulentibus assertionibus uteris; quemadmodum et apostata Julianus respondisse dicitur christianis, quos aviditate rapinæ censu proprio defraudavit: *Nolite, inquit magister vester, possidere²⁶⁴ aurum neque argentum*. Et illud: *Εὐκοπώτερον γάρ ἐστὶν κάμηλον διὰ τρυμαλίας ραπίδος εἰστέλλειν τῆ πλουσιον εἰς τὴν βασιλείαν, τοῦ Θεοῦ, eucopoteron gar estin camilon dia trimalias rafidos iselthin i plusion is tin basiliam tu theu*, quod est: *Facilius est camelum per foramen acus transiri, quam divitem intrare in regnum cælorum* (Marc. x, 25). Et item: *Qui non renuntiat omnibus quæ possidet²⁶⁵, non potest meus esse discipulus* (Luc. xiv, 33). Cedo igitur, quid perversius ille, quidve scædus te dixisse credendus²⁶⁶ est? Quod enim Petrus ad justitiam, tu transfers ad culpam. Credo²⁶⁷ equidem, te actus apostolorum non intellexisse, aut, quod credibilius est, minime legisse. Ibi plane sic scriptum reperies quoniam fideles vendebant prædia sua, et ponebant præcium ante pedes apostolorum, quibus erant omnia communia (Act. ii, 35), nec quisquam aliquid suum esse dicebat; dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat (Act. iv, 45). Si igitur, quod in humano censu præciosius tibi que anima tua carius, Petrus aurum, quasi quiddam pestiferum, tangere noluit, qua retione cum, Antiocena deserta, ad Romanam asseris æclesiam transvolasse? Si latras, illum, quod omnino falsum est, quæsisse censum, ego animarum lucrum et comprobo gloriosum martyrium. Predictum quippe sibi²⁶⁸ a magistro, immo creatore et redemptore suo fuerat, quoniam: *Cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas, cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo²⁶⁹ tu non vis*. Hoc autem dixit, significans quæ morte clarificaturus esset Deum (Joan. xxi, 18). Denique et alio in loco post resurrectionem Petro se, quo iret, interroganti, respondisse Dominus legitur: *Romam iterum crucifigi*. Venit igitur Petrus, non ambitione inflatus sed martirio animatus, non querens aurum sed animarum lucrum. O felicem, immo beatum, si talem te tua conscientia testaretur! Nec inficiari inquam potes, Veronensem te

VARLE LECTIONES.

²⁵⁸ exceptis 1. ²⁵⁹ affinitatis 1. ²⁶⁰ ui violaturus *duabus lineis* 1. ²⁶¹ largente 1. ²⁶² orbe 1. ²⁶³ hic *codex* 3. *prosequitur*. ²⁶⁴ possidete 1. ²⁶⁵ posidet 1. ²⁶⁶ credendu 1. ²⁶⁷ C. equidem *την πραξην των αποστων* non dixisse 3. ²⁶⁸ P. sibi q. sibi a 1. ²⁶⁹ q = quod 1.

episcopium minime vendidisse, quod Petro, non cuiilibet sed apostolo illo²⁷⁰, numquam didicimus contigisse. Qua ex re non solum spiritali verum etiam corporali honore, census animatione (113) te prfvatum esse cognovimus. Hæc autem interim ad propositum redeundo dicta suffitiant, quoad largiente Deo suis in locis, qualiter Mediolanensem usurpaveris cathedram, veniamus.

7. Eo²⁷¹ tempore Berengarius iste, cujus tyrannide tota nunc²⁷² luget Italia, Eporegiæ civitatis marchio habebatur. Cui rex Hugo neptim suam, nomine Willam, quam ex Willa uxore sua Boso Tusciæ provinciæ marchio, regis frater, genuerat; conjugem dedit. Anscarius vero, Berengarii frater, quem ex Adelberto Hermengarda regis Hugonis genuerat soror, virium audacia potentiaque clarebat.

8, Tedbaldus²⁷³ etiam heros quidam, proxima Hugoni regi affinitate conjunctus, Cammerinorum et Spoletinorum marchio erat. Hic in auxilium Beneventani principis contra Grecos, qui eum graviter oppresserant, abiit. Quibus cum bellum inferret, victoria est potitus. Contigit denique multos Grecorum, jamjam non arva sed castra obtinentium, hunc cæpisse. Quibus dum virilia amputaret, talia stratego qui eis præerat nuntiavit: « Quoniam quidem vestro sancto imperatori spardonibus nil prætiosius esse cognovi, hos studui pauculos sibi verecunde transmittere; plures quæntocius, Deo propitio, transmissurus. »

9. Ludibrium autem, immo sapientiam, quam quædam tunc mulier gessit, hic inseramus. Dum enim die quadam Greci cum ipsius terre hominibus extra castrum quoddam ad pugnam adversus Tedbaldum memoratum exirent, nonnulli ab eodem sunt capti. Quos dum enuchizaret eosque in castellum dirigeret, mulier quædam, mariti amore succensa, ejus pro membris non parum sollicita²⁷⁴, passis crinibus de castello exiit furibunda. Quæ cum cruentis unguibus ora discerperet, atque ante Tedbaldi tentorium clamoris vocibus fleret: « Quid causæ est, inquit, mulier, quod tam sonoris vocibus queris? » Quæ — quia stultitiam simulare loco prudentia summa est, — ita respondit: « Novum hoc inauditumque facinus est, heroes, ut bellum non repugnantibus mulieribus inferatis. Nostrarum nulla ex Amazonarum sanguine prosapiam ducit; Minervæ quippe solum operibus deditæ, armorum pœnitissimus ignaræ. » Cui cum Tedbaldus diceret: « Quis unquam sane capitis heros, præter Amazonarum temporibus, bellum mulieribus intulit? » ea respondit: « Quid, cedo, crudelius mulieribus bellum inferre, quidve incommodius his potestis²⁷⁵ auferre, quam ut earum viris certetis orchidia [testiculos

A amputare? in quibus nostri refocillatio corporis, et, quod omnium potissimum est, nascituræ spes extat prolis? Dum enim eos eunuchizatis, non quod illorum, sed Quod nostrum est, tollitis. Num inquam armentorum seu ovium copia, quam mihi dies ante hos abstulistis, vestra me castra adire coegit? Animalium quippe quæ mihi fecistis dispendia laudo; jacturam hanc tantam tam credulem, tamque inrecuperabilem, modis omnibus, horreo, fugio, nolo. Sancti Dei, omnes talem a me avertite pestem! » His auditis, nimio sunt omnes cachinno commoti, tantusque in eam populi favor excrevit²⁷⁶ ut non solum virum suum integrum, sed et cuncta quæ sibi ablata fuerant animalia, recipere mereretur. Quæ cum his receptis abiret, directo Tedbaldus post eam puero, interrogavit quid viro suo auferret, si ad pugnam amplius contra se de castelo exiret? « Oculi, inquit, sunt illi, nares, manus, et pedes. Si hec egerit, sibi quæ sua sunt auferat; quæ mea, suæ scilicet ancillulæ, derelinquat. » Verum quia favorem populi prima sibi locutione per risum et mariti donum adesse intellexit, hanc postmodum per directum nuntium remandavit.

10. Per idem tempus regis Hugonis frater Boso, Willa uxore sua cupidissima²⁷⁷ stimulante, adversus regem nova quædam et perversa molitus est agere. Quod Hugonem non latuit. Qua ex re captus, custodiæ est continuo traditus. Causa denique dejectionis ejus hæc fuit. Dum Lamberto, quem supra memoravimus, lumine privato, isdem Boso marcam Tusciæ obtineret, conjux sua Willa phylargiriæ cepit amore flagrare; adeo ut totius Tusciæ provinciæ nulla nobilium matronarum quantivis se præcii ornamentis excoleret. Hæc cum prolem non haberet virilem, quattuor habuit natas, Bertam, Willam, Richildam et Gislam. Harum Willa, Berengarii hujus, qui nunc superest, vere marita, hoc effecit, ne genitrix sua omnium esset mulierum nequissima. Ut autem non per longas ambages ejus acta ponamus, uno turpissimo descripto, quæ et quanta in cæteris fuerat, animadvertere poteris.

11. Vir ipsius Boso mire longitudinis et latitudinis aureum habuerat balteum, qui multarum et prætiosarum splendebat²⁷⁸ nitore gemmarum. Hunc, cum Boso caperetur, super omnes gazas ejus diligenter rex jussit inquiri; sumptisque divitiis, uxorem ejus, quasi profanam et sceleris totius auctricem, turpiter de regno Italico præcepit expelli, atque in Burgundiam, de qua oriunda fuerat, duci. Verum cum diligenter omnia perscrutati balteum non reppererint, cætera nuntii reportantes, sunt ad Hugonem reversi. Tum rex: « Revertentes, inquit, falerarum ejus omnem apparatus, pulvinar etiam,

VARIE LECTIONES.

²⁷⁰ i. e. illi. ²⁷¹ Eo tempore ουτος ο Υπεριγγεριοσ ουτου τυραννησῶ αλη τ, ιταλια νω eporegie 3. ²⁷² num 4. ²⁷³ Thiebbaldus 5. ²⁷⁴ sollicita 1. ²⁷⁵ potestatis 4. ²⁷⁶ sequentia usque ad in saxoniam cap. 14. desunt nulla lacuna indicata 3. ²⁷⁷ cupidissima 1. ²⁷⁸ splendebat 1.

NOTÆ.

(113) Id est quia in censum animatus, census avidior, erat.

quod equitando premit, evertite²⁷⁹. Et si nec ibi quidem balteum poteritis²⁸⁰ repperire, vestimentis omaibus eam exuite, ne alicubi super se possit latere; nevi enim quantum callida, quantumque sit cupida. » Igitur illis redeuntibus regisque jussioni parentibus, cum requisitis omnibus nil invenissent, vestimentis eam omnibus nudaverunt. Hoc denique tam turpe facinus atque inauditum cum avertentibus oculis proborum nemo conspiceret, servorum quidam directo obtutu, purpuream secus natium speroiden vidit dependere corrigiam, quam impudenter arripiens fœditerque trahens, e secretiori corporis parte eam secutus balteus est egressus. Servus itaque isdem non solum inverecondus²⁸¹, sed eo ipso turpi facinore hilarior redditus: « Ha! ha! he! ait, quam peritus obstetricandi miles. Ruffus puer est natus heræ; quæso ut sit superstes²⁸². O me fortunatum, immo omnibus felicior, si tales saltem duos uxor mea mihi pareret natos, hos quippe Constantinopolim dirigerem nuntios, quoniam quidem, ut institoribus²⁸³ narrantibus agnovi, hujusmodi libenter imperator nuntios suscipit. » Talibus præterea Willa confusa sermonibus, lacrimis effusis latentem sub corde aperit cunctis dolorem. Servus autem, ut eorum suum est, ejus dejectione non solum non inclinatus, verum etiam animatus, hec ad exaggerandum doloris vulnus adjecit:

Versus.

« Willa, quid insanis? auram quod condere cæcis
Incipis in membris? pro non audita cupido?
Allecto furiis gemmas in corpore condis²⁸⁴.
Matribus insolitum tales producere partus,
Hinc tibi nulla decem tulerant fastidia menses.
Alma parens, tales nobis haud desine fœtus
Edere, qui nati superent te ætate parentem! »
Talia cunctanti collum percusserat unus
Impiger, ac verbis ipsum culparat amaris.

His ita peractis, Balteus regi adducitur, eaque in Burgundiam destinatur. Utrum tamen, quæ abscondit, aut qui eo inquirere jussit, fœdus egerit, michi quidem videtur amphibolum. Liquet tamen, quod uterque nimia sit auri gemmarumque cupidine animatus.

12. Burgundionum præterea rex Rodulfus mortem obiit (*an. 977 Sept.*) cujus viduam nomine Bertam rex Hugo, Alda, Lotharii regis filii sui matre, defuncta, maritali sibi conjugio sotiariat. Sed et filio suo, regi Lothario, Rodulfi et ipsius Bertæ natam nomine Adelegidam, cum forma honestissimam tum morum probitate gratiosam, conjugem tulit (*Dec.*).

VARIABLE LECTIONES.

²⁷⁹ evertite 1. ²⁸⁰ poteris 1. ²⁸¹ inverecondus 1. ²⁸² cf. Terent. ²⁸³ institutoribus 1. ²⁸⁴ cordis 1. 2. ²⁸⁵ Hgo 1. ²⁸⁶ ceteras 1. ²⁸⁷ sueuorum 4 a. ²⁸⁸ quam 1. ²⁸⁹ hac voce prosequitur 3. ²⁹⁰ desinet corr. desinit 1. desinat 2. desinit 5 a. 4 a. * desivit *Herzog*.

NOTÆ.

(114) Anno 945, d. Mart. 11, in vivis erat Wido; anno sequente, d. 14. Febr., Bosonem episcopum 55 offendimus. Campi. Hist. di Piacenza 1, 488; 1, 263.

A Quod Grecis omnibus non videtur idoneum, scilicet ut, si pater matrem, cum sint duo unum, uxorem accipiat, filius filiam non sine reatu valeat sibi conjugio copulare.

13. Hugo²⁸⁵ denique multarum concubinarum deceptus inlecebris, præfatam conjugem suam Bertam maritali non solum non cœpit amore diligere, verum modis omnibus execrare; quod quam Deus juste punierit, suis in locis ponere non pigebit. Verum cum nonnullæ essent concubine tres supra ceteras²⁸⁶ turpissimo armore ardebat: Pezolam, vilissimorum servorum sanguine²⁸⁷ cretam, ex qua et natum genuit nomine Boso, quem²⁸⁸ in Placentina post Widonis obitum (114) episcopum ordinavit ecclesia; Rozam, deinde, Walperti superius memorati filiam decollati, quæ ei miræ pulcritudinis peperit natam; tertiam Stephaniam, genere Romanam, quæ et filium peperit nomine Tedbaldum, quem postmodum in Mediolanensi ecclesia archidiaconem ea ratione constituit, ut, defuncto archiepiscopo, ejus ipse vicarius poneretur. Quid autem fuerit, quod effectum Deus hæc habere non siverit, vita comite, scribendus ordo nudabit. Sed et populus has ob turpis impudicitie facinus dearum nominibus, Pezolam videlicet Venerem, Rozam Junonem, ob simultatem et perpetuum odium, quoniam quidem ea secundum carnis putredinem hæc spetiosior videbatur, Stephaniam vero Semelen appellabat. Et quoniam non rex solus his abutebatur, earum nati ex incertis patribus originem ducunt.

14. Eo in tempore rex Heinricus, in castello quod Cest in Turingiorum et Saxonum confinio et dicitur Himenleve (115), gravissima valetudine correptus, migravit ad Dominum (*an. 936, Jul. 2*). Cujus corpus in²⁸⁹ Saxoniam deportatum, in nobilissimarum ac religiosarum monasterio puellarum, quod in ipsius regis prædio vocabulo Quitelingburg (116) situm liquet, intra ecclesiam cum immensa est veneratione repositum. Ubi et venerabilis ejus conjux regniq; consors ex eadem gente, nomine Machtild, ultra omnes quas viderim et audierim matronas, pro delictorum expiatione celebre exequiarum officium vivamque Deo hostiam offerre non desinit²⁹⁰ (117). Hæc ante regni susceptionem viro suo filiam peperit, quem vocavit OTTONEM, istum, inquam, cuius mundi partes aquilonaris et occidua potentia reguntur, sapientia pacificantur, religione lætantur, justique judicii severitate terrentur. Post regiam antea dignitatem duos peperit, unam quæa patris nomine vocavit Heinricum, faceta satis ornatum, comitis providum, vultus nitore gratiosum, oculorum vigi-

(115) Memleben.

(116) Quedlinburg.

(117) Obiit d. 14. Mart. an, 968.

lantia placidum; cuius recenti pro funere (118) non mediocres adhuc lacrimas fundimus. Tercium deinde Bruno nomine (119), quem pater sanctus, quoniam Nordmanni Trajectensem destruxerant omnino ecclesiam, ob ejusdem recuperationem eidem voluit militare. Verum ut istorum actus suis in locis laudius explicemus, ad propositum redeamus.

15. Quantæ fuerit prudentiæ quantæque rex Henricus scientiæ, hinc probari potest, quod potissimum ac religiosissimum natorum suorum regem constituit. Imminebat enim, rex prudentissime, obitu tuo totius populi casus, si tantus regiæ dignitati non subiret vicarius. Qua ex re in amborum laude hos pangimus versus:

Ipsæ qui condam superare gentes
Impias bello solitus cruento,
Novimus nunc, rex, dederis popello
Morte tu quantas propria ruinas.
Turba certatim viduata karo
Rege, jam cesset lacrimare, quando
Alter exurgit venerandus orbi,
Filius, patri similis cluenti
Otto rex, gentes ditione magna
Qui premet, pacemque feret beatam.
Quicquid Henrici periit recessu,
Prestitit claro populis hic ortu,
Blandus et mitis patiensque sanctis,
Pestifer durus ²⁹¹ ravidusque sævis.
Bella nonnullis tibi sunt gerenda;
Ex quibus nomen referens in astro,
Cuncta calcabis pedibus per orbem,
Quæ premit tardus radians Bootes,
Et quibus nomen dedit Hesper almus:
Lucifer rursus vocitatus idem,
Surgit ²⁹² Eoo [scil. cum] properans corusco ²⁹³.

16. Duxerat idem rex Otto ante regni susceptionem ex Anglorum gente nobilissima regis Hadelstani fratris filiam (120) sibi uxorem, nomine Otgith; ex qua et filium genuit, nomine LIUTOLFUM. Cujus ob recentem jacturam (121) quociens memoriam agimus, lacrimis sinum replemus. O si nunquam natus, aut non tam mature defunctus esset!

17. (An. 939.) Quo in tempore regis ejusdem frater Henricus quorundam perversorum insti nctu eidem est nimium adversatus. Is enim, qui post creationis suæ mox clarissimam dignitatem Creatori suo se similem facere voluit, per auditores suos talibus Henricum contra fratris, immo regis et domini ²⁹⁴, sermonibus instigavit: « Rectumne patrem egisse rere, regiæ tibi in dignitate genito, non in eadem genitum proponendo? Plane non discretionis hoc censura ponderavit, verum passionis magnitu-

dine aberravit. Ergo age, neque enim tibi deerunt copiæ; fratrem deice, regnum accipe; sitque tibi regnandi facultas, cui accidit, Deo largiente, et in eadem dignitate natiuitas.

Versus.

18. Regnandi tibi quid juvenum tam dira cupido
Optime Saxigenum? Prohibet Deus,
Haud pater Henricus; dedit is quia sceptrum; monebat
Astripotens bonus ipse Deus pius.
Quo sine nec regnum capitur, nec tempora sistunt.
Quicquid in orbe Deus geritur jubet,
Per quem jura duces cernunt regesque triumphant.
Fraternas acies nunc nunc male
Conflictare cupis, fallax, crudelis, inique?
† Impie Leviathan Behemoth, paras
B Antiquum renovare tua jam fraude duellum.
Crimine pro cuncto pœnas lues,
Hoc reprobum numerus culpans quod peccat in æve
Improbe supplicium referes simul;
Et quæcumque malis debentur flammea cunctis
Vincula, parta tibi misero; neque
Ignivomas herebi juste dimersus [ad undas ²⁹⁵]
Perpetuo tecum arsuos trahes
Christicolæ; quia si qua sacro baptismate loti
Debita post traxere, Dei manet
Gratia, quæ lapsos erexit sanguine gratis.

19. Tanti hujus ac perniciosi facinoris illex Heverardus extitit comes. Hujus enim primæ rebellionis tempore (anno 938) Henricus fratri suo regi et domino, prout debuerat, ammicula dederat, nisique omni adversarios fatigabat. Verum quia incuria non solum temporalibus rebus, sed æternis etiam deditis, atque in ipsa internæ contemplationis visione constitutis, lapsum nonnunquam parat, et ut Vegetius Renatus in libro rei militaris ait (122), quod *necessario amplior securitas gravius solet habere discrimen*, Henricum quodam in opido manentem incautiusque se tuentem, prædictus Heverardus collecta multitudine obsedit, ac priusquam frater ei rex ammiculari posset, expugnavit, secumque illum et gazam non parvam in propria transportavit. Rex igitur tantum fratris, immo suum, cupiens dedecus vindicare, præfatum Heverardum sibi que coniventes tot cepit conamine persequi.

20. Heverardus sane Gislebertum Lotharingarum ducem a regis fidelitate sejunxerat, cujus adjutorie regi non modice resistebat. Quamquam ²⁹⁶ enim isdem Gislebertus regis sororem haberet uxorem, maluit tamen, suscipiendi regni spe animatus, regi resistere, quam eum, ut debuerat, contra suos emulos adjuvare. Sed cum se nec sic resistere regi posse conspicerent, non incallido ²⁹⁷ secundum ho-

VARIE LECTIONES.

²⁹¹ duris 5 a. ²⁹² Surgit scilicet cum eoo 2. Surgit sed cum eoo 5 a. voce s. (scilicet) mare intellecta. ²⁹³ ultimæ syllabæ hujus vocis superscriptum sa. 4. 2. ²⁹⁴ scil. fidelitatem. ²⁹⁵ Ita supplendum cum 5 a; ad umbras 3. ²⁹⁶ Hinc lin. 6. folii 64. usque in finem paginæ primæ fol. 65. Liudprandus ipse scripsit. ²⁹⁷ incalide 4.

NOTÆ.

(118) An. 955, Nov. 1.
(119) Obiit die 14 Oct. 965.
(120) Adelstani sororem.

(121) Die 6 Sept. anni 957.
(122) Lib. III, c. 22.

minem, sed fatuo secundum Deum, accepto consilio, hujusmodi Heinricum verbis conveniunt.

21. « Si consiliis nostris te parere nobis juramento promittis, non solum, quia captus es, dimittimus; sed quod majus est, si tamen rex velis fieri, nostrum te dominum constituimus. » Hæc autem non eo dicebant, ut facerent, sed ut ejus auxilio regem facilius debellarent.

22. Habuerat plane rex nonnullas fortissimas copias, Herimannum scilicet Suevorum ducem, fratremque ejus Hutonem, atque Chuonradum cognomine Sapientem. Qui quamquam Heverardo affinitatis linea jungeretur, maluerunt tamen juste, si ²⁹⁸ necessitas incubisset, justo cum rege occumbere, quam injuste cum consanguineo triumphare. Henricus igitur præmissa jam promissione deceptus, propriis mox collectis copiis, totis viribus ipsos adjuvare regemque cœperat impugnare (an. 939). Verum quia scriptum est: *Mentita est iniquitas sibi* (Psal. xxvi, 15), libet paululum immorari, et quemadmodum tunc mentitia sit sibi iniquitas, explicare. Heverardus haud secus Gislebertum a regis fide se jungere valuit, donec regem eum se facturum promisit. Gislebertus autem Henricum hac arte decipere voluit, ut dum suo adjutorio regem devinceret, ipsum deponeret, sibi que regni solium obtineret. Verum Heverardus longe aliter disposuerat. Voluit enim, si regem posset devincere, utrosque regno privare sibi que usurpare, quemadmodum ex verbis ipsius, quæ paulo antequam moreretur uxori suæ dixit, conicere possumus. Quam dum foveret in sinu: *Jucundare, inquit, in gremio comitis, brevi lætatura in amplexibus regis.* Quod non ita accidisse et iniquitatem sibi mentitam esse tempestas indicat præsens.

23. Igitur, ut præfati sumus, hujusmodi promissione animatus immo deceptus, collecto exercitu, cum Gisleberto pariter atque Heverardo regi preparant bellum. Quos contra rex properat lætus, non eorum multitudine territus, sed de Dei pietate confisus. Sed ut scias quam facile est Deo in paucis plures vincere, et quod quisquam in abundantia virtutis suæ non salvabitur (Psal. xxxiii, 17), audi antiquum a Domino renovatum miraculum. Regis milites supra Rhenum ad locum vocabulo Bierzuni (123) pervenerant, Rhenique alveum transire jam ceperant, ignorantes, quod Henricus cum præfatis comitibus tanta eis vicinitate esset jam proximus. Perpauci denique e navibus egressi, vix equos ascendere seseque armis indui poterant, cum prenominatorum legiones non nuntiantur properantes, sed intuitu ipso cernuntur presentes. Tali igitur sese sunt mutuo sermone adgressi: Fluminis hujus, ut cernitis, magnitudo socios nostros nobis succurre, nosque

A etiam, quamvis volentes, illo redire non sinit; nec clam nobis est, quam ridiculum nostris presertim sit nationibus fortes viros se ostibus ²⁹⁹ tradere et non resistendo mortem fugere, vitamque sempiternis obpropriis comparare. Quamquam enim evadendi, quæ nonnumquam hostibus obest, oblata desperatio et supplicandi sempiternum obproprium pugnandi nobis fiduciam present: eo tamen est, quæ nos presertim, veritatis scilicet ac justitiæ, causa pugnare compellit. Si enim terrestris domus nostra resistendo injustitiæ dissolvatur, æternam non manu factam recipiemus in cælis. » His itaque dictis accensi, hostes inter cursu præpeti transeunt. Rex denique tantam suorum constantiam non sive divino instinctu ³⁰⁰ esse considerans, quoniam, fluvio ³⁰¹ intercedente, corporali præsentia subvenire suis non poterat, recordatus populi Domini, qui repugnantes sibi Amalechitas orationibus Moysi servi Dei devicerat, protinus de equo descendit, seseque cum omni populo lacrimas fundens ante victoriferos clavos manibus domini et salvatoris nostri Jesu Christi adfixos suæque lanceæ impositos in orationem dedit; quantumque justii viri, secundum beati ³⁰² sententiam Jacobi, tunc valeret oratio (Jac. v, 16), res manifesta probavit. Eo namque orante, cum ex suis nullus occumberet, hostes sunt omnes in fugam conversi; nonnullique eorum, cur fugerent, pœnitentia ignorabant, quoniam quidem pre paucitate sese insequentes hostes videre non poterant. Cesis igitur plurimis, Henricus vehementer in brachio est percussus, et quamquam loricæ triplicis fortitudo ad carnem usque ensis aciem non admitteret, pondere tamen percussione acerbæ brachium est adeo in livorem conversum, ut nullis medicorum curis ita mederi posset, ne recurrente anno permagnum dolorem sentiret. Unde et multo post hujus facinoris occasione ipsum fassi sunt hominem ³⁰³ exivisse. Sed quia lanceæ ipsius sanctæ memoriam fecimus, hic, qualiter ad eum pervenerit, inseramus.

24. Burgundionum rex Rodulfus, qui nonnullis annis Italicis imperavit, lanceam illam a Samson comite dono accepit. Erat enim exopta ³⁰⁴ cæterarum specie lancearum, novo quodam modo novaque elaborata ³⁰⁵ figura, habens juxta lumbum medium utrobique fenestras. Hæ pro pollicibus perpulcræ duæ acies usque ad declivum medium lanceæ extenduntur. Hanc igitur Constantini Magni, sancti filii Helenæ, vivificæ crucis inventricis, fuisse affirmant, quæ media in spina, quam lumbum superius nominavi, ex clavis, manibus pedibusque domini et redemptoris nostri Jesu Christi adfixis, cruces habet. Henricus itaque rex, ut erat Dei timens totiusque religionis amator, audito Rodulfum tam inestimabile donum habere cæleste, nuntiis directis

VARLÆ LECTIONES.

²⁹⁸ s. n. i. i. c. r. o. q. i. desunt 2. 3. ²⁹⁹ i. e. hostibus. ³⁰⁰ intstinctu 1. ³⁰¹ fluio 1. ³⁰² hic vox viri erasa 1. ³⁰³ homie 1. ³⁰⁴ i. e. excepta. ³⁰⁵ elaborata 1.

NOTÆ.

(123) *Birthen.* Cf. Reginonis contiq. an. 939.

temptavit, si præmiis aliquibus id posset acquirere sibi que adversus visibiles atque invisibiles hostes arma invictissima triumphumque perpetuum præparare. Quod cum rex Rodulfus modis omnibus se numquam hoc acturum ediceret, rex Henricus, quia mollire hunc muneribus non potuit, minis terrere magnopere curavit. Omne quippe regnum ejus cede atque incendiis se depopulaturum esse promisit. Quia vero quod petebatur munus erat, quo cœlestibus terra Deus conjunxerat ³⁰⁶, lapis scilicet angularis faciens utraque unum, Rodulfi regis cor emollivit, justoque regi justa juste petenti ³⁰⁷ cominus tradidit. Neque enim pace præsentis similitati locus erat. Nam et eo, qui his crucifixus est, a Pilato ad Herodem properante, facti sunt amici in illa die, qui prius inimici erant ad invicem. Quanto autem amore rex Henricus præfatum inestimabile donum acceperit, cum in nonnullis rebus, tum in hoc præsertim claruit, quod non solum eo dantem se auri argentique muneribus, verum etiam Suevorum provincie parte non minima honoravit. Deus autem, qui quo quisque quid animo peragat, intuetur, non muneris quantitatis sed bonæ voluntatis inspector ac retributor, quanta ob prælibatam rem mercede æterno in sæculo pium donaverit regem, iudiciis quibusdam hoc etiam in tempore prodidit, dum contra se insurgentes hoc victorifero præeunte signo semper hostes terruit atque fugavit. Hac igitur occasione, immo Dei voluntate, sanctam rex Henricus rompheam adeptus est; quam filio suo, de quo ³⁰⁸ in præsentiarum nobis sermo est decedens cum regno simul hereditario dereliquit. Qui quanta donum inestimabile veneratione coluerit, victoria non solum indicat præsens, verum divinorum, ut prompturi sumus, admiranda largitio munerum. His itaque perterritis atque fugatis, rex rediit, non tantum de divina miseratione magnificus.

25. Libet autem paululum immorari, et quod non fortuito sed Deo disponente hæc ita acciderint, enarrare. Quod luce nobis clarius constabit ³⁰⁹, si domini et salvatoris nostri Jesu Christi apparitionem, quæ post resurrectionem mulieribus ac discipulis facta est, in medium proferamus. Fidem Petri, dilectionem Joannis supra pectus magistri in cena recumbentis, Thomas firmiter noverat, eos ad sepulcrum cucurrisset, nichilque præter lintamina invenisse audierat, angelorum etiam visiones, qui eum vivere assererent, mulieribus apparuisse cognoverat. Sed esto; forte enim mulierum infirmitatem considerans, mulieribus non credebat. Cedo, inquam, sancte Thoma, si duobus discipulis ad castellum Emmaus properantibus, quibus non solum apparuit, sed et scripturas quæ de se erant apperuit ³¹⁰, immo etiam secundum con-

suatum morem panem benedixit, fregit, ac dedit, non credis; omnibus tamen condiscipulis, quibus januis clausis apparuit, quid fidem non adhibere contendis? Meministine, inquam, eundem Dominum et præceptorem tuum, cui te commoriturum promittebas, ante passionem hæc omnia prædixisse? Ait namque: « Ecce ascendimus Jherosolimam, et consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis. Tradetur enim gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur, et postquam flagellaverint, occident eum, et die tertia resurget (*Luc. xviii, 31*). Cur itaque eum resurrexisse dubitas, cum gentibus traditum, flagellatum, consputum, crucifixum, sicut prædixerat, videas? Haud ab re est, quod Deum tuum manibus propriis tractare contendis. Ipse namque rex noster, qui ante sæcula operatus est salutem in medio terræ (*Psal. lxxiii, 12*), qui novit omnia antequam fiant, multos præviderat hoc errore perituros, ut est, misericors et clemens: « Infer, ait, dignum huc, et mitte manum tuam in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis (*Joan. xx, 27*). » Ἐξάουδα δὲ, Θομα ἄγιε, exauda de Thoma agie, quod est: confitere autem Thoma sancte, et tua dubietate omne nostrum exclude amphibolum. Dominus, inquit, meus et Deus meus. O ambiguum omni laude dignissimum! O dubium cunctis sæculis prædicandum! Si tu non dubitares, non ego tam firmiter crederem. Si mulierum credentium, si condiscipulorum fidem hereticis, qui non vero corpore dominum nostrum Jesum Christum resurrexisse latrabant, diceremus, multa nobis argumenta diabolica calliditate opponerent. Sed cum dubitantem Thomam corpus tractasse, vulnerum cicatrices tetigisse, ac mox dubitatione remota Deum et Dominum exclamasse audiunt, qui prius erant multisoni, mox ut pisces videntur insoni; cognoscentes quia et vera caro est, quæ tractari potuit, et Deus, qui clausis januis intravit. Et quod Thomas dubitavit, non fors sed divina dispensatio fuit. Sic itaque, sic, rex piissime, inseparata ob militum paucitatem victoria divinæ consilium providentiæ fuit, volens mortalibus indicare quam carus Deo esset qui orando tam immensum cum paucissimis triumphum optinere promeruit. Forte enim, immo certe, et tu prius ignorabas, quam carus Deo existeres; quod post te cognoscere fecit, cum tanta victoria honoravit. Sancti etenim viri quid virtutis habeant, et quanti in conspectu divini examinis consistant, nisi probaverint, ignorant; quod ad Abraham filium immolare cupientis ³¹¹ ex verbis angeli dicentis colligere possumus; ait enim: « Ne extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quicquam; nunc cognovi quod timeas Domi-

VARLÆ LECTIONES.

³⁰⁶ conjunxerat 4. ³⁰⁷ petententi 1. ³⁰⁸ suo unde (5. 5 a.) 5 a* *Vita S. Gerardi Broniensis c. 18.* ³⁰⁹ con constabit 1. *duabus lincis.* ³¹⁰ i. e. aperuit. ³¹¹ lege cupientem; *constructio scilicet hæc est: Quod colligere possumus ex verbis angeli dicentis ad Abraham cupientem filium immolare.*

minem, sed fatuo secundum Deum, accepto consilio, hujusmodi Heinricum verbis conveniunt.

21. « Si consiliis nostris te parere nobis juramento promittis, non solum, quia captus es, dimittimus; sed quod majus est, si tamen rex velis fieri, nostrum te dominum constituimus. » Hæc autem non eo dicebant, ut facerent, sed ut ejus auxilio regem facilius debellarent.

22. Habuerat plane rex nonnullas fortissimas copias, Herimannum scilicet Suevorum ducem, fratremque ejus Hutonem, atque Chuonradum cognomine Sapientem. Qui quamquam Heverardo affinitatis linea jungeretur, maluerunt tamen juste, si ²⁹⁸ necessitas incubisset, justo cum rege occumbere, quam injuste cum consanguineo triumphare. Heinricus igitur præmissa jam promissione deceptus, propriis mox collectis copiis, totis viribus ipsos adjuvare regemque cæperat impugnare (an. 939). Verum quia scriptum est: *Mentita est iniquitas sibi* (Psal. xxvi, 15), libet paululum immorari, et quemadmodum tunc mentitia sit sibi iniquitas, explicare. Heverardus haud secus Gislebertum a regis fide sejungere valuit, donec regem eum se facturum promisit. Gislebertus autem Heinricum hac arte decipere voluit, ut dum suo adjutorio regem devinceret, ipsum deponeret, sibi que regni solium obtineret. Verum Heverardus longe aliter disposuerat. Voluit enim, si regem posset devincere, utrosque regno privare sibi que usurpare, quemadmodum ex verbis ipsius, quæ paulo antequam moreretur uxori suæ dixit, conicere possumus. Quam dum foveret in sinu: *Jucundare, inquit, in gremio comitis, brevi lætatura in amplexibus regis.* Quod non ita accidisse et iniquitatem sibi mentitam esse tempestas indicat præsens.

23. Igitur, ut præfati sumus, hujusmodi promissione animatus immo deceptus, collecto exercitu, cum Gisleberto pariter atque Heverardo regi preparant bellum. Quos contra rex properat lætus, non eorum multitudine territus, sed de Dei pietate confisus. Sed ut scias quam facile est Deo in paucis plures vincere, et quod quisquam in abundantia virtutis suæ non salvabitur (Psal. xxxiii, 17), audi antiquum a Domino renovatum miraculum. Regis milites supra Rhenum ad locum vocabulo Bierzuni (123) pervenerant, Rhenique alveum transire jam ceperant, ignorantes, quod Heinricus cum præfatis comitibus tanta eis vicinitate esset jam proximus. Perpauci denique e navibus egressi, vix equos ascendere seseque armis indui poterant, cum prenominatorum legiones non nuntiantur properantes, sed intuitu ipso cernuntur presentes. Tali igitur sese sunt mutuo sermone adgressi: Fluminis hujus, ut cernitis, magnitudo socios nostros nobis succurre, nosque

A etiam, quamvis volentes, illo redire non sinit; nec clam nobis est, quam ridiculum nostris presertim sit nationibus fortes viros se ostibus ²⁹⁹ tradere et non resistendo mortem fugere, vitamque sempiternis obpropriis comparare. Quamquam enim evadendi, quæ nonnumquam hostibus obest, oblata desperatio et supplicandi sempiternum obproprium pugnandi nobis fiduciam prestent: eo tamen est, quæ nos presertim, veritatis scilicet ac justitiæ, causa pugnare compellit. Si enim terrestris domus nostra resistendo injustitiæ dissolvatur, æternam non manu factam recipiemus in cælis. » His itaque dictis accensi, hostes inter cursu præpeti transeunt. Rex denique tantam suorum constantiam non sive divino instinctu ³⁰⁰ esse considerans, quoniam, fluvio ³⁰¹ intercedente, corporali præsentia subvenire suis non poterat, recordatus populi Domini, qui repugnantes sibi Amalechitas orationibus Moysi servi Dei deviccrat, protinus de equo descendit, seseque cum omni populo lacrimas fundens ante victoriferos clavos manibus domini et salvatoris nostri Jesu Christi adfixos suæque lanceæ impositos in orationem dedit; quantumque justi viri, secundum beati ³⁰² sententiam Jacobi, tunc valeret oratio (Jac. v, 16), res manifesta probavit. Eo namque orante, cum ex suis nullus occumberet, hostes sunt omnes in fugam conversi; nonnullique eorum, cur fugerent, pœnitentia ignorabant, quoniam quidem pre paucitate sese insequentes hostes videre non poterant. Cesis igitur plurimis, Heinricus vehementer in brachio est percussus, et quamquam loriciæ triplicis fortitudo ad carnem usque ensis aciem non admitteret, pondere tamen percussione acerbæ brachium est adeo in livorem conversum, ut nullis medicorum curis ita mederi posset, ne recurrente anno permagnum dolorem sentiret. Unde et multo post hujus facinoris occasione ipsum fassi sunt hominem ³⁰³ exivisse. Sed quia lanceæ ipsius sanctæ memoriam fecimus, hic, qualiter ad eum pervenerit, inseramus.

24. Burgundionum rex Rodulfus, qui nonnullis annis Italicis imperavit, lanceam illam a Samson comite dono accepit. Erat enim exopta ³⁰⁴ cæterarum specie lancearum, novo quodam modo novaque elaborata ³⁰⁵ figura, habens juxta lumbum medium utrobique fenestras. Hæ pro pollicibus perpulcræ duæ acies usque ad declivum medium lanceæ extenduntur. Hanc igitur Constantini Magni, sanctæ filii Helenæ, vivificæ crucis inventricis, fuisse affirmant, quæ media in spina, quam lumbum superius nominavi, ex clavis, manibus pedibusque domini et redemptoris nostri Jesu Christi adfixis, cruces habet. Heinricus itaque rex, ut erat Dei timens totiusque religionis amator, audito Rodulfum tam inestimabile donum habere cæleste, nuntiis directis

VARIE LECTIONES.

²⁹⁸ s. n. i. i. c. r. o. q. i. *desunt* 2. 3. ²⁹⁹ i. e. hostibus. ³⁰⁰ intstinctu 1. ³⁰¹ fluio 1. ³⁰² hic vox viri erasa 1. ³⁰³ homie 1. ³⁰⁴ i. e. excepta. ³⁰⁵ elaborata 1.

NOTÆ.

(123) *Birthen*. Cf. Reginonis contiq. an. 939.

temptavit, si præmiis aliquibus id posset acquirere sibi que adversus visibiles atque invisibiles hostes arma invictissima triumphumque perpetuum præparare. Quod cum rex Rodulfus modis omnibus se numquam hoc acturum ediceret, rex Henricus, quia mollire hunc muneribus non potuit, minis terrere magnopere curavit. Omne quippe regnum ejus cede atque incendiis se depopulaturum esse promisit. Quia vero quod petebatur munus erat, quo cœlestibus terra Deus conjunxerat ³⁰⁶, lapis scilicet angularis faciens utraque unum, Rodulfi regis cor emollivit, justoque regi justa juste petenti ³⁰⁷ cominus tradidit. Neque enim pace præsentis similitati locus erat. Nam et eo, qui his crucifixus est, a Pilato ad Herodem properante, facti sunt amici in illa die, qui prius inimici erant ad invicem. Quanto autem amore rex Henricus præfatum inestimabile donum acceperit, cum in nonnullis rebus, tum in hoc præsertim claruit, quod non solum eo dantem se auri argentique muneribus, verum etiam Suevorum provincie parte non minima honoravit. Deus autem, qui quo quisque quid animo peragat, intuetur, non muneris quantitatis sed bonæ voluntatis inspector ac retributor, quanta ob prælibatam rem mercede æterno in sæculo pium donaverit regem, iudiciis quibusdam hoc etiam in tempore prodidit, dum contra se insurgentes hoc victorifero præeunte signo semper hostes terruit atque fugavit. Hac igitur occasione, immo Dei voluntate, sanctam rex Henricus rompheim adeptus est; quam filio suo, de quo ³⁰⁸ in præsentiarum nobis sermo est decedens cum regno simul hereditario dereliquit. Qui quanta donum inestimabile veneratione coluerit, victoria non solum indicat præsens, verum divinorum, ut prompturi sumus, admiranda largitio munerum. His itaque perterritis atque fugatis, rex rediit, non tantum de divina miseratione magnificus.

25. Libet autem paululum immorari, et quod non fortuito sed Deo disponente hæc ita acciderint, enarrare. Quod luce nobis clarius constabit ³⁰⁹, si domini et salvatoris nostri Jesu Christi apparitionem, quæ post resurrectionem mulieribus ac discipulis facta est, in medium proferamus. Fidem Petri, dilectionem Joannis supra pectus magistri in cena recumbentis, Thomas firmiter noverat, eos ad sepulcrum cucurrisset, nichilque præter lintamina invenisse audierat, angelorum etiam visiones, qui cum vivere assererent, mulieribus apparuisse cognoverat. Sed esto; forte enim mulierum infirmitatem considerans, mulieribus non credebat. Cedo, inquam, sancte Thoma, si duobus discipulis ad castellum Emmaus properantibus, quibus non solum apparuit, sed et scripturas quæ de se erant apperuit ³¹⁰, immo etiam secundum con-

suatum morem panem benedixit, fregit, ac dedit, non credis; omnibus tamen condiscipulis, quibus januis clausis apparuit, quid fidem non adhibere contendis? Meministine, inquam, eundem Dominum et præceptorem tuum, cui te commoriturum promittebas, ante passionem hæc omnia prædixisse? Ait namque: « Ecce ascendimus Jherosolimam, et consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis. Tradetur enim gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur, et postquam flagellaverint, occident eum, et die tertia resurget (*Luc. xviii, 31*). Cur itaque eum resurrexisse dubitas, cum gentibus traditum, flagellatum, consputum, crucifixum, sicut prædixerat, videas? Haud ab re est, quod Deum tuum manibus propriis tractare contendis. Ipse namque rex noster, qui ante sæcula operatus est salutem in medio terræ (*Psal. lxxiii, 12*), qui novit omnia antequam fiant, multos præviderat hoc errore perituros, ut est, misericors et clemens: « Infer, ait, dignum huc, et mitte manum tuam in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis (*Joan. xx, 27*). » Ἐξάουδα δὲ, Θομαῖ ἄγιε, exauda de Thoma agie, quod est: confitere autem Thoma sancte, et tua dubietate omne nostrum exclude amphibolum. Dominus, inquit, meus et Deus meus. O ambiguum omni laude dignissimum! O dubium cunctis sæculis prædicandum! Si tu non dubitares, non ego tam firmiter crederem. Si mulierum credentium, si condiscipulorum fidem hereticis, qui non vero corpore dominum nostrum Jesum Christum resurrexisse latrabant, diceremus, multa nobis argumenta diabolica calliditate opponerent. Sed cum dubitantem Thomam corpus tractasse, vulnerum cicatrices tetigisse, ac mox dubitatione remota Deum et Dominum exclamasse audiunt, qui prius erant multisoni, mox ut pisces videntur insoni; cognoscentes quia et vera caro est, quæ tractari potuit, et Deus, qui clausis januis intravit. Et quod Thomas dubitavit, non fors sed divina dispensatio fuit. Sic itaque, sic, rex piissime, inseparata ob militum paucitatem victoria divinæ consilium providentiæ fuit, volens mortalibus indicare quam carus Deo esset qui orando tam immensum cum paucissimis triumphum optinere promeruit. Forte enim, immo certe, et tu prius ignorabas, quam carus Deo existeres; quod post te cognoscere fecit, cum tanta victoria honoravit. Sancti etenim viri quid virtutis habeant, et quanti in conspectu divini examinis consistant, nisi probaverint, ignorant; quod ad Abraham filium immolare cupientis ³¹¹ ex verbis angeli dicentis colligere possumus; ait enim: « Ne extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quicquam; nunc cognovi quod timeas Domi-

VARLÆ LECTIONES.

³⁰⁶ conjunxerat 4. ³⁰⁷ petententi 1. ³⁰⁸ suo unde (5. 5 a.) 5 a* *Vita S. Gerardi Broniensis c. 18.* ³⁰⁹ con constabit 1. *duabus lineis.* ³¹⁰ i. e. aperuit. ³¹¹ lege cupientem; *constructio scilicet hæc est: Quod colligere possumus ex verbis angeli dicentis ad Abraham cupientem filium immolare.*

num (*Gen. xii, 12*), » id est te ipsum et posteros cognoscere feci. Noverat enim Dominus et ante quam filium immolare vellet, quanta Abraham patriarcha sanctus eum caritate diligeret; sed is qui diligebat, quam perfecte diligeret, non novit, donec per dilecti filii immolationem apertissime claruit. Possumus et hanc ex beati Petri promissione sententiam approbare. « Domine, inquit, tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire. » Cui Dominus: « Dico tibi, ait, Petre, non cantabit in hac nocte gallus, donec ter abneges nosse me (*Luc. xii, 33*). » O sancte Petre, melius quam tu te novit qui fecit te. Tu profiteris, quemadmodum putas, veram fidem; sed qui priusquam fiant omnia novit, ter se negaturum te esse prædixit. Hujus quippe sententiæ non inmemor, cum te postmodum, an se diligeres ³¹², interrogaret, magis ipsi credens quam tibi, amorem tuum hac temperata responsione declarasti, dicens: « Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te (*Joan. xxi, 15*). Conscientia quidem mea plus diligo te quam me, nisi quia te diligendo diligo me. Utrum autem, ut existimo, ita sese veritas habeat, ipse quam ego melius nosti, qui me ut essem fecisti, ei ut te diligerem amore justissimo inflammasti. » Bone itaque rex, non ob tuam hoc sed ob infirmorum actum est fidem, qui victoriam non nisi in multitudine putant consistere et humanas res non nisi in fortuito provenire. Scimus enim, quia et si cum milibus ³¹³ legionibus transires ac victoriam optineres, non eam tibi, sed Domino, imputares. Et hæc ratio est, quod te in paucis orando voluit vincere, ut et in se sperantes ad amorem sui magis accenderet, et, te quantum diligeret, nescientibus indicaret, Sed his obmissis, ad narrandi seriem redeamus ³¹⁴.

26. Est in Alsaciæ partibus castellum, Brisicau (124) patrie vocabulo nuncupatum, quod et Rhenuis immodum insulæ cingens, et naturalis ipsa loci asperitas munit. In hoc itaque suorum Heverardus posuerat multitudinem militum, quorum terrore non solum magnam sibi partem præfatæ provinciæ vendicabat, verum etiam circumcirca regis fideles misere laniabat. Rex denique bonus, non quæ sua sed quæ suorum erant considerans, collecto exercitu, in Alsatiæ, ut præfatum castrum obsideat, præficioitur. Cumque eodem pervenisset, Frederici, qui eum eo tunc simul aderat, Mogontinæ sedis archiepiscopi, exhortatione episcoporum quamplurimi, defixis noctu per girum amissis tentoriis, cœperunt regem deserere clamque ad civitates proprias fugere, Frederico cum eodem subdole permanente. Quod regis milites considerantes, hujusmodi regem sunt sermone adgressi: « Consule, rex

saluti tuæ, loca hæc deserens et Saxoniam petens. Nec clam te est, quod Heinricus frater tuus bellum tibi inferre conetur; qui si tam prævas tecum esse copias senserit, ita irruet repentinus, ut nec fugiendi quidem sit locus. Melius est igitur reparato exercitu iterum redire, quam aut mori misere, aut turpiter fugere. » Quibus rex inperterritus, ut quondam suis Judas cognomento Machabæus: « Nolite, ait, nolite talia loqui; et si adpropinquavit tempus nostrum, moriamur in virtute, et non inferamus crimen gloriæ nostræ (*I Machab. ix, 10*). Melius est enim pro vera justitia mortem subire, quam eam fugiendo turpiter vivere. Denique si illos Dei ordinationi resistentes, auxilium a multitudine sola et non a Deo sperantes, injuste præliari, mori et ad irremissibiles heretri pœnas descendere juvat, nichilominus non immodico acrius pugnare delectet, qui et præliari pro justitia securi, et præliando, si sors carnis universæ acciderit, securius possumus mori. Nam pro justitia pugnaturus, ob copiarum paucitatem ante pugnae experimentum terga dare, Deo diffidere est. » His dictis non solum eos a fugæ proposito revocavit, verum etiam, ut vehementer pugnarent, protinus animavit.

27. Unum autem, unum, pater egregie, velim diligenter attendas; quod cum audieris, plus eum animi passiones quam hostes vicisse miraberis. Hujusmodi vincere adversarios, permittente Deo, nonnumquam et peccatores possunt; inconcussam autem animi tenere virtutem, prosperis scilicet non elevari et adversis non frangi, perfectorum solummodo est. Audi igitur in tanta hac fluctuante procella quo fidei supra petram, quæ Christus est, sit ardore fundatus. Comes quidam tunc prædives secum erat, cujus multitudo militum regis aciem condecorabat. Hic itaque videns, quam plurimos ex regis acie desertores ac transfugas fieri, non interiorum sed exteriorum considerans hominem, tacitus hæc secum volvere cepit: « Quicquid regem in hac turbatione constitutum petiero, sine dubio impetrabo, præsertim cum et acre bellum nobis immineat, ac ne se deseram timeat. » Nuntiis itaque directis, regi supplicat, ut abbatiæ quamdam Laresheim dictam ³¹⁵, prædiis ditissimam, ei concedat; cujus possessionibus quod sibi decratas militibus suis ministrare prævaleat. Rex autem, columbina non solum sed, ut erat, vipperina caliditate suffarcinatus, non hoc quod portenderet ³¹⁶ animadvertere minime potuit; unde et hujusmodi nuntiis apologeticum dedit: « Illi, quid super hæc re sentiam, verbis ipse potius explicabo quam nuntiis. » Quod qui hoc direxerat audiens, immensa est

VARLE LECTIONES.

³¹² diligeres 1. ³¹³ XII milibus 4. 2. 3. 5. XII 5 a. duodecim 5 a*. ³¹⁴ ad alia festinemus 5. 5 a. 5 a*. ³¹⁵ l. d. desunt 3. laresheim 2. laresheim vel loresheim 5. ³¹⁶ portenderet 1.

NOTE,

(124) *Breisach*,

animi affectus leticia, sperans, se quod poposcerat impetrasse. Unde et moræ ³¹⁷ impaciens, regem adit, eumque sententiam super hac re promere postulavit. Cui rex, populo circumstante: « Obcedere, inquit, magis oportet Deo quam hominibus. Quis enim sanum sapiens ignorat, te hæc non petitionis humilitate sed comminationis auctoritate dixisse? Scriptum est: *Nolite sanctum dare canibus* (Matth. vii, 6). Quod quamvis a doctoribus spiritaliter intelligendum esse prædicetur, ego tamen satis me dare sanctum canibus censeo, si monasteriorum prædia, quæ a religiosis viris Deo sunt militantibus tradita, tulero, sæculoque militantibus dederò. Tibi vero tam procaciter injusta petenti, sub testimonio totius populi, nec hoc nec aliud te unquam a me accepturum esse testificor. Si cordi tibi est ceteris cum infidelibus avolare, quanto citius, tanto melius. » His auditis, quia facies mentis est speculum cordis ³¹⁸, verecundiam vultus rubore nudavit, concitusque regis ad pedes corruens, se peccasse, se graviter deliquisse, confessus est. Perpende itaque, qua constantia ³¹⁹ aethera Dei non solum visibiles, verum etiam invisibiles conterat hostes; antiquus etenim hostis non eum se nocuisse putavit, dum tot fortissimos principes contra illum surgere persuasit, fratrem otiam, qui ei regnum auferret, instigavit, quoniam exteriora hæc esse damna cognovit; unde et præfatum comitem ad expetendam sanctorum hereditatem incitavit, quatinus eo rex velocius offensam Dei incurreret, quo servorum Dei stiendiis suis injuste militibus traderet. Verum quia nequivit, nunc, quantum rex **C** sanctus, ob temptationis hujus constantiam Deo pro se pugnante, creverit, in medium proferamus.

28. David sanctus ex persona Domini dicit: « Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, pro nichilo forsitan inimicos ³²⁰ eorum humiliassem, et super tribulantes eos misissem manum meam (Psal. lxxx, 14). » Quod in hoc rege Dominum audiente atque in viis ejus ambulante esse completum, quam prompturus sum, ratio declarabit. Heverardus atque Gislebertus, audito regem in Alsatia esse, quoniam neminem, qui eis resisteret, verebantur, permagno collecto exercitu, Rheni alveum ad Andernacha pertranseunt, regisque fideles circumquaque demoliri procedunt. Huto sane, Herimanni Suevorum ducis frater, necnon et Chuonradus **D** cognomento Sapiens, quos superius regi diximus esse fideles, ipsi in partibus erant. Sed quia eorum copiæ istorum copiis multo inferiores extiterant, his occurrere ³²¹ trepidabant. Verum jubente Deo, non locutionis sed inspirationis modo, hos multis cum spoliis redeuntes pone secuntur. Cumque paululum processissent, quidam eis flens et ejulans obviavit

A sacerdos. Qui rogatus ab eis unde iret, cur fieret? « Ab istis, inquit, prædonibus ego venio, qui paupertatis meæ erumnam uno quod solum possederam jumento ablato dilatarunt. » Quod cum præfati ³²² Huto ac Chuonradus audirent, si Gislebertum atque Heverardum viderit, examussim sunt sciscitati. Quo respondente: « Quoniam cum præda cunctis pœne trans Rhenum missis, ipsi soli cum eorum electis militibus, quod nec bene vertat! capiunt cibum; » tanta celeritate super eos irruunt, ut, si videres, non eos currere ³²³ sed diceres transvolare ³²⁴. Quid plura? Heverardus gladiis occiditur, Gislebertus Rheni undis submergitur, quas quoniam præ multitudine sorbere ³²⁵ non potuit, anima recedente defecit. Cæterorum vero nemo aufugit, qui non aut vivus ligaretur, aut gladio truncaretur. Vides igitur, quemadmodum super regem tribulantes Dominus manum miserit, quem in viis suis ambulasse cognovit.

29. Dum hæc aguntur, rex in Alsatia horum inscius, mori potius quam adversarios fugere est paratus. Accidit itaque, ut, quemadmodum ei moris erat, mane primo, quoniam æcclesia longe aberat, super equum conscenderet ³²⁶, eoque se munitum orationibus iret, dum directis procul obtutibus, obviare sibi nimia celeritate hominem vidit, quem illico nuntium esse intellexit ³²⁷. Et quia is qui venerat prospera nuntiabat, mox ut regem vidit, subsequaturam letitiam quodam prologo hilaritatis ostendit. Hoc igitur inditio, quia secunda eum qui aderant nuntiare intellegunt, arrectis auribus ut eum audiant currant. Quibus moderata hujus processio, capillorum ac bestium compositio, honesta salutatio, annus erat. Vidit rex populum anhelare, et quod dicendi moram ³²⁸ nuntius faceret, graviter ferre. « Age, ait, ad quod missus es fare, præposterato ordine rem prius injice ³²⁹, circumstantium metus adime, eorumque animos gaudio exple; dehinc per longa exorsa et rhetorum prohœmia salutationibus nos demulce, Non qualiter, sed quid dicas, præsens tempus expectat. Malumus enim rusticana simplicitate lætari, quam Tulliana facetia periclitari. » His auditis, Heverardum atque Gislebertum hominem exutos esse, primo impetu nuntiavit, volentemque, qualiter hoc acciderit, prosequi, rex manu compe-scuit, ac mox de equo descendit, seseque, cum lacrimis Deo gratias agens, in orationem dedit. Qua expleta, surrexit, atque itinere quo cœperat Deo se commendaturum ad ecclesiam tendit.

30. Hoc in tempore Bertaldus Bagoariorum dux, Arnulfi ducis frater, vir strenuus, regis partibus toto favebat conamine. Xolens itaque rex, ut quemadmodum tribulationis præteritæ ita et læticie præsen-

VARIE LECTIONES.

³¹⁷ more 1. ³¹⁸ post mentis et post cordis puncta habentur 1. ³¹⁹ constantia 1. ³²⁰ inimicus 1. ³²¹ occurrere 1. ³²² præfato 1. ³²³ curre 1. ³²⁴ tranvolare 1. ³²⁵ exorbere præ multitudine (5. 5 a) 5 a°. Vita S. Gerardi Broniensis c. 19. ³²⁶ conscenderet 1. ³²⁷ intellexit 1. Et quia i. q. v. p. n. m. ut r. v, desunt 5. 5. a. 6 a°. ³²⁸ memoram 1. ³²⁹ injuce 1.

lis fieret particeps, sequenti die, quanta erga eum Dominus beneficia egerit, nunciis directis apperuit. Cui etiam in augmentum læticiæ, quoniam conjugali ³³⁰, minime tenebatur vinculo, demandavit ac juramento promittere fecit, ut si sororem suam, scilicet Gisleberti uxorem, habere posset, eam illi conjugio copularet; quod si minus procederet, ipsius Gisleberti ex eadem sorore genitam, quam pœnes se habuerat, fere jam nubilem, maritali ei conjugio traderet. Quo audito, Bertaldus immenso est gaudio affectus: elegitque potius nondum nubilem filiam expectare, quam matrem, quæ jam nupserat, tollere.

31. Fridericus denique Magonciacensis ecclesiæ archiepiscopus, cujus consilio episcoporum nonnulli regem dimiserant, ut quam occulte gestabat jam infidelitas cunctis pateret, decem ferme ante prænominatorum diebus interitum regem deseruit, ac Magonciam concitus venit; in qua nichil moratus, Metensem urbem adit. Disposuerat enim regis frater Heinricus, redeuntibus Heverardo atque Gisleberto, cum eodem Friderico isthic exercitum congregare, sicque regi in Alsatia degenti bellum maximum præparare. Cumque illo pervenisset nominatus archiepiscopus, insperate et non oportune nuntii ei occurrunt, qui jam prælibatos principes morte intercedente non vivere dicunt. Quo audito, animo consternatus, quid faceret penitus ignorabat.

32. Rex interea, Alsatiam deserens, Franciam occupabat ³³¹. Cujus ob metum Magonciæ cives redeuntem archiepiscopum intra urbis mœnia non

A suscipiunt. Unde factum est, ut non multo post a regis fidelibus captus, et ante sui præsentiam adductus, custodiæ sit in Saxonia traditus. In qua aliquandiu commoratus, miseratione regis dignitati est pristina restitutus.

83. Heinricus denique regis, fratris scilicet sui, terrore exanimatus, in castellum vocabulo Capræmons, ingeniis non solum hominum, verum natura ipsa munitum, ingredi voluit. Quod soror ejus, vidua videlicet Gisleberti, prænosens, non solum ne id facere posset prohibuit, verum hujusmodi eum sermonibus convenit: « Pro! non tete miseriarum mearum ledet, quas conjugate interempto perperior, nisi etiam meis te in municionibus occludendo regis iram super regionem hanc velut aquam effundas? Non feram, non patiar, non sinam; non tanta vecordia michi innata inerit, ut ex meis incommodis tua compares commoda. »

34. Ilis Heinricus auditis, cum aliud quod faceret ignoraret, adsumptis secum, quorum præsidio juretur, quibusdam episcopis, die quadam nudus pedibus regis ad pedes ipso ignorante pervenit, supplexque misericordiam imploravit. Cui rex: « Indignum, inquit, facinus tuum misericordiam non meretur. Verum quia video te humiliatum coram me, non inducam malum super te. » Jussit eum itaque rex ad palatium suum, quod in Francia in loco qui Ingelheim dicitur constitutum est, proficisci, sollerti- que illum vigilantia custodiri, quoad iræ remota paululum egritudine, quid super eo faceret, sapientum consilio definiret.

EXPLICIT LIBER QUARTUS DEO GRATIAS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI QUINTI.

1. Qualiter Herimannus Suevorum dux Liutulfo filio regis filiam suam nomine Itam conjugem daret.
2. De eclipsi solis et apparitione cometæ.
3. De eo quod rex Hugo Romam quotannis oppreserat.
4. De Berengario et Anscario fratribus, quorum Anscarium in Camerino et Spoletto marchionem constituerat.
5. De Serlione quem rex Hugo contra Anscarium mittit, et de verbis Anscarii ³³².
6. De bono consilio Wikberti boni militis, et malo Arcodi mali militis ³³³.
7. De prima pugna inter Sarlionem et Anscarium, in qua Wikbertus occisus est fugiitque Arcodus.
8. De alia pugna, in qua Anscarius Hattonem comitem hasta occidit, ac postmodum de equo cadens ab hostibus est ipse occisus, Sarliusque marca potitur.
9. De Hugone rege, qui Constantinopolim nuntios dirigit propter naves et Grecum ignem.
10. De rege Hugone, qui Berengarium execrare ³³⁴ voluit, sed propter Lotharium non potuit, qui hoc Berengario nuntiavit; et de fuga ejusdem Berengarii uxorisque ejus.
11. Inprecatio contra montes qui Berengarium et Willam transire permiserunt.
12. Qualiter Herimannus dux Berengarium suscepit et ante regis præsentiam duxit.
13. De eo quod rex Hugo nuntios suos regi Ottoni dirigit, pollicens pecuniam si Berengarium non recipiat, quod omnino impetrare non valuit.
14. De eo quod imperator Grecorum Romanos Hugonem rogat, ut suam filiam conjugem suo det nepoti filio Constantini.
15. De pugna navali quam Romanos cum Ingero rege Russorum fecit, quem mirabiliter vicit.
16. De eo quod rex Hugo ad Fraxinetum pergens, Grecos cum navibus eo dirigit.
17. De eo quod rex Hugo Fraxinetum destruere potuit sed noluit.

VARIE LECTIONES.

³³⁰ conjugali 1. ³³¹ occubabat 1. ³³² hucusque index codicis 3. cujus tamen textus non nisi capite 18 finitur. ³³³ hucusque prima manu, reliqua indicis capita manu secunda 1. ³³⁴ i. e. execrare.

18. De Amedeo Berengarii milite, qui exploratum A in Italiam venit.
19. De eo quod rex Hugo pactum Hungariis dedit eosque in Hispaniam misit.
20. De eo quod rex Hugo filiam suam, quam ex concubina habuerat, Constantinopolim mittit.
21. De fortitudine et pulchritudine Constantinopolitani palatii, et qualiter Stephanus atque Constantinus suum patrem de palatio eiecerint et monachum fecerint.
22. De eo quod idem voluerunt Constantinum Porphyrogenitum deicere; a quo sunt et ipsi capti atque in monasterium missi; et per quem eorum consilium sit palam factum.
23. De yronica patris susceptione et locutione, quando filii ad monasterium venerunt.
24. Oratio imperatoris Romani, quam pro filiis B egit, Deo gratias agens.
25. De eo quod Constantinus et Stephanus custodia observantur.
26. De adventu desiderati Berengarii in Italiam, et quod Mannasses ejus partibus favet.
27. Qui principes prius Hugonem desererent, et cur.
28. De eo quod rex Hugo filium suum Lotharium Mediolanium mittit, ab misericordiam omnium Italarum.
29. De Joseph episcopo per Berengarium Brixia expulso, et Antonio eodem constituto.
30. Cur Berengarius Placentinum et Papiensem dimitteret episcopos, et cur Liudprandum clericum parentes sui Berengario commendaverint.
31. De Hugone rege qui cum omni pecunia in Provinciam ivit, et de Raimundo qui suus miles factus est.
32. De uxore Berengarii quæ passa est crimen incesti, et qualiter inde sit liberata.
33. De pecunia quam Berengarius causa Hungariorum pauperibus et ecclesiis Dei tulit.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT LIBER QUINTUS.

1. (*An.* 939.) Factum est, ut post mortem Heverardi atque Gisleberti, necnon et Heinrici fratris regis inclusionem, concurrentibus undique ad regem congratulationis causa proceribus, veniret et vir ditissimus, Suevorum dux Herimannus; qui post congratulationis satietatem talibus regem est adgressus sermonibus: « Non clam domino meo est, cum prædiorum latitudine, tum pecuniarum immensitate prædivitem me absque liberis esse; nec est præter unam parvulam gnatam, qui mearum rerum me decedente heres existat. Placeat itaque domino meo regi filium suum parvulum LIUTOLFUM mihi adoptare in filium, quatinus unicæ filiæ meæ maritali commertio sociatus, me migrante mearum fiat rerum hereditate magnificus. » Hoc itaque quia placuit regi consilium, quod poposcerat sine dilatione complevit.

2. Hoc in tempore (*Jul.* 19), ut ipsi bene nostis, sol magnam et cunctis terribilem passus est eclipsin, sexta feria, hora diei tertia; qua etiam die Abderahamen³³³, rex vester, a Radamiro christianissimo rege Gallitiæ in bello est superatus (125). Sed et in Italia octo continuis noctibus miræ magnitudinis cometa apparuit, nimis proceritatis igneos ex sese radios fundens, subsequituram non multo post famem portendens, quæ magnitudine sui misere vastabat Italiam.

3. Ea siquidem tempestate, Hugone rege turpiter expulso, Albericus, ut præfati sumus, Romane civitatis monarchiam obtinebat. Quem rex Hugo quot-

annis graviter opprimebat, gladio et igne quæ poterat universa consummans³³⁶, adeo ut civitates præter Romam, in qua ipse consederat, omnes auferret. Sed et ipsam sine dubio cum depopulando tum cives muneribus corrumpendo conquiret, nisi occulta justitiae Dei illi sententia³³⁷ prohiberet.

4. Per id³³⁸ tempus Berengarius³³⁹ atque Anscarius in Italia fratres clarebant, uno quidem patre, Adelberto scilicet, Eporegiæ civitatis marchione, sed non una matre progeniti. Berengarium scilicet, uti præfati sumus, Gisla, Berengarii regis filia, Anscarium autem Hermaugarda, Adelberti Tusciæ provinciae marchionis, quam ex Berta, regis Hugonis habuerat filia, peperit. Quorum Berengarius consiliis providus; ingenio callidus; Anscarius vero ad quodlibet facinus promptus. Quem et rex Hugo nimis suspectum habuerat, ne se occideret³⁴⁰ ac regnum sibimet obtineret. Consilio itaque accepto, quia Tedbaldus³⁴¹ marchio hominem exierat, Spoletinorum cum ac Camerinorum constituit marchionem, quatinus eo securius viveret, quo longius hunc ab sese sequestratum esse cognosceret. Quo dum profectus esset, uti animi impaciens erat, quicquid ex rege mali cogitando mens ei suggesserat, rerum signis continuo declarabat. Quod Hugonem minime latuit.

5. (*An.* 940.) Igitur quod remedium huic egritudini dare posset, excogitans, Sarlionem ad se, Burgundionum³⁴² ex gente progenitum, advocat. Cui et ait: « Camerinorum ac Spoletinorum hominum non est

VARIAE LECTIONES.

³³³ abdaram 5. 5 a. ³³⁶ i. e. consnmens. ³³⁷ sentia 1. ³³⁸ idem corr. id 1. ³³⁹ bererengarius. ³⁴⁰ occidere 1. ³⁴¹ tebaldus 1. ³⁴² burdionum 1.

NOTÆ.

(125) Cf. *Ann. Sangall. majores an 939.*

mihi fides incognita. Est enim calamo similis, cui si innisus fuerit homo, perforabit manum ejus. Vade itaque, atque a me suscepta pecunia, mentes eorum corrumpere, ab Anscarii dilectione eos amove, tibi que conjunge. Te nemo est qui possit ³⁴³ facere, cum melius, tum commodius. Habes enim illius Tedbaldi, mei nepotis defuncti optimi marchionis, uxorem, cujus auxiliis fretus cunctus ad te veniet populus. » Profectus denique, hand secus atque rex predixerat Camerinorum ac Spoletinorum populus egit. Congregata itaque multitudine, ad eam in qua Anscarius erat civitatem properare festinat ³⁴⁴ Quod cum audisset Anscarius, antesignanum ³⁴⁵ suum nomine Wikbertum talibus adorsus est verbis :

Versus

« Sarlius inbellis, multorum fisus in armis,
Pugnaturus adit ; cui fortes pectore et armis
Occursare decet bellumque inferre cruentum.
Lecta manus juvenum, bellisque exercita multis,
Est huc ³⁴⁶ tendentem quæ me comitata patronum,
Protinus adveniet, fulvo decorata metallo. »

6. His auditis, Wikbertus, ut erat vir non audacia solum verum etiam scientia fretus : « Mane, ait, ac copias prout potis est congregato ³⁴⁷. Pergrave est enim, exercitui cum tam paucis numeroso occurrere. Sed et si quibuscum res agitur animadvertis, heroes sunt, haud segnus atque nos bello assuefacti. » Jam Anscarius Wikberto recta sibi consulenti conivere decreverat, directisque usquequaque nuntiis, congregare exercitum cuperat, cum Arcodus quidam, Burgundionum sanguine ortus, Wikbertum ^C ista consulentem dictis increparet amaris : « Chremeti, inquit, similis es, qui ob Trasonis metum Thaidi de ocludendis edibus consilium, quoad advocatos sibi a foro duceret, dedit ; quem cum Thais prohiberet (126) : *Quod cum salute tua, ait cavere possis, stultum admittere est. Malo ego nos prospicere, quam ulcisci* ³⁴⁸ *accepta injuria !* Optime, Wikbertus, inquam, Thrasonis fecisti memoriam militis, qui rabido prius ore desevis, cum ad rem veram ventum esset, Syrisum in dextro cornu, Symalionem in sinistro constituens (127), ipse sibi locum post principia (128) elegit. Burgundiones enim garulos ³⁴⁹ esse, voraces ac inbelles, nullus qui eos noverit ambigit. Sed et quam perfortiter sæpe feceris, quas fugiendo declinasti, cicatrices indicant corporis. »

7. Hujusmodi itaque Anscarius atque Wikbertus exitati dictis, ubi Sarlium esse cum multis audiunt, quam mox cum paucis properare contendunt. Sex ³⁵⁰

^A Sarlius acies habuerat, quarum tres contra Anscarii unam, in qua et ipse erat, direxerat. Ipse vero fluvio interjecto rei spectans eventum, cum tribus remanserat. Verebatur enim, quod nec tanta eum quiret multitudo defendere, si suos in eum Anscarius posset obtutus inducere. Haud mora, bellum incipitur, in quo Arcodus, quia fugerat, non videtur, Wikbertus vero morte tenus vulneratur, quoniam quidem mori satius quam fugere duxit. His itaque omnibus ab Anscario debellatis, duas ei iterum Sarlius acies mittit, uno solummodo secum retenta. Cumque Anscarius, quissuorum in campo occumberet, vellet inquirere, non suo tantum quam aliorum sanguine cruentatus Wikbertus ei occurrit. Cui et ait : « Duæ contra nos acies ³⁵¹ perpulcre armis instructæ adveniunt, quas te potius declinare quam expectare etiam atque etiam rogo. Arcodus, ut ipse bene nosti pugnae hujus incentor, qualiter aufugerit, vides. Ego vero positus in extremis, non cogito jam de pugna, sed misericordem Deum rogo pro animâ ne mihi imputet ³⁵², quæ ob dilectionem tui hodie commerui crimina, hominum neci dando corpora multa. » His expletis, expiravit.

8. Collecti itaque Anscarius quos potuit, duabus phalangis occurens, eas inter furibundus insiliit stragemque innumeram dedit. Comes quidam, Hatto nomine, duabus illis præerat aciebus, qui hac Anscario occurrit fiducia, quoniam, contracta jam lancea, solam in manu ejus viderat hastam. Quem dum intuitus esset Anscarius : « Tune es, inquit, qui contempto crucis et sanctorum juramento, perjurus in nomine Dei tui me tuum dominum deseruisti, et ad vulpem Sarlium transfuga ac desertor abisti ?

Ess. : aliquos manes et subterranea regna (129).

in quibus perjuri puniantur, Cocitum ³⁵³ etiam et Stigio ranas in gurgite nigras (130), qui usque modo somniasti, re ipsa quam mox experire ! » Hæc dicens, hastam, quam sine ferro gestabat, aer os illius valide jaciens, sanguine cerebroque respersam per occipitium eduxit ; ensequæ abstracto, quoniam multi super se irruerant, dimicare naviter cœpit. Cumque nullis sibi amminiculantibus, omnium pæne hostium solus impetum sustineret, huc illucque discurrens, sonipes quo insederat ³⁵⁴ adeo in scrobem cecidit, ut collo supposito pedibusque sursum erectis, eo usque super Anscarium jaceret, donec ab irruentibus hostibus directis missilibus occideretur. Quo mortuo, Sarlius marca secure politur, et rex Hugo gaudio immenso afficitur.

VARIE LECTIONNES.

³⁴³ possit 1. ³⁴⁴ festinet 1. ³⁴⁵ antesignatum 1. 2. ³⁴⁶ hunc corr. huc 1. ³⁴⁷ congregata. ³⁴⁸ ulcissi 1. ³⁴⁹ garulos 1. ³⁵⁰ Sed 1. 2. 5 a set 5. Sex 3. ³⁵¹ actes 1. paulo ante occurrit. ³⁵² utputet 1. ³⁵³ Coitum corr. eadem manu Conitum 1. Conitum 2. ³⁵⁴ insederat 1.

NOTÆ.

(156) Terent. Eun. IV, VI, v. 24.
(127) Ter. l. I VII, v. 5.
(128) Ter. l. I. v. 44.

(129) Juvenal, Sat. 11, 149.
(130) Juvenal. l. I. 150.

9. Dum hæc aguntur, montana quibus ab occi-
dua ³⁵⁵ seu septentrionali Italia cingitur parte, a
Saracenis Fraxinetum inhabitantibus crudelissime
depopulantur ³⁵⁶ (an. 941). Quamobrem Hugo rex
consilio accepto, nuntios Constantinopolim dirigit,
rogans imperatorem Romanon, ut naves sibi Greco
cum igne transmittat, quas chelandia patrio ser-
mone Greci cognominant. Hoc autem eo fecit, ut
dum terrestri itinere ipse ad destruendum tenderet
Fraxinetum ³⁵⁷, eam partem qua mari muritur Gre-
ci navigio obsiderent, eorumque naves exurerent,
ac ne ab Hispania victus eis aut copiarum subsi-
dia provenirent, diligentissime providerent.

10. Interea Berengarius, memorati frater Anscari-
rii atque Æporegiæ civitatis marchio, occulte
quædam in regem cœpit moliri. Quod dum regi
compertum esset, simulata benivolencia dissimula-
taque ira, dum ad sese veniret, luce eum privare
disposuit. Filius denique ejus, nomine Lotharius
rex, et ipse parvus ac necessariorum sibi rerum
adhuc ignarus, quoniam consiliis his interfuit,
celare quemadmodum puer haud potuit, verum
destinato ad Berengarium nuntio, quod sibi pater
suus facere vellet, apperuit. Hoc denique Berengarius
ut audivit, Italiam quam mox deseruit, ac per mon-
tem Jovis in Sueviam ad Herimannum ducem pro-
peravit; uxorem vero suam William per aliam viam
ad eandem provinciam venire præcepit. Quæ tem-
pore ³⁵⁸ digressionis sue per montem Avium (131),
facta partique vicina, qualiter montes tam asperos
atque invios transire pedibus poterit ³⁵⁹, satis ne-
queo mirari; nisi quia Fortunas omnes adversas
mihi fuisse certo scio. Sed ah! quam sibi decipu-
lam Lotharius præparaverit, futuri ignarus videre
non potuit. Dum enim Berengario consuluit, qui
regnum et vitam auferret sibimet præparavit. Im-
præcor itaque non Lothario, qui puericiæ levitate
peccavit, idque postmodum amare pœnituit, verum
montibus illis crudelibus, contra insuetum omnibus
morem facile eis iter prebentibus. Itaque libet in
eorum mihi nunc contumeliam exclamare:

11. Improbe ³⁶⁰ mons Avium, tali
Conservas quia nam pestem,
Invius esse soles etiam,
Tempore quo Cererem messor
Tempore quo radiis Phœbi
Pessime nunc es inaudito
Pervius? atque utinam possent
Protinus in baratrum avulsus ³⁶¹
Ecce Berengarium servat,
Mons transire Jovis, mirum haud

Et servare malos, vocitant
Sanguine qui gaudent hominum,
Quid loquar? ecce Deum cupio
Conscissusque chaos cunctis
Neque tu nomine dignus,
Nunc quam perdere possis
Cum sol igneus ardet,
Curva falce reposit ³⁶²,
Cancri ³⁶³ sidus adurit.
Rigidæ ³⁶⁴ tempore brume
Mea nunc vota valere,
Aliis montibus issues.
Sinit et tramite recto
Suetos perdere sanctos,
Heu quos nomine Mauros,
Juvat et vivere raptō.
Tete fulmine aduri,
Fias tempore cuncto.

12. Igitur Herimannus, Suevorum dux, venientem
ad se Berengarium benigne suscepit, eumque ma-
gno cum honore ante piissimi regis Ottonis præ-
sentiam duxit. Quem quanta rex devotione suscepe-
rit, quantisque muneribus donaverit, quantumque
honoraverit, stilus meus se scribere ³⁶⁵ posse diffi-
dit. Verum quantum poterit designatis, cujus san-
ctitatis quantæque humanitatis rex fuerit, quantæ
etiam improbitatis Berengarius extiterit, facile pru-
dens lector animadvertere poterit.

13. Rex Hugo, audita Berengarii fuga, nuntios
suos regi Ottoni dirigit (an. 942), secundum volun-
tatis suæ deliberationem auri argentique copiam se
ei daturum, si Berengarium non susciperet eique
amminicula non conferret, promittens. Quibus rex
apologeticum ³⁶⁶ hujusmodi dedit: « Berengarius
non ob domini vestri dejectionem, verum, si
potis est, ob reconciliationem, nostram adiit pieta-
tem. Qua in re si amminiculari illi pœnes domi-
num vestrum potero, gazas a se mihi promissas non
solum non suscipio, verum meam illi libentissime
tribuo; Berengario vero, seu cuilibet nostræ pieta-
tis clementiam imploranti, mandasse subsidium
non præbere, summæ dementiæ est. He, pende itaque,
quanta eum rex pius caritate dilexerit, qui promis-
sam non solum non accipere, sed propriam pro
illo pecuniam voluit dare.

14. Dum hæc aguntur ³⁶⁷, Constantinopolitanus
D imperator cum regis Hugonis nuntiis suos pariter
dirigit, mandans, naves et omnia que desideraret
se ei daturum, si nepoti suo parvulo sibi omonino,
Constantini filio, filiam suam conjugem daret. Con-
stantinum autem Leonis imperatoris ³⁶⁸, non ipsius

VARIE LECTIONES

³⁵⁵ hoecidua corr. occidua 1. ³⁵⁶ depopulantur corr. depopulatur 1. vox sensu passivo usurpata. ³⁵⁷ fra-
xenetum corr. fraxinetum 1. ³⁵⁸ temre 1. ³⁵⁹ i, e. potuerit. ³⁶⁰ Codex 3 hæc in margine habet: Metrum
dactylicum alemannium constans trimetro ypercatalecto qui spondeo constat et de dactilo et spondeo,
set in loco pro primo spondeo est ubi anapestum traditum invenimus ut est omne hominum genus in
terris. ³⁶¹ reposit 1. ³⁶² crancri 1. ³⁶³ Regidæ 1. ³⁶⁴ vulsus 5. 5a. 5a*. ³⁶⁵ scriberere 1. ³⁶⁶ ἀπολογε-
τραν 3. ³⁶⁷ a. Ρομανος 3. ³⁶⁸ L. i. οὖν (ὄν) του αὐτου Ρομανου filium dico 3.

NOTÆ

(131) Hodie Vogelberg, ultra 10000 pedes altus, prope Adulam atque fontes Rheni.

Romanum, filium dico. Tres enim hi cum Romano simul imperitabant, ejusdem videlicet duo filii, Stephanus atque Constantinus, necnon et hic de quo in præsentiarii sermo est, Constantinus Leonis imperatoris filius. Rex itaque Hugo, hac audita legatione, directis iterum nuntiis, Romano denuntiat, se legitimo ex conjugio filiam non habere; sed si ex concubinarum filiabus vellet, egregiam ei forma posse præstare. Et quoniam Greci in Genesios nobilitate, non quæ mater sed quis fuerit pater, inquirunt, imperator Romanos naves continuo Greco cum igne præparavit, munera maxima misit, atque ut illam nepoti suo conjungeret mandavit, Verum quoniam meus vitricus, vir gravitate ornatus, plenus sapientiæ, regis Hugonis fuerat nuntius, pigrum michi non hic sit inserere ³⁶⁹, quid eum imperatoris sapientia et humanitate, et qualiter Rusios vicerit, audivi sepius dicere.

15. Gens quædam est sub aquilonis parte constituta, quam a qualitate corporis Greci vocant Ρουσιος, Rusios, nos vero a positione loci nominamus Nordmannos. Lingua quippe Teutonum nord aquilo, man autem dicitur homo ³⁷⁰; unde et Nordmannos aquilonares homines dicere possumus. Hujus denique gentis rex vocabulo Inger erat; qui collectis mille et eo amplius navibus Constantinopolim venit. Quod Romanos ³⁷¹ imperator ut audivit, quoniam navalem suum exercitum directum contra Saracenos et ad insularum custodiam habuit, estuari cogitationibus cœpit. Cumque cogitationibus non paucis insomnes noctes duceret, et Inger cuncta mari vicina diriperet, nuntiatum est Romano, 45 semifracta se habere chelandia ³⁷², quæ populus ob vetustatem sola reliquerat. Quod ut audivit, τοὺς καλαφάτας, tus calafatas, hoc est navium compositores, ad se venire præcepit, quibus et ait: «Properantes sine dilatione, ea quæ remanserant, chelandia ³⁷³ præparate. Sed et argumentum, quo ignis projicitur, non in prora solum, verum etiam in puppi, insuper in utrisque lateribus ponite.» Compositis itaque secundum jussionem suam chelandiis, sapientissimos in eis vires collocat, atque ut regi Ingero occurrant denuntiat. Profecti denique, cum in pelago eos positos rex Inger aspiceret, ut vivos illos caperet, exercitui suo præcepit et non occideret. Denique miserator et misericors Dominus, qui se colentes, se adorantes, se deprecantes, non solum protegere sed et victoria voluit honorare, ventis tunc placidum reddidit mare. Secus enim ob ignis emissionem Grecis esset incommodum. Igitur in Rusorum medio positi, ignem circumcirca projiciunt. Quod dum Rusi conspiciunt, e navibus confestim sese in mare projiciunt, eliguntque potius undis submergi quam igne cremari. Alii tunc loriceis et galeis onerati, numquam visuri, ima pelagi petunt; nonnulli vero natantes, inter ipsos ma-

ris fluctus uruntur, nullusque die illa evasit, qui fuga sese ad terram non liberavit. Rusorum etenim naves, ob parvitatem sui, ubi aquæ minimum transeunt, quod Grecorum chelandia ³⁷⁴ ob profunditatem sui facere nequeunt. Inger ³⁷⁵ ingenti cum confusione ³⁷⁶ postmodum ad propria est reversus. Greci vero victoria potiti, vivos secum multos ducentes, Constantinopolim regressi sunt læti. Quos omnes Romanos, in præsentia regis Hugonis nuntii, vitrici scilicet mei, decollare præcepit.

16. Rex itaque Hugo congregato exercitu, classibus per Tirrenum mare ad Fraxinetum directis, terrestri ipse eo itinere pergit. Quo dum Greci pervenirent, igne projecto Saracenorum naves mox omnes exurunt. Sed et rex Fraxinetum ingressus, Saracenos omnes in montem Maurum fugere compulit; in quo eos circum sedendo capere posset, si res hæc, quam prompturus sum, non impediret.

17. Rex Hugo Berengarium, ne collectis et ex Francia et ex Suevia copiis super se irrueret regnumque sibi auferret, maxime timuit. Unde non bono accepto concilio. Grecos ad propria mox remisit; ipseque cum Saracenis hac ratione sædus iniit, ut in montibus qui Sueviam atque Italiam dividunt starent; ut si forte Berengarius exercitum ducere vellet, transire eum omnimodi prohiberent. Eo vero constituti, quam multos christianorum ad beatorum apostolorum Petri et Pauli limina transeuntium sanguinem fuderint, ille solus scit numerum, qui eorum nomina scripta tenet in libro viventium. Quam inique tibi rex Hugo regnum defendere conaris! Herodes, ne terreno regno privaretur, innocentes multos occidit; tu, ut obtineas, nocentes et morte dignos dimittis, atque utinam ea ratione nocentes illi tunc viverent, ne nocentes ³⁷⁷ postmodum interimerent. Puto, sed quod verius est, credo, te non legisse, immo nec audivisse, qualiter iram Domini incurreret rex Israel Achab, dum regem Sirie, virum morte dignum, fœderatum dimitteret Benadab. Unus enim de filiis prophetarum dixit ad Achab: *Hæc dicit Dominus: Quia dimisisti virum dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima ejus, et populus tuus pro populo ejus (I Reg. xx, 42).* Quod et factum est. Verum quantum tibi hæc in re obfueris, stilus noster suis in locis oportunius enarrabit.

18. Tempore quo Berengarius ab Italia fugiit (an. 943), quendam secum Amedeus nomine militem duxit, ad prime nobilem, et ut postmodum claruit, non Ulixecalliditate actemeritate inferiorem. Fortissimus rex Otto eum, nonnullis impeditis rebus, tum quottannis ab Hugone rege muneribus immensis delinitus, Berengario copias præstare non posset, ipse quem præfatus sum Amedeus Berengarium ita convenit: «Nec clam te est, domine mi, quam invisum rex Hugo imperio se duro Italicis cunctis effecerit;

VARIE LECTIONES

³⁶⁹ i. quod eum περι του βασιλεος Ρομανου σαρικας και φυμανθρωπις (φιλανθρωπις) et qualiter 3. ³⁷⁶ ita et 5. 5 a. ³⁷¹ Ρομανος 3. ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ γελανδία 4. ³⁷⁵ non deleta esse videtur 1. ³⁷⁶ confusiose 1. ³⁷⁷ i. e. nocituri; *edd.* innocentes.

præsertim cum et concubinarum filiis ac Burgundionibus sit dignitates largitus, nec ullus inveniatur Italicus, qui aut expulsus aut non dignitatibus omnibus sit privatus. Et quod in regem non aliquid moliantur, hæc causa est, quoniam quidem, quem sibi constituent principem, non habent. Si itaque nostrum aliquis mutato habitu, ne agnosceretur, eo tenderet eorumque voluntatem inquireret, consilium nobis procul dubio bonum exculperet.» Cui ³⁷⁸ Berengarius: «Te, inquit, cum commodius, tum nemo potest facere melius.» Igitur Amedeus mutato habitu, cum pauperibus, qui orationis gratia Romam pergunt, Romam quasi profecturus, Italiam petit, principes convenit, et quid unusquisque cordi haberet inquisivit; neque enim eodem omnibus se habitu ostendebat, nunc niger alii ³⁷⁹, subrubeus alii, maculosus alii videbatur. Verum *fama, malum quo non velotius ullum mobilitate viget* (132), cum in Italia esse, auribus regis innotuit. Quem dum diligenter juberet inquirere, ipse prolixam et pulcherrimam barbam pice adeo defedavit, capillos subaureos nigredine immutavit, fatiem deturpavit, debilem finxit, adeo ut inter pauperes, regis in præsentia comedentes, se regi nudum ostenderet ³⁸⁰, et vestem ab eo qua indueretur acciperet, et quicquid rex de Berengario et se ipso loqueretur audiret. Hoc denique modo cunctis diligentissime perscrutatis, non eodem quo venerat modo cum oratoribus est regressus. Preceperat enim rex clusarum custodibus, ne quempiam transire permitterent, nisi prius, qui esset, diligenti investigatione perquirerent. Quod Amedeus audiens, per invia quedam et aspera nulli custodita loca ^C pertransiit, atque ad Berengarium cum ea quam audire voluit legatione pervenit.

19. Hoc in tempore rex Hugo datis decem numerorum modiis pacem cum Hungariis fecit, quos ab Italia acceptis obsidibus expulit, atque in Hispaniam dato eis præduce ³⁸¹ direxit. Quod vero ad Hispaniam et ad civitatem ipsam in qua rex vester moratur, Cordobam, non venerunt, hæc causa fuit, quoniam triduo per inaquosam et siti ³⁸² vastam regionem transierunt; putantes itaque equos seseque siti perituros, præduce sibi ab Hugone concessa morte tenus verberato, celeriori quam abirent impetu revertuntur.

20. Hac etiam eadem tempestate (an. 944) idem rex Hugo Bertam filiam suam, quam ex meretrice ^D Pizola ipse genuerat, per Sigefredum, venerabilem Parmensis æcclesiæ antistitem, Constantinopolim direxit, Romanò parvulo Constantini Porphyrogeniti filio copulandam conjugio. Tenebatque summum imperii Romanos major, ejusque filii duo Constantinus et Stephanus, quibus post Romanon præstabat Constantinus, Leonis imperatoris filius ³⁸³, cujus

parvulus ex ³⁸⁴ Helena, Romani majoris ³⁸⁵ imperatoris filia, natus jam nominatam Bertam, quam mutato nomine Greci dixerant Eudokian, uxorem duxerat. His itaque quatuor imperantibus, Stephanus atque Constantinus fratres, ignorante Constantino Leonis imperatoris filio, adversus Romanon patrem suum quædam *σφάλματα*, sfallmata, id est dolos, machinabantur. Tedebat enim eos, patris severitate imposita quæcunque vellent facere non licere. Unde et malo mox accepto consillio, quatinus patrem dejicerent, pertractabant.

21. Constantinopolitanum palatium non pulcritudine solum, verum etiam fortitudine omnibus, quas unquam perspexerim, munitionibus præstat, quod etiam jugi militum stipatione non minima observatur. Moris itaque est, hoc post matutinum crepusculum omnibus mox patere, post tertiam dici horam emissis omnibus dato signo, quod est mfs, usque in horam nonam cunctis aditum prohibere. In hoc igitur Romanos is to chrysostoclinon, id est aureum triclinium, quæ præstantior pars est, potentissime degens, cæteras palatii partes genero Constantino filiisque suis Stephano et Constantino distribuerat. Hi duo denique, ut prædiximus, non ferentes patris justam severitatem, in eorum cubiculis multis copiis congregatis, diem constituerunt, quando patrem dejicere solique ipsi possent regnare. Cumque dies adveniret optata, cunctis de palatio juxta morem egressis, Stephanus et Constantinus facta congressione super patrem irruunt, eumque de palatio civibus ignorantibus deponunt, et ad vicinam insulam, in qua cœnobarum multitudo phylosophabatur, tonso ei, ut moris est, capite, phylosophandum transmittunt. Fit quam mox multirumiger in Constantinupoleos sonitus: Romanon ejectum quidam, Constantinum ejus socerum interfectum alii clamitabant. Nec mora, totius populi ad palatium fit concursus. Romanos quasi imperator abusivus non requiritur; verum Constantinus an supersit, ab omnibus percontatur. Cumque inquisitionis sedicio non modica fieret pro Constantino, rogantibus Stephano et Constantino, ex ea parte; qua Zucanistrii magnitudo portenditur Constantinus crines solutus per cancellos caput exposuit, suaque ostensione populi mox tumultum sedavit, ac in propria quemque repedare coegit. Quod factum gravem duobus fratribus ingessit dolorem. «Quid profuit, inquit, quod, abdicato patre, alium, qui non pater est, dominum sustinemus? Tolerabilius enim decentiusque paternam, quam exteram, patremur dominationem. Quid illud, aiunt, quod in hujus auxilium non solum propriæ, sed et exteræ venerunt nationes? Sigefredus quippe episcopus, regis Hugonis nuntius, adsumptis secum suæ linguæ natio-

VARIE LECTIONES.

³⁷⁸ Cu 1. ³⁷⁹ aliis subnieus aliis m. aliis v. 5. 5 a. ³⁸⁰ se regi seminudum ostenderet *ultima verba codicis* 3. ³⁸¹ perducere *corr.* præducere 1. *fortasse legendum* præduce ire direxit. ³⁸² siti — siti *desum* 5. 5 a. ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ *syllabæ* fil, ex, ma, *in margine abscisæ.*

NOTÆ.

(132) Virg. *Æn.* iv, 174, 175.

nibus Amelfetanjs ^{385*}, Romanis, Caietanis, nobis ad A interitum, huic præsidio fuit. »

22. His dictis, armatorum manibus cubiculos, sicut et pro patre, complent (*an.* 945). Quibus Diavolinos præfuit, qui horum omnium incentor et post paululum proditor extitit. Constantinum namque libris incumbentem ita convenit: « Quæ tibi incommoda a Stephano et Constantino fratribus, immo inimicis, tuis præparentur, isthec, quæ in te vetus permanet, religio ignorat. Si enim infortunia tibi parta cognosceres, quatenus posses vivere, cogitares. Uxoristuæ Stephanus et Constantinus fratres, armatorum manibus congregatis atque in cubiculis jam conclusis, te non ut patrem de palatio expellere, verum hic cogitant interficere. Occasio autem tui hic interitus erit: Cenatum te post triduum ³⁸⁶ B Constantinus et Stefanus invitabunt. Cumquetuæ sessionis medium excellentiæ tue, quatenus moris est, obtinere temptabis, percusso mox scuto, inclusi de cubiculo exilient, tuamque fuso sanguine vitam finient. Fidem autem si relatis exposcis, iis impræsentiarum argumentis adfirmo, quoniam conclusorum tibi personas rimis ostendo; dein quod saluti solempnius est tuæ, hostiorum tibi claves trado. » His auditis Constantinus: « Age, inquit, ut conjuratorum prodidisti perfidiam, quatenus hanc devincam, exprome sententiam. Non enim tam mihi mea salus cara, quam pietas erit in referenda gratia jucunda. » Cui Diavolinus: « Non, inquit, clam te est, Macedones cum tibi devotos, tum bello duos existere; mittito itaque, ac cubicula ^{386*} propria, Stefano et Constantino ignorantibus, eis suffarcinato. C Sanguine quem sacro voluisti reddere vite! Da, Deus, ut mundi tumidos calcare conatus Jam valeam, sistatque procul corruptor iniquus, Cui labor est animas semper fedare beatas! Imperii libuit cum sceptrâ tuli; nunc haud placet, [esto! Gratia dignatus tibi sit quod pellere ³⁸⁸ iniquos, Imperii teneant solium ne injuste paternum.

25. His ita gestis, Stefanus atque Constantinus custodia jugi observantur, patre quæ ei acciderant equanimiter perferente. Aiunt enim hunc, et sub adestatione confirmant, dum a fratribus lentis obpurgationem culparetur, respondisse, quod luculentius regnaret, qui servorum Dei humilitatibus deserviret, quam qui potentibus mundi peccatoribus D imperaret.

26. Desideratus interea Berengarius ex Suevorum partibus, paucis secum comitantibus, a Suevia, per Venustam vallem (134) Italiam petit, applicuitque castra secus munitionem vocabulo Formicaria (135), quæ a Manasse, ut jam prædiximus, Arelatensis sedis archiepiscopo, tuncque Tridentinæ, Veronensis atque Mantuanæ invasore, Adelardi sui clerici

23. Quorum pater Romanos adventum ut audivit, graciaram acciones Deo exhibuit, eisque extra fores monasterii obvians læta fatie: « Festivum tempus, inquit, quod humilitatem nostram imperium vestrum visitare cogit. Caritas puto, que de me palacio expulit, filiacionem vestram non ibi diu esse permisit. O factum bene, quod me quam dudum præmisistis. Confratres enim et commilitones mei, supernæ tantum phylosophye incunbentes, qualiter imperatores susciperent, ignorarent, si non me jam dudum imperialibus institutis attritum haberent. Parta ³⁸⁹ jam frigidior Coticis ³⁹⁰ aqua decocta pruinis (133); dulces adsunt fabæ, lachana [*id est herbæ*] porri que recentes. Non hic marinæ delitiæ morbos, sed crebra potius jejunia creant. Turbam vero hanc tantam, tam sumptuosam, modicitas nostra non recipit; vestrum solummodo imperium suscipit, quod, ne paternam desereret senectutem, advenit. » Romanos hæc et hujusmodi perstringente, Stephanus et Constantinus filii pudibundo contuentes lumine terram, quam invite monasterium peterent, non est percontari necesse sed credere. Expansis itaque post hæc manibus ad altaris ³⁹¹ Romanos crepidinem fusus, hujusmodi cum lacrimis Deo præces effudit:

Versus.

24. Christe Deus, cum quo Pater est et Spiritus
[unum,

Jure Patris verbum, per quod Pater omnia mundo
Innotuit secreta poli seu mistica pandens,
Respice sumentum propria bonitate creatum.

Ne patiare, precor, demonis me fraude ³⁹² perire,
C Sanguine quem sacro voluisti reddere vite!

Da, Deus, ut mundi tumidos calcare conatus
Jam valeam, sistatque procul corruptor iniquus,
Cui labor est animas semper fedare beatas!
Imperii libuit cum sceptrâ tuli; nunc haud placet,

[esto!

Gratia dignatus tibi sit quod pellere ³⁸⁸ iniquos,
Imperii teneant solium ne injuste paternum.

25. His ita gestis, Stefanus atque Constantinus custodia jugi observantur, patre quæ ei acciderant equanimiter perferente. Aiunt enim hunc, et sub adestatione confirmant, dum a fratribus lentis obpurgationem culparetur, respondisse, quod luculentius regnaret, qui servorum Dei humilitatibus deserviret, quam qui potentibus mundi peccatoribus D imperaret.

26. Desideratus interea Berengarius ex Suevorum partibus, paucis secum comitantibus, a Suevia, per Venustam vallem (134) Italiam petit, applicuitque castra secus munitionem vocabulo Formicaria (135), quæ a Manasse, ut jam prædiximus, Arelatensis sedis archiepiscopo, tuncque Tridentinæ, Veronensis atque Mantuanæ invasore, Adelardi sui clerici

VARIE LECTIONES.

^{385*} *i. e.* Amalfitanis 1. ³⁸⁶ postriduum 4. ^{386*} cubilia 5 a. ³⁸⁷ *i. e.* prosiliant. ³⁸⁸ insatum *corr.* insalam 1. ³⁸⁹ parata 5 a. ³⁹⁰ occisis 5. a occidnis 5 a*. ³⁹¹ alteris 1. ³⁹² frade 1. ³⁹³ *ita corripi; scilicet:* gratia tibi sit quod dignatus [es] pellere iniquos; *codex* 1. *legit* pollere.

NOTÆ.

(133) Juvenal. Sat. v, 50.

(134) Vinstgau.

(135) Formigara Mur.

erat vigiliæ commendata. Cumque Berengarius nullius machinamenti apparatu nulliusque belli impetu hanc se capere posse conspiceret, Mannasse ambitionem et kenodoxiam, id est vanam gloriam, cognoscens, Adalardum ad se venire rogavit; cui et ait: « Si munitionem hanc potestati meæ tradideris, dominumque tuum Mannassen ad adiutorium meum protraxeris³⁹⁴, se Mediolanii archiepiscopatus, te vero Cumanus episcopatus dignitate post acceptam regni potestatem donabo. Et ut promittenti mihi fidem admittas, quod verbis spondeo, juramenti adfirmo. » Hæc dum Mannasse³⁹⁵ ab Adalardo narrantur, munitionem solum Berengario dare non jussit, verum etiam Italos omnes ejus in auxilium invitavit.

27. Fama igitur, *malum quo non velotius ullum mobilitate viget* (436), Berengarii adventum quam mox omnibus nuntiavit. Cæperuntque mox nonnulli, Hugone deserto, Berengario adherere. Horum Milo, præpotens Veronensium comes, extitit primus, qui dum Hugoni suspectus, appositis clam custodibus servaretur, simulatus se non intellegere custodiri, ferme cenam usque ad noctis pertraxit medium; cumque omnes tam somno quam lieo (437) adgravatii corpora quieti traderent³⁹⁶, solo se qui ejus portaverat clipeum comitante, Veronam percitus venit, directisque nuntiis Berengarium excivit; quem et in Verona, quo Hugoni firmiter resisteret, suscepit. Sane nulla hunc infidelitas ab Hugone divisit, verum illata sibi ab eodem nonnulla incommoda, quæ jam diu sustinere non potuit. Prosequitur hunc Wido, Mutinensis³⁹⁷ æclesiæ præsul, non injuria lacesitus, sed maxima illa abbatia Nonantula, quam et tunc adquisivit, animatus. Qui Hugonem solum non deseruit, verum etiam multorum multitudinem tulit. Quod Hugo ut audivit, congregatis copiis ad ejus castrum Vinoleam³⁹⁸ (438) venit, idque viriliter sed inutiliter oppugnavit; quod quam mendatii alienum sit, sententia subsequens declarabit. Nam dum eodem degeret, Berengarius ab Arderico archiepiscopo accitus, Veronam deseruit, ac Mediolanium concitus venit. Quo audito, rex Hugo Papiam tristis advenit. Cæperunt interea omnes Italiæ primates omine non bono Hugonem deserere et egenti Berengario adherere. Egentem autem, non nichil possidentem (439), sed cui numquam quicquam satis est, aio. Quoniam improbi et avari, qui incertas atque in casu positas possessiones habent, et plus semper appetunt, nec eorum quisquam³⁹⁹ ad-

huc⁴⁰⁰ inventus est, qui quod haberet, esset satis, non modo non copiosi divites, sed etiam inopes ac pauperes existimandi sunt. Soli enim sunt divites, et fructuosas ac sempiternas possident res, qui suis rebus contenti, satis esse putant, quod est. Non esse cupidum, vera pecunia est; non esse omacem, vectigal est. Fateamur itaque, uter est ditior, cui deest, an cui superat? qui eget, an qui habundat? cui possessio quo est major, eo plus requirit ad se tuendam, an qui se suis viribus sustinet? Contentum etenim suis rebus, maxime sunt certissimæque divitiæ. Verum de hoc satis nunc dictum esse sufficiat. Ad Berengarium stili intentio redeat, cujus in adventum aureum omnes sæculum promittebant, et felicia, quæ talem extulerant, tempora clamitabant.

28. Eo itaque Mediolanii degente ac Italicas dignitates sibi adherentibus dispensante, rex Hugo Lotharium, filium suum, non ad Berengarii solum verum ad totius populi præsentiam dirigit, petens, quia se eis non morigerum abdicant, filium saltem Dei pro amore, qui nil in eos deliquerat⁴⁰¹, suscipiant, ac voluntatibus eorum morigerum reddant. Lothario denique Mediolanium petente, rex Hugo Papiam cum pecunia egressus, Italiam deserere atque in Burgundiam⁴⁰² ire cogitavit. Sed eres eum ista retinuit, quoniam dum misericordia inclinati, Lotharium in ecclesia beatorum confessoris et martiris⁴⁰³ Ambrosii, Gervasii et Protasii, ante crucem prostratum erigerent, regemque sibi constituerent, quam mox post Hugonem dirigunt nuntium, quem se iterum super eos regnaturum promittunt. Hoc plane consilium, imo deceptionem, non omnes, sed Berengarius, ut erat calliditate suffarcinatus, adinvenit, non quo hos regnare disponderet, sed, ut post claruit, ne Hugo discederet, atque immensa quam habebat pecunia Burgundionum aut aliarum gentium super se populos invitaret.

29. Hoc in tempore Joseph quidam, moribus senex, diebus juvenis, Brixianæ civitatis clarebat episcopus. Quem Berengarius, ut erat Dei timens⁴⁰⁴ (*cod.*, yronicos), ob morum probitatem episcopio privavit, ejus loco Antonium, qui nunc usque superest, nullo concilio habito, nulla episcoporum deliberatione, constituit. Sed et Cumis tunc non Adalardum, ut juraverat, verum ob Mediolanensis archiepiscopi amorem Waldonem quendam episcopum ordinavit. Quod quam beue fecerit, subditorum depopulatio, vitium incisio, arborum decorticatio,

VARIÆ LECTIONES

³⁹⁴ m, *infectere potueris illum in cathedram promoveo Mediolanii archiepiscopatus 5 a.* ³⁹⁵ mannase f. ³⁹⁶ tradererent f. ³⁹⁷ mutiniensi f. ³⁹⁸ neolam, manu 2 vineolam f. ³⁹⁹ qsq; f. ⁴⁰⁰ a. sibi sufficiens i. 5a. ⁴⁰¹ deliquerat f. ⁴⁰² bregundiam. f. ⁴⁰³ mar. ⁴⁰⁴ deitimens et in margine .: yronicos f. quod 2 ita legit: dei tyronicos mens, 5 a. autem dei tironicos mens. — tyrannus vehemens 5 a.

NOTÆ.

(436) Virg. Æn. iv, 474, 475.

(437) Lyæo, Baccho.

(438) Vignola. prope Panarum, Muratorii patria.

(439) Quæ sequuntur usque sunt certissimæque divitiæ, ad verbum fere ex Cicerone Par. vi, 3, exscripta sunt.

multorum oculorum excussio. simultatis sepiissima repetitio, cum signis, tum gemitibus narrat. Hadelardum autem Regensi præfecit æclesiæ.

30. Bosonem vero, Hugonis regis spurium, Placentinæ sedis, et Liutefredum Papiensis æclesiæ episcopos expellere cogitavit; verum intercedente prætio, ob Dei se amorem eos dimisisse simulavit. Quam immensum tunc Italis gaudium! Alterum David venisse latrabant. Sed et magno Karolo ceca hunc mente præferabant. Quamquam enim iterato Hugonem atque Lotharium ⁴⁰⁵ reges Italici susciperent, Berengarium tamen nomine solum marchionem, potestate vero regem, illos vocabulo reges, actu autem neque pro comitibus habebant. Quid plura? Tanta hac Berengarii fama, humanitate, liberalitate, parentes mei acciti, ei me ad serviendum tradunt. Cui et immensis oblati ⁴⁰⁶ muneribus, secretorum ejus conscium ac epistolarum constituunt signatorem Cui cum fideliter longo tempore deservirem, hac, quam prosecutus ⁴⁰⁷ sum suis in locis, pro dolor! mercede donavit. Verum hæc retributio pæne me ad desperationem usque pertraheret, si in re consimili consotios plurimos non excuderet. De isto enim pulchre dictum accipimus: *Pennæ constructionis similes sunt pennis accipitris et herodii. Cum tempus advenerit, in altum alas erigit, deridet æquitem et ascensorem ejus (Job. xxxix, 13).* Hic enim, superstitibus Hugone et Lothario, magnus voraxque strutio, non bonus sed bono similis est visus. Eis autem decedentibus, et ad regni fastigio omnibus promoventibus, quantum alas erexerit, quantumque nos omnes irriserit, non tam verbis quam suspiriis ac gemitibus narro. Sed his omissis, ad narrandi seriem redeamus.

31. Rex Hugo cum divinam animadversionem declinare ac Berengario præesse non posset, relicto Lothario et, simulata pace, Berengarii fidei tradito, in Provinciam omni cum pecunia properavit. Quo audito Raimundus Aquetaniorum princeps eum adiit, cui ⁴⁰⁸ et pro minis mille se in militem dedit, fidemque sibi servaturum juramento adfirmavit. Sed et congregatis copiis Italiam ingressurum ac Berengarium debellaturum ⁴⁰⁹ esse promisit; quod quanto nos omnes cachynno affecerit, gentis ejusdem vilitas palam facit, quæ etsi præsidio esse posset, ad effectum tamen haudquaquam perduceret, quoniam quidem, vocante Domino, brevi rex Hugo viam est carnis universæ ingressus ⁴¹⁰ (an. 966, April.), Bertæ nepti suæ, Bosonis Arelatensis comitis viduæ, pecunia derelicta. Quam etiam brevi spatio intercedente, memoratus Raimundus, impurissimæ ⁴¹¹ gentis princeps impurior, sibi maritam effecerat; cujus non solum concubitu verum etiam osculo indignum, ele-

gantes formarum inspectores etiam atque etiam confirmant.

32. Hujus hoc in tempore soror, Berengarii scilicet uxor Willa, passa est crimen incesti. Quod ita accidisse, non solum aulici vel cubicularii, verum aucupes et cupedenarii clamant. Habuit ea presbiterulum capellanum, nomine Dominicum, statura brevem, colore fuligineum, rusticum, setigerum, indocilem, agrestem, barbarum, durum, villosum, caudatum, petulcum, insanum, rebellem, iniquum; cujus magisterio duas Willa commendaverat natas, Gislam scilicet atque Gibergam, ut eas litterarum scientia epotaret. Occasione itaque puellarum, quas presbyter Dominicus, hirsutus, inlotus, facere docebat, mater ei propitiaverat ⁴¹², tribuens delicatum cibum vestesque præciosas. Mirari omnes, cur cunctis invisâ, ingrata, tenax, huic existeret larga. Sententia tamen Veritatis, quæ ait: *Nichil opertum quod non reveletur, et occultum quod non in publicum veniat (Matth. x, 26)*, diu mirari homines passa non est. Nam cum nocte quadam, Berengario absente, ad cubile dominicum more solito hirsutus isdem vellet accederet, canis isthic aderat, qui latratu horribili circumjacentes exitavit ⁴¹³, huncque morsu vehementi laniavit. Consurgentes denique qui in domo erant, cum eum compræhenderent, et, quo iret, interrogarent apologeticum istud anticipando domina dedit: *Ad mulieres nostras ibat perditus!* Sperans itaque presbiterulus sibi lenius fore, si teneret sententiam dominæ: *Ita est, inquam.* Cepit itaque domina vitæ ejus insidiari, præmiumque promittere, si esset, qui ei vitam auferret. Sed cum timerent Deum omnes, et mors ejus differretur, pervenit ad Berengarium sermo. Willa vero cepit aruspices maleficæque inquirere, quo eorum carminibus juvaretur. Utrum autem horum carminibus an Berengarii sit adjuncta mollicie, adeo mens ejus est inclinata, ut

Sponte maritali porrigeret ora capistro (140).

Presbiterulus itaque, quia dominæ asseculas adhaesivit, virilibus amputatis dimittitur; domina vero a Berengario magis diligitur. Dixerunt autem, qui eum cunuchizaverunt, quod merito illum domina amaret, quem priapeia portare arma constaret.

33. Per id tempus Taxis, Hungariorum rex, magno cum exercitu in Italiam venit. Cui Berengarius non ex propria pecunia, sed ex eclesiarum ac pauperum collectione 40 modios nummorum dedit. Fecit autem hoc, non ut populi curam haberet, sed ut hac occasione magnam pecuniam congregaret. Quod et fecit. In omni enim utrius sexus homo, tamque ablactatus

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰⁵ lothariu 1 ⁴⁰⁶ oblatis 1. ⁴⁰⁷ prosecutus 1. ⁴⁰⁸ decet 5, 5 a. ⁴⁰⁹ debelaturum 1. ⁴¹⁰ ingresus 1. ⁴¹¹ impudissimæ corr. impurissimæ 1. ⁴¹² t. d. c. v. p. M. o. c. c. in desunt 5. 5 a. ⁴¹³ isthic — exitavit desunt 5. 5 a.

NOTÆ

(140) Juvenal. Sat. vi, 43.

quam lactens, pro se nummum dedit; quibus æs A vero partem, et quicquid ex ecclesiis tulit, sibi re-
commiscens, ex paucis 10 modios fecit; cæteram. tenuit.

EXPLICIT LIBER QUINTUS. DEO GRATIAS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SEXTI.

- 1*. ⁴¹⁴ Prohæmium.
2. De eo quod imperator Constantinus nuntium Berengario dirigit.
3. Qua calliditate Berengarius nuntium Constantinopolim direxit cui nihil dedit.
4. Quo tempore isdem nuntius Papia exierit, ac quo Constantinopolim venerit.
5. De admirabili domo quæ dicitur Magnaura, et susceptione nuntii.
6. De donis quæ nuntius Berengarii imperatori fecit de suis rebus, ex parte Berengarii, qui nihil misit.
7. De eo quod imperator nuntium Berengarii ad mensam invitat.
8. De admirabili domo Decanea et tribus magnis vasis aureis.
9. De admirabili ludo ad mensam facto ⁴¹⁵.
10. ⁴¹⁶.

1. Temporis instantis qualitas tragædum me potius quam historiographum quærere, nisi pararet Dominus in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Explicare enim non possum, quot peregre (131) profectus incommoditatibus quatiar, juvatque hominem exteriorem potius lugere quam scribere. Interior vero apostolicis confirmatus institutis, in hujusmodi tribulationibus gloriatur, sciens quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem; spes autem non confundit, quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (Rom. v, 3). Parceat itaque interiori exterior, suaque infertunia non solum non abhorreat, verum in his potius conquiescat; dumque scribendi operam dans, fortunæ rota elevari hos, illos deprimi diverit, præsentem incommoditatem minus sentiet, ejusque mutabilitati congaudens, deteriora, quod fieri nequit ni mors aut membrorum debilitatio intercedat, jam non metuat, sed fortunata semper expectet. Instantia enim si mutaverit, salutem quæ deest adferet, infortunatum quod adest expellet. D Scribat itaque, et superioribus vera hæc quæ secuntur adjungat.

2. Rege Hugone Provinciæ in partibus defuncto

(An. 848, 849?), Berengarii nomen cælebre apud nonnullas, præsertim apud Græcas extitit nationes. Is enim Italicis omnibus principabatur virtute, rex vero Lotharius solo nomine. Constantinus itaque, qui, dejectis Romano filiisque suis, Constantinopoleos regebat imperium, audito, Berengarium potentia præstare Lothario, per Andream quendam qui ab officio comis ⁴¹⁷ curtis (142) dicebatur, literas Berengario dirigit, in quibus continebatur, vehementer se Berengarii nuntium velle videre; cujus in reditu cognosceret, quanta eum caritate diligeret. Scripsit etiam et commendaticias eidem pro Lothario litteras, ut fidelis et esset administrator, cui Deo largiente extiterat gubernator. Constantinus namque sollicitudinem non parvam Lotharii pro salute habebat, religiose ob amorem nurus suæ cogitans, quæ Lotharii soror extiterat.

3. Berengarius itaque, calliditate qua erat suffarcinatus, cogitans quem potissimum mitteret, cui nil impensæ ob itineris longinquitatem præberet, vitricum, cujus tunc sub cura degebam, veniens: « Quanti mihi, inquit, esset, privignum tuum Græcas literas non ignorare? » Cui cum diceret: « Uti divitiarum mearum ea gratia partem mediam distributam haberem! Non necesse, ait, habes, neque centesimam imper- C tiri. Constantinopolitanus imperator litteris orat, ut meum ad se nuntium dirigam. Quod cum ob animi constantiam nemo melius, tum ob dicendi copiam nemo commodius facere potest. Quid dicam, quam facile doctrinas ebibet Græcas, qui tam puerilibus in annis epotavit Latinas? » Hæc spe quam mox vitricus animatus, impensas omnes distribuit, meque magnis cum muneribus Constantinopolim direxit.

4. Die quippe Calendarum Augustarum Papia exiens, per Heridani alveum triduo Venetiam veni; ubi et Salemonem Græcorum nuntium, kitonitan, eunuchum, repperi, ab Hispania et Saxonia reversum Constantinopolim versus tendere cupientem, secun- que ducentem domini nostri, tunc regis nunc imperatoris, magnis cum muneribus nuntium, Liutefredum scilicet, Magontinum institorem ditissimum. Octavo denique Kalendas Septembres Venetia (143) exeuntes, 16 Kalendas Octobres ⁴¹⁸ Constantino-

VARIE LECTIONES.

⁴¹⁴ numerus deest. 1. ⁴¹⁵ Finiunt capitula. Incipit liber sextus 5 a. ⁴¹⁶ deest numerus et argumentum, quæ auctor scribendo finem imponens omisit; jam fere duæ paginæ vacuæ 1. ⁴¹⁷ una pars glossa 1. significans fortasse vocem comis proxime sequenti conjungendam esse, dum in codice duabus lineis habentur. Comis una pars curtis 2. ⁴¹⁸ octobris c.

NOTÆ.

(141) i. e. extra patriam meam Langobardiam, Romam fortasse.

(142) Κόμης τῆς κούρης, præfectus prætorio.

(143) Henschenius Acta SS. Febr. T. I, præf. p. XIX, loco vocis Venetia falso legit die Veneris.

possum venimus : nbi quam inaudito miroque simus A modo recepti, scribere non pigebit.

5. Est Constantinopolim domus palatio contigua, miræ magnitudinis seu pulchritudinis, quæ a Grecis per v loco digammæ dositam Magnaura, quasi magna aure dicitur. Hanc itaque Constantinus, cum ob Hispanorum nuntios, qui tunc eo naviter venerant, tum ob me et Liutefredum hoc modo præparari iussit. Ærea sed deaurata quædam arbor ante imperatoris sedile stabat, cujus ramos itidem æræ diversi generis deauratæque aves replebant, quæ secundum species suas diversarum avium voces emittebant. Imperatoris vero solium hujusmodi erat arte compositum, ut in momento humile, exelsius modo, quam mox videretur sublime ; quod [scil. sedile] inmensæ magnitudinis, incertum utrum ærei an lignei, B verum auro tecti leones quasi custodiebant, qui cauda terram percutientes, aperto ore, linguisque mobilibus rugitum emittebant ⁴¹⁹. In hac igitur duorum ennuohorum humeris incumbens, ante imperatoris præsentiam sum deductus. Cumque in adventu meo rugitum leones emitterent, aves secundum species suas perstreperent, nullo sum terrore, nulla admiratione commotus, quoniam quidem ex his omnibus eos qui bene noverant fueram percontatus. Tercio itaque pronus imperatorem adorans, caput sustuli, et quem prius moderata mensura a terra elevatum sedere vidi, mox aliis indutum vestibus pænes domus laquear sedere prospexi; quod qualiter fieret, cogitare non potui, nisi forte eo sit subvectus argalio, (144) quo torcularium arbores subvehuntur, Per se autem nunc nihil locutus, quoniam C et si vellet, intercapedo maxima indecorum faceret, de vita Berengarii et sospitate per logothetam est percontatus. Cui cum consequenter respondissem, interpretæ sum innuente egressus, et in datum mihi hospitem mox receptus.

6. Sed ne hoc pigeat memorare, quid tunc pro Berengario egerim, scilicet ut agnoscat, quanta hunc caritate dilexerim, et cujusmodi ab eo reconpensationem pro bene gestis acceperim. Hispanorum nuntii et nominatus Liutfredus, domini nostri tunc regis Ottonis nuntius, magna ex eorum dominis parte, munera imperatori Constantino detulerant. Ego vero Berengarii ex parte nihil præter epistolam, et hanc mendatio plenam, detuleram. Estuabat itaque non parum hac pro verecundia animus, et quid D super hac re faceret, cogitabat attentius. Estuanti autem, et mihi nimium fluctuanti mens suggestit, quatinus dona, quæ imperatori mea ex parte detuleram, Berengarii ex parte conferram, parvumque manus prout possem verbis ornarem. Optuli autem loricas optimas 9, scuta optima cum bullis deauratis 7, coppas argenteas deauratas 2, enses, lanceas,

verua, mancipia 4 carzimasia, imperatori nominatis omnibus præciosiora. Carzimasium autem Greci vocant amputatis virilibus et virga puerum eunuchum ; quod Verdunenses (144) mercatores ob immensum lucrum facere, et in Hispaniam ducere solent.

7. His ita gestis, imperator me post triduum ad palatium vocare præcepit, proprioque mecum ore locutus, ad convivium invitavit, magnoque post convivium me meosque asseculas munere donavit. Verum quia narrandi se occasio intulit, qualis ejus sit mensa, festis præcipue diebus, qualesque ad mensam ludi celebrentur, bonum non opinor silere sed scribere.

8. Est domus juxta Yppodromum, aquilonem versus. miræ altitudinis seu pulchritudinis, quæ Decanneacubita vocatur, quod nomen non ab re sed ex apparentibus causis sortita est ; deca enim grece, latine 10, ennea 9, cubita autem a cubando inclinata vel curvata possumus dicere. Hoc autem ideo, quoniam quidem 10 et 9 mensæ in ea quæ secundum carnem est domini nostri Jesu Christi nativitate opponuntur. In quibus imperator pariter et conviva non sedendo, ut cæteris diebus, sed recumbendo epulantur ; quibus in diebus non argenteis, sed aureis tantum vasis ministratur. Post cibum autem aureis vasis tribus sunt poma delata ; quæ ob immensum pondus non hominum manibus, sed purpura tectis vehiculis sunt allata. Apponuntur autem duo hoc in mensam modo. Per foramina laquearis tres sunt funes pellibus deauratis tecti cum anulis depositi aureis, qui ansis quæ in scutulis prominent positi, adjuvantibus inferius quattuor aut eo amplius hominibus, per vertibile quod supra laqueum est ergalium in mensam subvehuntur ; eodemque modo depununtur ⁴²⁰. Ludos denique, quos ibi perspexerim, quia nimis longum est scribere, prætermito ; unum solummodo ob admiratione hic inserere non pigebit.

9. Venit quidam, 24 et eo amplius pedum longitudinis lignum sine manuum amminiculis in fronte gerens, quod cubito a summitate inferius, bicubitum transversim ⁴²¹ habuerat. Adducti sunt autem duo pueri nudi sed campestrati, hoc est succinctoria habentes, qui per lignum ascendentes eodemque ludentes, versisque deorsum capitibus per id descendentes, ⁴²² ita servaverunt immobile, ac si radictus terræ esset adfixum. Denique post unius descensum, alter qui remanserat eodemque solus lusserat, ampliori me admiratione attonitum reddidit. Quoquo modo enim, quoad uterque lusserat, videbatur possibile, quoniam quidem quamquam mirabili, verum pondere non dispari ⁴²³ lignum per quod ascendebant gubernabant. Unus vero qui in ligni summitate

VARIE LECTIONES.

⁴¹⁹ qui c. t. p. a. o. l. m. r. e. desunt 2. 5. 5. a. 5. ⁴²⁰ i. e. deponuntur. ⁴²¹ tranversim 1. ⁴²² e. l. v. d. e. p. i. d. desunt 5. 5 a. ⁴²³ v. p. q. q. q. m. v. p. n. d. desunt 5. 4 a. 5 a.

NOTÆ.

(144) Τὸ ἐργαλεῖον instrumentum.

(145) Verdunenses.

remansit, quia ita se æqualiter ponderavit, ut et luserit ac sanus descenderit, ita me stupidum reddidit, ut ipsum etiam imperatorem mea admiratio non lateret. Unde et accersito interprete, quid mihi mirabilius videretur, est sciscitatus: puer, qui se adeo moderate rexerat, ut immobile lignum esset, an is, qui id in fronte tam argumentose tenuerat, ut puerorum nec pondus neque ludus vel modicum flecteret. Cumque me ignorare, quid mihi thaumastoteron, id est mirabilius, videretur, edicerem, magno inflatus cachinno, se similiter neque scire, respondit.

10. Sed neque hoc silentio prætereundum esse arbitror, quid novi mirique aliud eodem perspexerim. In ea quæ ante vaiophoron, quod nos palmarum ramos dicimus, ebdomada, tam militibus quamque et in diversis constitutis officiis numismatorum aureorum erogationem, prout cujusque meretur officium, imperator facit. Cui erogationi quia me interesse voluit, venire præcepit. Fuit autem hujusmodi. Erat apposita 10 cubitorum longitudinis ac quattuor latitudinis mensa, quæ numismata loculis colligata, prout cuique debebatur, numeris extrinsecus in locutis scriptis, retinebat. Ingrediebantur denique ante imperatorem, non confuse, sed ordinatim, secundum vocantis vocem, qui scripta virorum secundum officii dignitatem nomina recitabat. Quorum prius vocatus est rector domus, cui non in manibus, sed in humeris posita sunt numismata cum scaramangis (146 quattuor. Post quem o domesticos tis ascalonas, et o delongaris tis ploos, sunt vocati; quorum alter militibus, na-

vigantibus præest alter. Hi itaque pari numero, quia dignitas par erat, numismata et scaramangas suscipientes, præ multitudine non jam in humeris portaverunt, sed adjuvantibus aliis post se cum labore traxerunt. Post hos admissi sunt magistri numero 24, quibus erogatæ sunt numismatorum aureorum libræ, unicuique secundum eundem numerum 24 cum scaramangis duabus. Patriciorum deinde ordo hoc pone est secutus, et duodecim numismatorum libris cum scaramangia una donatus. Qui sicut nec patriciorum, ita nec librarum, nisi quod unicuique dabatur, numerum scio. Turba post hæc inmensa vocatur, protospathariorum, spatharocandidatorum ⁴²⁴, kionitarum, manglavitarum, protocaravorum, quorum 7 alius, 6, 5, 4, 3, 2, 1, secundum dignitatis modum acceperat alius. Neque enim hoc te una patratum ⁴²⁵ esse die existimare velim. Ceptum quippe quinta feria ab hora diei ⁴²⁶ prima usque in horam quartam ⁴²⁷, sexta et septima feria est ab imperatore finitum. His namque qui minusquam libram accipiunt, non jam imperator ⁴²⁸, sed parakinumenos in ea quæ ante pascha est tota ebdomada tribuit. Adstante itaque me, et cum admiratione rem considerante, per logothetam, quid super hac re mihi placeret, sciscitatus ⁴²⁹ est imperator. Cui inquam: « Placeret ⁴³⁰ sane, si ⁴³¹ prodesset; sicut et estuanti diviti Lazari visa requies prodesset, si proveniret ⁴³²; cui quia non accidit, qui quæso placere potuit? » Subridens itaque imperator, paululum pudore commotus, ut ad se irem, capite innuit, palliumque magnum cum aureorum libra, quam libenter dedit, libentius accepi.

VARIE LECTIONES.

⁴²⁴ candidatorum reliqua capitula desunt 5. 3 a 5°. hinc folium excisum in codice 5 a. Editio princeps addit: et id genus clientum. ⁴²⁵ paratum 2. ⁴²⁶ die 1. 2. ⁴²⁷ quartam et sexta et s. f. ab 2. ⁴²⁸ duæ voces membrana abscissa exiderunt in 2. ⁴²⁹ suscitatus 2. ⁴³⁰ Placere 2. ⁴³¹ vox excidit in 2. ⁴³² vox obscurior in 2.

NOTÆ.

(146) penula, pallii militaris genus.

LIUTPRANDI

CREMONENSIS EPISCOPI

LIBER

DE REBUS GESTIS OTTONIS MAGNI IMPERATORIS ⁽⁴³³⁾

(An. 960.) 1. Regnantibus ⁴³⁴, imo sævientibus, in Italia, et ut verius fateamur tyrannidem exercentibus, Berengario atque Adalberto Johannes summus pontifex et universalis papa, cujus tunc æcclesia supradictorum Berengarii atque Adalberti sevitiam erat experta, nuntios sanctæ Romanæ æcclesiæ ⁴³⁵,

Johannem videlicet cardinalem diaconem, et Azonem scriniarium, serenissimo atque piissimo tunc regi, nunc augusto cesari, Ottoni destinavit suppliciter litteris et rerum signis orans, quatinus Dei pro amore sanctorumque apostolorumque Petri et Pauli, quos delictorum suorum cupierat esse remis-

VARIE LECTIONES.

⁴³³ inscriptio INCIPIT LIBER SEPTIMUS DE REBUS OTTONIS extat non nisi in 5. et 5a. Divisionem capitulum quæ in codicibus desideratur, institui, ⁴³⁴ codex 2. in voce Waldpertus sanctæ orditur. e. in fine delatum 4.